

**UUDELLEENNEUVOTTELUVELVOLLISUUS MUUTTU-
NEISSA OLOSUHTEISSA OIKEUSPERIAATTEIDEN NÄ-
KÖKULMASTA**

Anni Sirkiä
Pro gradu-tutkielma

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Velvoiteoikeus
kevät 2014

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Uudelleenneuvotteluvollisuus muuttuneissa olosuhteissa oikeusperiaatteiden näkökulmasta

Tekijä: Anni Lotta Sirkiä

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Velvoiteoikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: VII + 83

Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Perinteisestä sopimusoikeudesta ja sopimuksen pistekäsityksestä on siirrytty nykyaikaisen sopimusoikeuden mukaiseen sopimuksen prosessikäsitykseen, jonka mukaisesti sopimus ei synny tietyinä hetkenä, vaan sopimusvastuun katsotaan syntyvän vaiheittain. Tällöin sopimus ymmärretään osapuolten välisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön toteuttamisen välineenä. Nykyaikaisen sopimuksen ominaisuutena pidetään muun muassa dynaamisuutta, joka kuvastaa hyvin tutkielmassa käsiteltävien liike-elämässä käytettävien pitkäkestoisten sopimusten luonnetta. Sopimusoikeuden muuttuminen dynaamisemmaksi mahdollistaa joustavien muutoksien aikaan saamisen pitkissä sopimussuhteissa.

Sopimusoikeuden muuttuminen yhä joustavammaksi on sopimuksen prosessikäsityksen ja oikeusperiaatteiden painoarvon lisääntymisen myötä avannut uusia mahdollisuuksia sopimussuunnittelulle. On tavallista, että osapuolet pyrkivät sopimusehdoin varautumaan muuttuviin olosuhteisiin. Olosuhdemuutokset ovat tavallisia erityisesti pitkäkestoisissa sopimuksissa. Tutkielmassa käsiteltävä kysymys uudelleenneuvotteluvollisuudesta ajankohtaisuuksi tavallisimmin juuri muuttuneiden olosuhteiden yhteydessä.

Tutkielman tavoitteena on selvittää uudelleenneuvotteluvollisuuden voimassaoloa muuttuneissa olosuhteissa. Tarkasteltaessa vullisuuden itsenäistä olemassaoloa ilman nimenomaista uudelleenneuvotteluun velvoittaa lauseketta tukeudutaan sopimusoikeuden periaatteisiin. Tarkasteltaviksi periaatteiksi on valittu sopimusvapaus, lojaliteettiperiaate ja kohtuusperiaate.

Tutkielmassa havaitaan kysymys uudelleenneuvotteluvollisuuden itsenäisestä olemassaolosta hyvin epäselväksi. Kiistaa ei kuitenkaan ole nimenomaisen uudelleenneuvottelulausekkeen asemasta. Ongelmat liittyvät tilanteisiin, joissa lauseketta ei ole otettu sopimukseen. Tutkielman lopussa hahmotellaan uudelleenneuvotteluvollisuudelle itsenäistä asemaa sopimussidonnaisuuden muotona.

Avainsanat: sopimus, sopimusvapaus, lojaliteettiperiaate, kohtuusperiaate, olosuhdemuutos, uudelleenneuvotteluvollisuus

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYS

LÄHTEET	II
LYHENTEET	VII
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskohde.....	1
1.2 Kysymyksenasettelu	2
1.3 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto	3
1.4 Tutkielman rakenne	3
2 Sopimuksen luonteesta	7
2.1 Sopimukseen luonteen muutoksesta pistekäsityksestä prosessikäsitykseen.....	8
2.2 Nykyaikaisen sopimuskäsityksen ominaispiirteitä	10
2.3 Liike-elämän pitkäkestoisista sopimuksista.....	13
3 Sopimuksen tulkinnasta.....	16
3.1 Tulkinnasta	18
3.2 Tulkintamenetelmistä	22
3.2.1 Osapuolisuuntautunut tulkinta ja tavoitteellinen tulkinta	23
3.2.2 Subjekttiivinen ja objektiivinen tulkinta	26
3.3 Täydentämisestä tulkinnan apuna	27
4 Oikeusperiaatteiden asemasta	29
4.1 Sopimusvapaudesta	33
4.2 Lojaliteettiperiaatteesta	35
4.3 Kohtuudesta sopimusoikeudessa	42
5 Uudelleenneuvottelovelvollisuudesta ja -lausekkeista	47
6 Muuttuneet olosuhteet.....	53
6.1 Force majeure ja hardship	57
6.2 Oikeudet ja velvollisuudet muuttuneissa olosuhteissa	62
7 Johtopäätökset	69
7.1 Sopimuksesta	69
7.2 Periaatteiden asemasta pitkäkestoisissa liike-elämän sopimuksissa.....	72
7.3 Muuttuneista olosuhteista	74
7.4 Uudelleenneuvottelulausekkeen sitovuudesta ja velvoitteista.....	78
7.5 Uudelleenneuvottelovelvollisuuden itsenäinen voimassaolo.....	80
7.6 Yhteenveto.....	82

LÄHTEET

Kirjallisuus

Hemmo, Mika. Sopimusoikeuden oppikirja. Teoksessa Könkkölä Justus & Norros Olli (toim.). Talentum Media Oy. Helsinki 2009.

Hemmo, Mika. Sopimusoikeus I. Toinen, uudistettu painos. Talentum Media Oy. Helsinki 2007.

Hemmo, Mika. Sopimusoikeus II. Toinen, uudistettu painos. Talentum Media Oy. Helsinki 2003.

Hemmo, Mika. Sopimusoikeus III. Talentum Media Oy. Helsinki 2005.

Hemmo, Mika & Hoppu, Kari. Sopimusoikeus (online-teos). Sanoma Pro Oy. Helsinki 2006. Päivitetty 23.2.2014.

Häyhä, Juha. Lojaliteettiperiaate ja sopimusoppi. DL. 1996. s. 313-327.

Häyhä, Juha. Sopimus, laki ja vakuutustoiminta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 208. Jyväskylä 1996.

Jaakkola, Tapio & Sorsa, Kaisa. Liiketoiminnan sopimukset: Sopimusriskien hallinta liike- ja kuluttajasopimuksissa. Edita. Helsinki 2005.

Kaisto, Janne & Lohi, Tapani. Johdatus varallisuusoikeuteen. Talentum Media Oy. Helsinki 2013.

Karhu, Juha. Lojaliteettiperiaate sopimusoikeudessa – oikeudellista peruskartoitusta. Teoksessa Vihervuori Pekka – Hemmo Mika – Tammi-Salminen Eva (toim.). Juhlajulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 2008. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu, C-sarja N:o 39. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2008, s. 101-116.

Karhu, Juha. Muuttuvat olosuhteet ja sopimusten sitovuus. LM 7-8/2004. s. 1449-1463.

Karhu, Juha. Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. LM 5/2003. s. 789-807.

Karhu, Juha & Tolonen, Hannu. Periaatteiden merkitys ja systematisointi. Teoksessa Ari Saarnilehto – Vesa Annola – Mika Hemmo – Juha Karhu – Leena Kartio – Eva Tammi-Salminen – Juha Tolonen – Jarmo Tuomisto – Mika Viljanen (toim.). Varallisuusosoikeus (online-teos). Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.

Kiiha, Jarkko. Yritystoiminnan ulkoistaminen ja sopimusvastuu. Talentum Media Oy. Helsinki 2002.

Lehrberg, Bert. Renegotiation Clauses, the Doctrine of Assumptions and Unfair Contract Terms. 3 European Review of Private Law. 1998.

Muukkonen, P. J. Sopimusvapauden käsitteestä. LM. 1956. s. 601-612.

Mähönen, Jukka. Kohtuus. Teoksessa Ari Saarni-lehto – Vesa Annola – Mika Hemmo – Juha Karhu – Leena Kartio – Eva Tammi-Salminen – Juha Tolonen – Jarmo Tuomisto – Mika Viljanen (toim.) Varallisuusosoikeus (online-teos). Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.

Mähönen, Jukka. Taloustiede lain tulkinnassa. LM 1/2004. s. 49-64.

Norros, Olli. Vastuu sopimusketjussa. WSOY Pro. Helsinki 2007.

Piironen, Matti. Sopimuksen uudelleenneuvotteluvollisuudesta. Oikeustieto 2/2006. s. 19-23.

Pohjonen, Soile. Ennakoivaa sopimista vaiko riidan ratkaisua? Yhteistyö ja oikeudellinen ajattelu. Edilex. Asiantuntijakirjoitukset. 27.6.2006.

Pöyhönen, Juha. Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 179. Vammala 1988.

Pöyhönen, Juha. Uusi varallisuusosoikeus. 2. painos. Talentum Media Oy. Helsinki 2003.

Saarnilehto, Ari & Annola, Vesa. Sopimus. Teoksessa Ari Saarnilehto – Vesa Annola – Mika Hemmo – Juha Karhu – Leena Kartio – Eva Tammi-Salminen – Juha Tolonen – Jarmo Tuomisto – Mika Viljanen (toim.). Varallisuusosoikeus (online-teos). Sanoma Pro Oy. Helsinki 2012.

Schwenzer, Ingeborg. Force Majeure and Hardship in International Sales Contracts. 2008. Saatavilla osoitteesta: <http://www.austlii.edu.au/nz/journals/VUWLawRw/2008/39.pdf>.

Siltala, Raimo. Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 2001.

Taxell, Lars Erik. Om lojalitet i avtalsförhållanden. DL. 1977. s. 148-155.

Tieva, Antti. Luottamus, lojaliteettivelvollisuus ja liike-elämän pitkäkestoiset sopimukset. DL N:o 2/2006 s. 240-251.

Tieva, Antti. Sopimushallinta ja pitkäkestoiset liikesopimukset. DL N:o 1/2009. s. 112-127.

Tolonen, Hannu. Varallisuus oikeuden periaatteet. Teoksessa varallisuus oikeuden kantavat periaatteet. Ari Saarnilehto, toim. Vantaa 2000.

Wilhelmsson, Thomas. Vakiosopimus. Tampere 1995.

Wilhelmsson, Thomas. Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. Talentum Media Oy. Helsinki 2008.

Virallislähteet

Avoliittolaki 13.6.1929/234

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sijoituspalveluyrityksistä annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta 56/1998 vp. (HE 56/1998 vp.)

International Institute for the Unification of Private Law. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 2010. Rome.

Kauppalaki 27.3.1987/355

Kuluttajansuojalaki 20.1.1978/38

Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704

Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 3.6.1929/228 (Oikeustoimilaki)

Laki välimiesmenettelystä 23.10.1992/967

The Commission on European Contract Law. The Principles of European Contract Law. 1999 text in English.

Verkkolähteet

Bonell, Michael Joachim. UNIDROIT Principles 2004 – The New Edition of the Principles of International Commercial Contracts adopted by the International Institute for the Unification of Private Law. Unif. L. Rev. 2004-1. Saatavana:
<http://www.unidroit.org/english/publications/review/articles/2004-1-bonell.pdf>.

Rimke, Joern. Force majeure and hardship: Application in international trade practice with specific regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. 1999. Pace Review of the Convention on Contracts for the International Sale of Goods, Kluwer. s. 197-243. Saatavana:
<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html#ii>.

Siro, Krista. Asianajotoimisto Lukander & Ruohola Oy. Artikkelit: Uudelleenneuvottelu. 2012. Saatavana:
http://www.llr.fi/artikkelit/yrityksen_sopimukset/uudelleenneuvottelu/.

Oikeustapaukset

KKO 2010:69

KKO 2008:91

KKO 2007:72

KKO 2003:60

KKO 2000:100

KKO 1997:110

KKO 1996:83

KKO 1996:19

KKO 1996:27

KKO 1993:137

KKO 1993:130

KKO 1989:98

KKO 1984 II 181

KKO 1982 II 141

KKO 1927 II 108

LYHENTEET

AL	Avoliittolaki
DL	Defensor Legis
ElatusL	Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704
KauppaL	Kauppalaki 27.3.1987/355
KKO	Korkein oikeus
KSL	Kuluttajansuojalaki 20.1.1978/38
LM	Lakimies
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 3.6.1929/228, Oikeustoimilaki
PECL	The Principles of European Contract Law
UNIDROIT	International Institute for the Unification of Private Law (Kansainvälisen yksityisoikeuden yhtenäistämisinstituutti)
VälimenL	Laki välimiesmenettelystä 23.10.1992/967

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskohde

Liiketoiminnassa pitkäkestoiset sopimussuhteet ovat hyvin tavallisia. Pitkäkestoisille sopimussuhteille puolestaan on ominaista, että sopimusta solmittaessa vallinneet olosuhteet muuttuvat sopimussuhteen kestäessä. Perinteisen sopimusosoikeuden mukaisen sopimusvastuun pistekäsityksen mukaan täysi sopimusvastuu syntyy tiettyinä ajankohtana, säilyy sellaisenaan tietyn ajan sekä lakkaa tiettyinä määrättyinä hetkenä. Tämä käsitys on vaivoin yhdistettävissä liike-elämän pitkäkestoisiin sopimussuhteisiin. Pistekäsityksen sijaan sopimuksille on ominaista asteittainen muotoutuvuus ja muuttuvuus. Tätä käsitystä kutsutaan sopimuksen prosessikäsitykseksi. Sopimuksen prosessikäsityksessä ei ole kyse pelkästään tunnusmerkistön täyttymisestä tietyllä hetkellä, vaan huomiota kiinnitetään nimenomaan sopimuskumppanien väliseen jatkuvaan, sopimuksellista merkitystä saavaan vuorovaikutukseen.¹ Pitkäkestoiset liike-elämän sopimukset voivat olla esimerkiksi yhteistyösopimuksia, jolloin sopimuspuolet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä keskenään.

Pitkäkestoisiksi tarkoitettuja sopimuksia laadittaessa haasteena on laatia sopimus riittävän joustavaksi, jotta pystytään vastaamaan muuttuvien olosuhteiden asettamiin haasteisiin. Muuttuviin olosuhteisiin voidaan varautua ennakolta ottamalla sopimukseen esimerkiksi uudelleenneuvotteluun velvoittava lauseke. Ongelmia ilmenee kuitenkin tilanteissa, joissa muuttuneisiin olosuhteisiin ei ole sopimuksessa varauduttu. Miten tällaisissa tilanteissa sopimusta tulee tulkita? Onko sanamuodonmukainen tulkinta ensisijainen vaihtoehto ja saavatko oikeusperiaatteet sijaa tulkinnassa?

Tutkielmassa tutkimuksen kohteena on uudelleenneuvotteluvollisuus ja sen olemassaolo oikeusjärjestelmässämme. Koska uudelleenneuvotteluvollisuus ei Suomen oikeusjärjestelmässä perustu nimenomaiseen lainsäädännökseen, on velvollisuutta ja sen mahdollista olemassaoloa lähestyttävä oikeusperiaatteiden

¹ Pöyhönen 1988, s. 210-215. Ks. lisää sopimuksen prosessikäsityksestä Pöyhönen 1988, s. 211-231.

näkökulmasta. Tutkielmassa lähestymistavaksi valittiin sopimusoikeuden kantavat periaatteet. Käsiteltäviksi periaatteiksi tutkielmassa on valittu sopimusvapaus, lojaliteettiperiaate ja kohtuusperiaate. Periaatteet valikoituivat sitä taustaa vasten, jossa kysymys uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaolosta tavallisimmin esiintyy: pitkäkestoisissa ja intensiteetiltään vahvoissa liike-elämän sopimussuhteissa.

1.2 Kysymyksenasettelu

Liike-elämän pitkäkestoiset sopimussuhteet ja niille hyvin ominaiset muuttuvat olosuhteet ovat se konteksti, jossa uudelleenneuvotteluvollisuutta tutkielmassa tarkastellaan. Tutkielmassa ei tarkastella kuluttajasopimuksia, vaan mielenkiinto on suunnattu elinkeinonharjoittajien välisiin sopimuksiin. Paikoin vertailu liike- ja kuluttajasopimusten kesken on kuitenkin paikallaan.

Uudelleenneuvottelulausekkeet ovat liikesopimuksissa tavallinen keino varautua pitkän sopimussuhteen aikana tapahtuviin muutoksiin. Uudelleenneuvottelulausekkeen sopimukseen sisällyttämällä osapuolet tulevat sitoutuneeksi tiettyjen olosuhdemuutosten seurauksena ryhtymään neuvotteluihin sopimuksen sopeuttamiseksi olosuhdemuutoksiin. Tutkielmassa sivutaan myös uudelleenneuvottelulausekkeen sisältöä.

Nimenomaisten uudelleenneuvottelulausekkeiden asema sopimusoikeudessamme tuskin on kiistanalainen. Epäselvyys koskee pikemmin lausekkeen sisältöä ja sen aikaan saamia oikeusvaikutuksia. Tilanne on toisenlainen silloin, kun sopimukseen ei ole otettu nimenomaista uudelleenneuvotteluun velvoittavaa lauseketta. Tutkielmassa ollaan kiinnostuneita juurikin edellä mainitusta sääntelemättömästä ”aukosta” sopimuksessa. Uudelleenneuvotteluvollisuus ei saa sopimusvapauten, lojaliteettivelvollisuuteen tai kohtuusperiaatteeseen rinnastuvaa institutionaalista tukea lainsäädännöstä, oikeuskäytännöstä tai oikeuskirjallisuudesta. Sitä ei voida rinnastaa edellä lueteltuihin sopimusoikeuden kantaviin periaatteisiin.² Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa on käsitelty lähin-

² Myös yleisesti tunnustettujen sopimusoikeuden kantavien periaatteiden keskinäisestä painoarvosta ja merkityksistä voidaan olla montaa mieltä. Esimerkiksi Karhu näkee lojaliteettiperiaat-

nä tilanteita, joissa sopimukseen on sisällytetty uudelleenneuvottelulauseke. Mikäli uudelleenneuvotteluvollisuuden yleisempää olemassaoloa on pohdittu, ovat näkemykset velvollisuuden olemassaolosta olleet vaihtelevia.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto

Tutkielmassa pyritään voimassa olevan oikeuden sääntöjen selvittämiseen ja systematisointiin oikeusdogmaattisen tutkimusmenetelmän avulla. Tutkielmassa esitetyt tulkintakannanotot perustellaan oikeuslähdeopista ja tulkintateoriasta johdettujen perusteiden avulla. Oikeuslähteiden kielellisille ilmaisuille pyritään antamaan merkityssisältö, jota tarkastellaan osana toisten oikeussääntöjen muodostamaa tulkintakontekstia.³

Koska uudelleenneuvotteluvollisuutta koskevaa sääntelyä ei löydy oikeusjärjestelmästä, tutkimusaineisto perustuu pääasiassa kotimaiseen oikeuskirjallisuuteen ja julkaistuun oikeuskäytäntöön. Myös säädöstekstejä ja muita viranomaisaineistoja on pyritty hyödyntämään havainnollistavassa tarkoituksessa. Korkeimman oikeuden ratkaisuilla on pyritty selvittämään kulloinkin käsiteltävänä olevan oikeudellisen ilmiön sisältöä mahdollisimman perusteellisesti.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielmassa lähdetään liikkeelle perinteisen sopimusoikeuden muutoksesta. Sopimusoikeuden kehittyminen staattisesta dynaamisempaan suuntaan on luonut pohjan sille, miksi oikeusperiaatteiden merkitys on korostunut sopimuksen prosessikäsityksen myötä. Sopimusoikeus joutuu kehittymään ja vastaamaan muuttuvan liiketoiminnan asettamiin haasteisiin. Liiketoiminta on muuttunut yksinkertaisesta kertasopimuksin harjoitettavasta kaupankäynnistä monimutkaista sopimussuunnittelua edellyttäväksi toiminnaksi. Sopimuksen synty ymmärretään nykyisin prosessina, jossa sopimuspuolten oikeudet ja velvollisuudet muo-

teen yleiseltä painoarvoltaan (systeemi-arvoltaan) vähäisempänä kuin vaikkapa sopimusvapauden tai kohtuusperiaatteen. Ks. Karhu 2008.

³ Siltala 2001, s. 22-23.

toutuvat vaiheittain. Sopimuksen synnyn sekä osapuolten velvollisuuksien ja oikeuksien määrittäminen tarjous-vastaus-mallin avulla ei enää vastaa nykyaikaisen liiketoiminnan vaatimuksia.⁴ Sopimusten luonne on muuttunut yhä enemmän osapuolten yhteistyötä korostavaksi.

Uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaoloa pohditaan tutkielmassa erityisesti tilanteissa, joissa sopimukseen ei sisälly uudelleenneuvottelulauseketta. Sopimuksen tulkinta ja täydentäminen tulevat ajankohtaisiksi, kun sopimuksesta ei löydy suoraa vastausta siihen, miten sopimuspuolten tulee toimia muuttuneissa olosuhteissa. Liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä on vähän. Tällöin ollaan tilanteessa, jossa sopimustyyppiä sääntelevää kirjoitettuun lakiin perustuvaa normistoa ei juuri ole. Säädettyyn lakiin rinnastuvia normeja, jotka perustuvat oikeuskäytäntöön ja muihin oikeuslähteisiin luonnollisesti tunnetaan, mutta niidenkin osalta tahdonvaltaisuus on tavallista.⁵ Tutkielman kolmannessa luvussa käsitellään sopimuksen tulkintaa ja täydentämistä. Luvun tarkoituksena on tuoda esiin keinoja, jotka ratkaisijalla on käytettävissä, kun itse sopimuksesta ei löydy vastausta ongelmaan.

Tutkielman neljännessä luvussa selvitetään oikeusperiaatteiden asemaa, jonka jälkeen käydään lävitse uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaolon tutkimista varten valitut sopimusoikeuden periaatteet. Lähtökohdaksi on otettu sopimusoikeuden keskeisten periaatteiden, kuten sopimusvapauden, lojaliteettiperiaatteen ja kohtuusperiaatteen sopimuspuolille asettamat vaatimukset. Ensimmäisenä käsitellään sopimusvapauden periaatetta, jonka merkitys korostuu erityisesti elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa. Toisena käsitellään lojaliteettiperiaatetta, joka saa kiistatta suurta merkitystä erityisesti pitkäkestoisiksi tarkoitetuissa sopimussuhteissa. Kolmanneksi käsiteltäväksi periaatteeksi on valittu kohtuusperiaate. Suomalaisessa sopimusoikeudessa huomionarvoinen suuntaus on sosiaalinen siviilioikeus, jota kohtuusperiaate ilmentää. Sosiaalisen siviilioikeuden keskeisenä piirteenä nähdään usein pyrkimys heikomman osa-

⁴ Tarjous-vastaus-mallin käsittelyn yhteydessä Hemmo kuitenkin toteaa, että sähköisen sopimisen yleistyminen näyttää lisäävän tarjous-vastaus tyyppisen sopimuksetekotavan merkitystä. Hemmon mukaan tämä johtuu siitä, että sähköisessä kaupankäynnissä sopimukset tavallisesti syntyvät vuoroittain annettavien ilmaisujen perusteella, jolloin varsinaisia sopimusneuvotteluja ei käydä. Ks. tarjous-vastaus-mallista esim. Hemmo 2007, s. 96-104.

⁵ Hemmo 2007, s. 567-568.

puolen suojaamiseen. Tällöin heikomman osapuolen hyvittämisen katsotaan usein merkittävän sopimuksen kohtuullistamista, joka käytännössä ilmenee heikomman suosimisena. Liike-elämän sopimuksissa kohtuusperiaatteen ydinsisältönä pidetään puolestaan sopimustasapainoa, joka ilmenee vastavuoroisten suoritusten yhtäläisenä suuruutena. Sopimustasapaino onkin yritysten välisissä sopimuksissa helpommin asetettavissa kohtuullisuuden mittariksi, kuin heikomman hyvittäminen, koska sopimuspuolet oletetaan lähtökohtaisesti tasa-vertaisiksi.⁶

Viidennessä luvussa käsitellään uudelleenneuvotteluvollisuutta ja uudelleen-neuvotteluun velvoittavan lausekkeen sisältöä. Kuten on jo mainittu, uudelleen-neuvotteluvollisuus ei perustu mihinkään nimenomaiseen lainsäännökseen. Liike-elämän pitkäkestoisissa sopimuksissa pyritään usein jo ennalta varautumaan sopimuksen toteuttamista häiritseviin olosuhteisiin sekä muuttuviin olosuhteisiin nimenomaisin sopimusehdoin.⁷ Yksi varautumiskeinoista on uudelleenneuvottelulausekkeen sisällyttäminen sopimukseen. Tarkoituksena on selvittää uudelleenneuvotteluvollisuuden sisältöä ennen kuin ryhdytään pohtimaan velvollisuuden itsenäistä olemassaoloa muuttuneiden olosuhteiden johdosta.

Kysymys uudelleenneuvottelusta ja uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaolosta aktualisoituu tavallisimmin sopimussuhteen aikana tapahtuvien olosuhdemuutosten yhteydessä. Monissa liike-elämän sopimusriidoissa on kyse muuttuneiden olosuhteiden vaikutuksesta sopimuksen toteuttamiseen. Voidaan sanoa, että muuttuneiden olosuhteiden sopimusoikeudellinen merkitys vahvistuu pitkäkestoisissa sopimussuhteissa. Olosuhdemuutoksia koskeva kysymys tutkielman kannalta on, ovatko muuttuneet olosuhteet sen laatuista, että sopimusta voidaan osapuolten kesken sovittaa uudelleenneuvottelulla vastaamaan muuttuneita olosuhteita vai onko kyseessä normaaliin riskiin rinnastettava muutos sopimustasapainossa.⁸ Muuttuneita olosuhteita koskevassa kuudennessa luvussa käsitellään lisäksi tilanteita, joissa muuttuneet olosuhteet voivat vaikuttaa sopimussuhteeseen siten, ettei sopimuksen noudattaminen enää sellaise-

⁶ Kiiha 2002, s. 23 & Pöyhönen 1988 s. 191-196.

⁷ Hemmo 2009, s. 364.

⁸ Hemmo 2005, s. 135-136.

naan välttämättä ole tarkoituksenmukaista. Joskus muuttuneet olosuhteet voivat tehdä sopimuksen noudattamisen jopa mahdottomaksi. Käsiteltäviksi tilanteiksi valittiin ylivoimainen este (force majeure) ja taloudellinen liikavaikeus (hardship). Lisäksi tarkastelun kohteeksi valikoitui kysymys uudelleenneuvotteluvollisuuden oikeusvelvollisuusnormiluonteesta.

Viimeisessä johtopäätöksiä käsittelevässä luvussa kootaan yhteen aikaisemmissa luvuissa käsitellyt aiheen kannalta merkittävimmät näkökohdat. Lisäksi edellä kerrottu huomioon ottaen pyritään selvittämään yleisesti liike-elämän pitkäkestoisissa yhteistyösopimuksissa käytössä olevan uudelleenneuvotteluvollisuuden mahdollista velvoittavuutta ilman nimenomaista sopimusehtoa.

2 Sopimuksen luonteesta

Sopimukset on perinteisesti nähty ensisijaisesti vaihdannan välineinä. Hemmon mukaan sopimus on varallisuudensiirron tärkein oikeusperuste.⁹ Kaisto ja Lohi puolestaan hahmottavat sopimuksen kaiken merkittävän varallisuudesta määrittämisen instrumentiksi.¹⁰ Häyhän näkee sopimuksen osapuolten välineenä, joka mahdollistaa suhteen oikeudellisen sääntelyn osapuolten toimesta.¹¹ Näiden tehtävien lisäksi sopimuksilla on myös riskienhallintaa ja jakoa koskevia tehtäviä. Sopimusvapauden vallitessa sopimusosapuolet voivat jakaa sopimusriskit keskenään haluamallaan tavalla. Tähän tarkoitukseen voidaan käyttää erilaisia sopimusehtoja. Sopimusehdoin voidaan esimerkiksi suoritusvelvollinen sopimusosapuoli vapauttaa korvausvastuusta välillisistä vahingoista tai tietyn korvausmäärän ylittävältä osalta. Varsinaisten vastuunrajoitusehtojen lisäksi sopimusehdoin voidaan tosiasiallisesti vaikuttaa osapuolten väliseen riskinjaakoon sopimalla muun muassa suorituksen laatuvaatimuksista tai siitä, missä tilanteessa sopijapuoli saa irtisanoa tai purkaa sopimuksen. Siltä osin, kun riskinjaosta ei ole erikseen sovittu, määräytyy vastuu riskien toteutumisesta tahdonvaltaisen oikeuden mukaan.¹²

Norroksen mukaan tahdonvaltainen oikeus todennäköisesti tuottaa useimmissa tapauksissa suhteellisen tasapainoisia ratkaisuja, mutta on ymmärrettävää, että sopimuspuolten on monessa tilanteessa tarkoituksenmukaista määrätä riskinjaosta nimenomaisesti.¹³ Hemmo ja Hoppu korostavatkin, että tahdonvaltainen lainsäädäntö on usein vain yritystoiminnan apuväline eikä itsetarkoitus, vaikka oikeusnormit ovat liiketoiminnassa keskeisellä sijalla. Esimerkiksi sopimusta tehtäessä yrityksellä on mahdollisuus pyrkiä sisällyttämään sopimukseen erilaisia sen asemaa turvaavia ehtoja. Jos sopimuksen merkitys on yritykselle vähäinen, saattaa liiketaloudellisesti olla tarkoituksenmukaista käyttää hieman kevyempää sopimustekniikkaa, jos tällä säästetään merkittävästi sopimuksen valmistelukustannuksissa. Riskinjaosta sopiminen lisää ennakoitavuutta, mutta myös mahdollistaa tahdonvaltaisesta oikeudesta poikkeavat vastuuratkaisut,

⁹ Hemmo 2007, s. 3.

¹⁰ Kaisto & Lohi 2013, s. 26.

¹¹ Häyhä 1996, s. 44.

¹² Norros 2007, s. 148-149.

¹³ Norros 2007, s. 148-149.

jotka voivat olla yksittäistapauksessa järkevämpiä kuin mitä tahdonvaltaisesta oikeudesta seuraisi.¹⁴

2.1 Sopimukseen luonteen muutoksesta pistekäsityksestä prosessikäsitykseen

Perinteisesti sopimusoikeudessa on keskitytty käsittelemään lähinnä tietyn tyyppisiä ja suhteellisen yksinkertaisia sopimuksia. Tällöin tärkeää on erityisesti sopimussuorituksen sisältö. Sopimusosapuolet taas ovat periaatteessa vaihdettavissa sopimuksen sisällön pysyessä muuttumattomana. Tämä perinteinen lähestymistapa koskee käytännössä kaikkia oikeusjärjestyksiä. Tyypillisenä esimerkkinä edellä kuvatussa sopimustyyppistä voidaan mainita satunnaisten osapuolten välillä kertatapahtumana tarjouksen ja vastauksen perusteella syntynyt irtaimen kauppaa koskeva sopimus. Kiihan mukaan ominaista tällaisille sopimuksille on, että osapuolet sopivat täsmällisesti *ex ante* suorituksen ja vastasuorituksen sisällöstä. Kertaluonteisten sopimusten kohdalla on tärkeää, että sopimusoikeuden säännöt ovat mahdollisimman selkeitä ja sopimusten sitovuus on vahva. Sopimusehtojen ja niitä koskevien oikeussääntöjen kyseenalaistaminen tai niissä joustaminen johtaisi tällöin epävarmuuteen sopimuksen sisällöstä.¹⁵

Pöyhösen (nykyinen Karhu) esittämä sopimusvastuun pistekäsitys kuvaa hyvin perinteisen sopimusoikeuden sääntöhakuisuutta. Pistekäsityksen mukaan täysi sopimusvastuu syntyy tiettyä ajankohtana ja säilyy sellaisenaan tietyn ajan, kunnes se lakkaa tiettyä määrättyä hetkenä. Sopimuksen pätevyys on tällöin rajautunut sekä ajallisesti että asiallisesti ja lisäksi sopimus sisältää täsmällisesti määrätyt osapuolten suoritusvelvollisuudet. Pistekäsitykselle on ominaista myös jakamattomuus, jolloin sopimuksen oikeusvaikutukset vastaavat käänteisesti toisiaan. Tällöin toisen osapuolen oikeutta vastaa toisen velvollisuus. Jos osapuolet haluavat muuttaa sopimuksen sisältöä myöhemmin, on tämä mahdollista ainoastaan solmimalla uusi sopimus. Uusi sopimus on itsenäinen suhteessa aikaisempaan sopimukseen ja sopimuksen sitovuuden kriteerejä sovelletaan

¹⁴ Norros 2007, s. 148-149 ja Hemmo & Hoppu 2014, luettu 18.4.2014.

¹⁵ Kiiha 2002, s. 21.

tällöin itsenäisesti.¹⁶ Pistekäsitys soveltuu uudelleenneuvottelun kannalta paremmin tilanteisiin, joissa tästä velvollisuudesta on sovittu nimenomaisesti sopimuksessa. Tällöinkään ei ole ongelmattonta määrittää uudelleenneuvotteluvollisuuden sisältöä. Velvollisuuden sisältöön ja oikeusvaikutuksiin palataan myöhemmin tutkielman loppupuolella.

Kiihan mukaan suomalaisessa sopimusoikeustutkimuksessa sopimuskäsityksen muutos ilmenee siirtymässä sopimuksen pistekäsityksestä sopimuksen prosessikäsitykseen.¹⁷ Pistekäsityksen sijasta sopimukselle (erityisesti liike-elämän pitkäkestoisille sopimuksille) on ominaista asteittainen muotoutuvuus ja muuttuvuus. Pöyhönen kutsuukin tätä käsitystä osuvasti sopimuksen prosessikäsitykseksi. Tällöin sopimuksen ei katsota syntyvän tiettyinä hetkenä, vaan sopimusvastuun katsotaan syntyvän vaiheittain, jolloin eri tekijät saavat vaikutusta synnyn eri vaiheissa. Vastaavasti eri tekijät saattavat sopimusvastuun lakkaamaan pala palalta. Prosessikäsitystä voidaan pitää vaihtoehtona pistekäsitykselle. Tällöin kyse ei ole pelkästään tunnusmerkistön täyttymisestä tietyllä hetkellä, vaan huomiota kiinnitetään nimenomaan sopimuskumppanien väliseen jatkuvaan, sopimuksellista merkitystä saavaan vuorovaikutukseen, myös sellaiseen, jota ei voida pitää itsenäisenä oikeustoimena.¹⁸

Pöyhösen mukaan yhtenäinen sopimuskäsitys tulee purkaa osiin, jolloin itse sopimus voitaisiin nähdä prosessiluontoisena. Purettaessa sopimuskäsitys osiin prosessikäsityksen mukaisesti, se voidaan jakaa asialliseen, ajalliseen ja henkilölliseen ulottuvuuteen. Sopimuksen asiallinen ulottuvuus määrittää tällöin sopimuksen vastuuelementit, jotka tehostavat osapuolten velvoitteita ja oikeuksia. Ajallinen ulottuvuus puolestaan rajaa sopimuksen pätevyysaikaa suhteessa eri vastuuelementteihin. Kysymys henkilöllisestä ulottuvuudesta liittyy siihen, voi-

¹⁶ Pöyhönen 1988, s. 211-213 & Pöyhönen 2003, s. 144. Karhun mukaan suppea sääntöhakui-
nen käsitys juridiikan tehtävistä sisältää vakavia puutteita. Sääntöhakui-
nen juridiikan soveltaminen johtaa Karhun mukaan siihen, että epämääräisinä pois jätetyt yleisty-
kset joudutaan ottamaan uudestaan mukaan, kun sinänsä tarkkarajaisiksi määritellyt sääntöjä
tulkitaan ja sovelletaan. Ks. Karhu 2008, Lojaliteettiperiaate sopimusoikeudessa – oikeudellista
peruskartoitusta.

¹⁷ Kiiha 2002, s. 23.

¹⁸ Pöyhönen 1988, s. 210-211 & 214-215. Ks. Pöyhönen 1988, s. 216: Pöyhösen mukaan siir-
tymä pistekäsityksestä prosessikäsitykseen tarkoittaa sitä, että osapuolten välinen sopimus
osapuolten sopimussuhteeseen sovellettavana ”lakina” (”osapuolten välillä sopimus on laki”)
tulee tällöin ymmärtää sääntöhakuisuuden sijaan periaatehakuisesti. Pöyhösen mukaan analogia
sopimuksen ja lain välillä on tällöin ylläpidettävissä vain siten, että sopimusehdot ymmärre-
tään periaatteen kaltaisina ulottuvuuksina, joiden sisältö määräytyy sopimussuhteen aikaisen
toiminnan perusteella eikä kaksijakoisen luokituksen tehokas/ vaikutukseton avulla.

daanko sopimusvastuu kohdistaa muihin henkilöihin kuin ns. varsinaiseen sopimuskumppaniin. Mikäli sopimusnormistoa halutaan jäsentää periaatehakuisesti, on edellytyksenä sopimuskäsitteen perustuminen sopimuksen prosessikäsitteeseen.¹⁹

Koska uudelleenneuvotteluvollisuus ei Suomen oikeusjärjestelmässä perustu nimenomaiseen lainsäädännökseen, on velvollisuutta ja sen mahdollista voimassaoloa lähestyttävä oikeusperiaatteiden näkökulmasta. Tilanteessa, jossa sopimuksessa ei ole sovittu uudelleenneuvotteluvollisuudesta, on periaatteilla suuri painoarvo selvittäessä tällaisen velvollisuuden olemassaoloa. Vaikka velvollisuudesta olisikin sovittu osapuolten välisessä sopimuksessa, voivat oikeusperiaatteet saada merkitystä velvollisuuden sisällön määrittämisessä.

2.2 Nykyaikaisen sopimuskäsityksen ominaispiirteitä

Siirryttäessä yhä vahvemmin pistekäsityksestä kohti prosessikäsitteitä, saavat sopimusoikeudelliset periaatteet merkittävän roolin sopimuksen sisällön määrittämisessä. Wilhelmsson kuvaa siirtymää perinteisestä sopimusoikeudesta nykyaikaiseen seuraavien käsiteparien avulla:

- 1) sisältöneutraalisuus – sisällöllisyys
- 2) staattisuus – dynaamisuus
- 3) vastakkainasettelu – yhteistoiminta
- 4) atomistisuus – kollektiivisuus
- 5) abstraktisuus – henkilösidonaisuus²⁰

Seuraavaksi käsitellään lyhyesti nykyaikaisen sopimuskäsityksen mukaisista käsitteistä uudelleenneuvotteluvollisuuden kannalta keskeisimpiä käsitteitä. Liike-elämän sopimuksissa on usein kyse sopimuksen prosessikäsitteiden piiriin kuuluvista, usein intensiteetiltään vahvoista ja pitkäkestoisista sopimuksista. Kiihan mukaan nykyaikaisessa sopimusoikeudessa sisällöllisyys merkitsee sopimuksen sitovuuden kytkemistä muiden kuin sopimusosapuolten toimesta

¹⁹ Pöyhönen 1988, s. 217.

²⁰ Wilhelmsson 1995, s. 10 & Wilhelmsson 2008, s. 7. Ks. Pöyhönen 1988, s. 214. Pöyhösen mukaan ”Sopimusnormiston periaatehakuisen jäsentämistavan edellyttämä sopimuskäsite perustuu sopimuksen prosessikäsitteeseen.”

määrittyvään sopimuksen sisällön arviointiin. Esimerkkinä voidaan pitää sopimuksen kohtuullistamista.²¹ Wilhemsson näkee sisällöllisyyden painottumisen ilmenevän erityisesti pakottavan sääntelyn lisääntymisenä sekä kohtuusnäkökohtien laajentuneena huomioimisena oikeudellisessa harkinnassa.²²

Häyhä puolestaan näkee sopimukset nykyisin yhä sisällyksettömmämpiä. Häyhän mukaan sisällöllisten elementtien vahvistuminen on mahdollista nähdä vastauksena sopimustoiminnan muutokseen. Tällöin sopimuksen lopullinen sisältö määräytyy sekä sopimusehtojen että sopimusoikeuden perusteella, kuitenkin niin, että sopimusoikeuden asema korostuu nimenomaisesti sopimusehtoihin nähden.²³ Tämä kehitys mahdollistaa sopimusoikeuden periaatteiden roolin korostumisen sopimuksen sisältöä ja tulkintaa ohjaavina tekijöinä. Osapuolten ei tarvitse sopia jokaisesta yksityiskohdasta nimenomaisin ehdoin, eikä tavoitella niin sanottua täydellistä sopimusta. Koska liikesopimukseen sovellettavaa pakottavaa lainsäädäntöä on vähän, sopimusosapuolten määräämällä sopimusaineiksella on keskeinen asema sopimussuhteen säätelijänä. Sopimuksen sisältökontrolli voikin tapahtua liikesopimusten osalta sopimuksen sovittelun myötä. Liikesopimuksen sovittelukynnys on tällöin kuitenkin huomattavasti korkeammalla kuin kuluttajasopimuksissa.²⁴

Dynaamisuus nykyaikaisen sopimuksen ominaisuutena, kuvastaa hyvin liike-elämässä käytettävien sopimusten luonnetta. Sopimusoikeuden muuttuminen dynaamisemmaksi mahdollistaa joustavien muutosten aikaansaamisen pitkissä sopimussuhteissa. Dynaamisuus on yhteydessä nykyaikaiseen sopimuksen prosessikäsitteeseen, jonka mukaisesti sopimus nähdään ajan kuluessa kehittyvänä prosessina. Tällöin ei keskitytä vain sopimuksetekohetkellä vallinneisiin olosuhteisiin.²⁵ Sopimuksen dynaamisuuden kautta voidaan lähestyä liike-elämän pitkäkestoisia sopimuksia joustavuuden näkökulmasta. Tällöin on kyse sopimuksen täydentämisestä sopimuskaudella eri tilanteiden pohjalta. Lähestymistapa, joka mahdollistaa tietoisesti sopimuksen sisällön avoimeksi jättämi-

²¹ Kiiha 2002, s. 24.

²² Wilhemsson 2008, s. 8.

²³ Häyhä 1996, s. 19-20. Aiheesta myös Kiiha 2002, s. 25.

²⁴ Kiiha 2002, s. 25. Ks. Pöyhönen 1988, s. 196. Pöyhösen mukaan kohtuusperiaatteen ydinsältönä on sopimustasapaino, mikä merkitsee vastavuoroisten suoritusten yhtäläistä suuruutta.

²⁵ Kiiha 2002, s. 26.

sen tietyiltä osin myöhempiä tilanteita ajatellen, vaatii osapuolilta ensinnäkin taitoa sopimussuunnittelussa, mutta yhtäläillä vahvaa keskinäistä luottamusta.²⁶

Liike-elämässä on tavallista, että osapuolet solmivat pitkäkestoisia sopimuksia. Perinteisen sopimusoikeuden pistekäsityksen mukaan on tavallista, että sopimusosapuolet keskittyvät edistämään joka vaiheessa vain omia etujaan. Tällöin osapuolten vastakkaisten etujen yhteensovittamisen katsottiin johtavan sopimustasapainoon. Wilhelmssonin mukaan sopimussuhteessa ei ole enää kyse vain osapuolten etujen vastakkainasettelusta, vaan painopisteen tulisi olla osapuolten yhteistoiminnassa sopimussuhteen aikana. Tällöin sopimusta ei voida Wilhelmssonin mukaan ymmärtää enää perinteisen käsityksen mukaisesti sopimuspuolten vastakkaisten intressien kompromissina.²⁷ Kiihan mukaan suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa sopimuksen yhteistoimintaluonnetta on tuotu esille korostamalla lojaliteettivelvollisuuden merkitystä keskeisenä sopimusoikeudellisena periaatteena.²⁸ Myös Karhu näkee yhteistoiminnallisuuden nykykaisen sopimusoikeuden ominaisuutena. Karhu kuvaa sopimusta yhteistoiminnan välineeksi, joka on tarkoitettu käytettäväksi sopimuspuolten yhteistoiminnan toteuttamiseen.²⁹

Perinteisen sopimusoikeuden mukaisesti voidaan ajatella sopimuksen olevan riippumaton osapuolten henkilöstä. Tämä tarkoittaa sopimusosapuolten olevan vaihdettavissa, jolloin kuka tahansa voi olla myyjänä tai ostajana sopimussuhteessa. Siirryttäessä sopimuksen pistekäsityksestä prosessikäsitykseen, voidaan sanoa sopimusoikeuden muuttuneen myös henkilösidonnaisemmaksi. Huomio kiinnittyy tällöin siihen rooliin, joka osapuolella on sopimusta solmittaessa. Kehityskulku ilmenee hyvin kuluttajan käsitteen synnyssä lainsäädäntöön. Tällöin harkintaan sisältyy samalla kollektiivinen elementti, kun pyritään tiettyjen ryhmien suojaamiseen. Henkilösidonnaisuus ei saa yhtä suurta roolia elinkeinonharjoittajien välisissä suhteissa, kuin kuluttajaoikeudessa. Sen merkitystä liikesopimuksissa ei voida kuitenkaan täysin sivuuttaa ja liikesopimuksissa tulisikin voida ottaa huomioon vastaavanlaisia osapuolten erilaisiin asemiin perus-

²⁶ Tieva 2006, s. 250.

²⁷ Wilhelmsson 1995, s. 22 & Wilhelmsson 2008, s. 8.

²⁸ Kiiha 2002, s. 27.

²⁹ Karhu 2004, s. 1453.

tuvia näkökohtia. Esimerkkinä tästä voidaan mainita pienyrittäjäsuoja.³⁰

2.3 Liike-elämän pitkäkestoisista sopimuksista

Sopimuspuolten velvoitteet ja muut osapuolten suhteessa vaikuttavat määräykset saavat sisältönsä, joko osapuolten välisistä disponoinneista tai laista.³¹ Liikesopimukset ovat elinkeinonharjoittajien välisiä sopimuksia. Niitä sääntelee yleensä tahdonvaltainen lainsäädäntö, joten sopimusehdoilla osapuolet voivat vaikuttaa omaan oikeusasemaan. Sopimussuhteiden oikeudellisessa arvioinnissa annetaan usein merkitystä myös osapuolten liikesuhteessaan omaksuamalla käytännöllä. Lähtökohtana on, että liikesopimuksien osapuolilta voidaan edellyttää syvällisempää sopimusoikeuden tuntemista kuin kuluttajalta.³² Liikesopimukseen sovellettavaa pakottavaa lainsäädäntöä on vähän, mikä korostaa osapuolten määräämän sopimusaineuksen merkitystä osapuolten välisen suhteen sääntelyssä.³³

Sopimusoikeudessa pääsääntönä on sopimusvapaus ja tahdonvaltainen sääntely. Lainsäädännöllä luodaan puitteet, joissa sopimusosapuolet määrittävät suhteensa sopimuskumppaneihinsa. Oikeuden rooli liike-elämässä nähdään usein toimintarajoituksina, mutta asiaa voidaan kuitenkin tarkastella toisestakin näkökulmasta. Oikeudelliset säännöt rajoittavat tietyssä suhteessa liiketoimintaa, mutta samalla turvaavat järjestelmän toimivuuden ja asettavat ne rajat, joiden sisällä liiketoiminnan harjoittajien tulee pysyä. Oikeussäännöt voidaan nähdä kannusteina tietynlaiseen taloudelliseen toimintaan.³⁴

Liiketoiminnassa ollaan päivittäin tekemisissä oikeudellisten asioiden ja ilmiöiden kanssa ja merkittävä osa liiketoimintaan liittyvästä juridiikasta koskee juuri sopimuksia. Liiketoiminnan harjoittaminen ilman sopimuksia ei ole mahdollista

³⁰ Kiiha 2002, s. 30-31 & Wilhelmsson 2008, s. 8. Ks. tutkielmassa käsiteltävä KKO:n ennakkoratkaisu 2010:69. KKO:n perusteluissa (kohta 3) todetaan yhteistyösopimuksesta ilmenneen, että sopimus edellytti kauppiaan henkilökohtaista työpanosta. Sopimusta tai huoltoasemakiinteistöä, kalustoa tai osaa siitä ei saanut siirtää/luovuttaa toiselle ilman sopimuskumppanin suostumusta. Yhteistyösopimus oli tiukasti sidoksissa sopimuspuolen henkilöön.

³¹ Hemmo 2009, s. 293.

³² Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014.

³³ Kiiha 2002, s. 25.

³⁴ Jaakkola & Sorsa 2005, s. 10.

ja sopimusoikeuden tuntemus on näin ollen edellytys tehokkaalle liiketoiminnalle. Käytännössä tämä tarkoittaa sopimusoikeudellisen riskienhallinnan ottamista osaksi liiketoimintaa ja liiketoiminnan suunnittelua.³⁵

Liike-elämän pitkäkestoisten kumppanuussopimusten kannalta on erittäin tärkeää, että osapuolet luottavat toisiinsa. Lisäksi on tärkeää, että sopimussuhde on vuorovaikutuksellinen ja osapuolilla on vähintään yksi yhteinen eteenpäin vievä tavoite. Voidaankin sanoa, että luottamus on menestyksekkään sopimus toiminnan ehdoton edellytys. Osapuolten välinen luottamus vaikuttaa suoranaisesti myös sopimuksen neuvottelukustannuksiin. Mikäli osapuolten välillä vallitsee luottamuksellinen suhde, osapuolet luottavat siihen, että kumpikin osapuoli työskentelee yhteisen päämäärän hyväksi. Tällöin ei useinkaan ole tarpeen sopia jokaisesta asiasta yksityiskohtaisesti. Pitkäkestoisten sopimusten kohdalla sopimusten ja sopimusehtojen ohella merkitystä saavat myös oikeusperiaatteet. Tärkeimpiä luonnollisesti ovat sopimusoikeuden kantavat periaatteet, kuten sopimusvapaus ja sopimusten sitovuus, mutta tapauskohtaisesti sopimuksen ja toiminnan luonteesta riippuen muutkin periaatteet voivat saada huomattavaa merkitystä.³⁶

Pitkäkestoiset sopimukset sitouttavat osapuolia syvälliseen yhteistyöhön. Tällöin yritysten taloudellisten panostusten määrä on usein huomattava. Osapuolten välille muodostuu tavallisesti eriasteisia keskinäisiä riippuvuussuhteita, kun kyseessä ovat liike-elämän pitkäkestoiset sopimukset.³⁷ Liike-elämän sopimus suhteissa huomiota kiinnitetään erityisesti sopimusehtojen joustavuuteen. Olennaista sopimussuhteissa on osapuolten välinen kommunikaatio sekä ne mekanismit, joiden avulla sopimus mukautuu muuttuviin olosuhteisiin. Tämänkaltaisiin liike-elämän joustaviin sopimuksiin ei voida vaivatta yhdistää täydellisestä sopimuksesta. Niille onkin tavallista, että tietyt sopimuskohdat jätetään tarkoituksella avoimiksi, jolloin sopimus toimii eräänlaisena puitesopimuksena. Tällöin sopimusten tulkinnassa korostuu oikeusperiaatteiden merkitys.³⁸ Sopimuksia laadittaessa huomiota tulee kiinnittää siihen, mikä merkitys sopimuksella on osapuolille. Jos sopimuksen merkitys on osapuolille vähäinen,

³⁵ Jaakkola & Sorsa 2005, s. 37.

³⁶ Tieva 2006, s. 240 & 244-245.

³⁷ Tieva 2006, s. 244.

³⁸ Kiiha 2002, s. 23.

saattaa liiketaloudellisesti olla tarkoituksenmukaista käyttää kevyempää sopimustekniikkaa. Tällöin säästetään merkittävästi sopimuksen valmistelukustannuksissa.³⁹

³⁹ Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014.

3 Sopimuksen tulkinnasta

Sopimuksen sisällön määrittämisen suhteen voi syntyä ongelmia silloinkin, kun tiedetään tai ei tiedetä tarkasti, mitä osapuolet ovat sopineet. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että sopimuksessa käytetyllä ilmaisulla ei ole yksiselitteistä merkitystä tai osapuolet ovat voineet ymmärtää sopimuksen eri tavoin. Sopimuksessa olevat erimielisyydet pyritään poistamaan tällöin sopimusta tulkitsemalla tai täydentämällä. Saarnilehdon ja Annolan mukaan tulkinnalla tarkoitetaan sopimuksen tarkoituksen selvittämistä.⁴⁰ Hemmo ja Hoppu puolestaan määrittelevät tulkinnan sopimuksen epäselvän sisällön ja ehdon täsmentämiseksi.⁴¹

Sopimusosapuolten velvoitteet ja muut heidän sopimussuhteessaan vaikuttavat määräykset saavat sisältönsä kahdesta lähteestä: osapuolten välisistä disponoinneista ja laista. Lainsäädännössä ei ole rajoitettu sitä aineistoa, joka tulkintakysymystä ratkaistaessa voidaan ottaa huomioon. Sopimuksen sisältöön vaikuttavat nimenomaisten osapuolten sopimien sopimusehtojen lisäksi myös muun muassa markkinointi-informaatio, erilaiset esitteet ym. kirjallinen valmisteluaineisto sekä osapuolten suullinen tiedonvaihto. Edellä mainitut ilmaisut eivät välttämättä ole yhtä velvoittavia kuin varsinaiset sopimusehdot, ja ne voivat myöhempien neutralisoivien tietojen tai niistä poikkeavien sopimusehtojen vuoksi käydä myöhemmin vaikutuksettomiksi. Osapuolten välisellä kommunikatiolla (ja tiedonantovelvollisuuden vallitessa sen puuttumisella) on kuitenkin usein merkitystä, mikä ilmenee joko niin, että siitä seuraa suoraan osapuolia sitovia velvoitteita tai että se vaikuttaa nimenomaisten sopimusehtojen tulkintaan.⁴²

Sopimussuhdetta sääntelevillä normeilla on tietty velvoittavuusjärjestys, jonka mukaisesti oikeustila ratkaistaan silloin, kun eri normilähteet viittaavat erilaisiin tuloksiin. Tällaisesta tilanteesta voi olla kyse esimerkiksi silloin, kun sopimusasiakirjaan on otettu ehto, joka poikkeaa sopimustyyppiä sääntelevän erityislain säännöksistä. Hemmo ja Hoppu ovat esittäneet sopimusoikeudellisille normiläh-

⁴⁰ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

⁴¹ Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014.

⁴² Hemmo 2007, s. 563-564 ja Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014.

teille seuraavaa velvoittavuusjärjestystä. Velvoittavimpina pidetään pakottavia lakiperusteisia normeja. Niiden sääntelemistä kysymyksistä ei voida sopia toisin, joten ne tulevat aina sovellettaviksi. Toisena velvoittavuusjärjestyksessä ovat sopimusosapuolten sopimat ehdot. Kolmantena tulee osapuolten aikaisempi käytäntö ja neljäntenä kauppatala. Viidennellä sijalla on tällöin tahdonvaltainen oikeus.⁴³ Hemmon mukaan normihierarkia ei kuitenkaan ole niin yksinkertainen kuin edellä on esitetty. Oikeuslähteiden tosiasiallisia velvoittavuussuhteita mutkistaa (ja tahdonvaltaisen oikeuden asemaa vahvistaa) dispositiivisten normien vaikutus pakottavan lainsäädännön soveltamiseen. Tämä on seurausta siitä, että monet pakottavan lain tunnusmerkistöt jättävät ratkaisijalle harkinnanvaraa. Esimerkkinä voidaan mainita muun muassa sopimuksen sovittelua koskevat säännökset.⁴⁴

Sopimusaineuksen ja lakiperusteisten normien suhteet vaihtelevat sopimussisältöä määritettäessä riippuen sopimustyyppistä sekä siitä, onko kysymyksessä liike- vai kuluttajasopimus. Tällä on merkitystä sen vuoksi, että pakottava sopimuslainsäädäntö kohdistuu pääosin kuluttajasopimukseen. Kuluttajasopimukset jäävät tämän tutkielman ulkopuolelle, mutta vertailun vuoksi voidaan todeta, että kuluttajasopimuksissa osapuolten veloitteiden sisältö on yleensä määritetty pakottavan lainsäädännön normeihin. Osapuolten disponoinneille voidaan kuluttajasopimuksissa antaa normivaikutusta lähinnä vain verraten toissijaisten kysymysten kohdalla. Tästä pääsäännöstä poikkeuksena on suorituksesta maksettava hinta, joka normaalisti on sopimusosapuolten vapaasti määrättävissä. Hintaakin on kuitenkin mahdollista sovittaa tietyissä tapauksissa.⁴⁵ Hinnan sovittelua tulee kuitenkin pitää selvänä poikkeuksena pääsäännöstä, koska sovitella ei ole tarkoitus puuttua markkinoiden ensisijaiseen asemaan hinnan määrittäjänä.⁴⁶

⁴³ Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014. Lähes identtiseen velvoittavuusjärjestykseen ovat päätyneet myös Saarnilehto ja Annola. Ks. Saarnilehto & Annola 2012.

⁴⁴ Hemmo 2007, s. 564-566.

⁴⁵ OikTL 3 luku 36.3 §: ” Oikeustoimen ehtona pidetään myös vastikkeen määrää koskevaa sitoumusta.” & KSL 4 luku 1.1 §: ” Jos tässä laissa tarkoitetun sopimuksen ehto on kuluttajan kannalta kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan sovittaa tai jättää se huomioon ottamatta. Sopimuksen ehtona pidetään myös vastikkeen määrää koskevaa sitoumusta. Kohtuuttomuutta arvioitaessa otetaan huomioon sopimuksen koko sisältö, osapuolten asema, sopimusta tehtäessä vallinneet olot ja, jollei 2 §:stä muuta johdu, olojen muuttuminen sekä muut seikat.”

⁴⁶ Hemmo 2007, s. 566. Hinnan määrittäminen markkinoiden avulla edellyttää kuitenkin aitoa kilpailua. Tilanne on toinen esimerkiksi monopolitilanteessa. Ks. KKO:n perustelut 1996:83. Tapauksessa kiinteistöistä maksettu kauppahinta on ollut ajan hintatasoon nähden korkea. Se

Kuten jo johdannossa on mainittu, tässä tutkielmassa tarkastellaan pääasiassa vain liikesopimuksia. Liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ole lainkaan. Tällöin ollaan tilanteessa, jossa sopimustyyppiä sääntelevää kirjoitettua lakiin perustuvaa normistoa ei ole. Säädettyyn lakiin rinnastuvia normeja, jotka perustuvat oikeuskäytäntöön ja muihin oikeuslähteisiin luonnollisesti tunnetaan, mutta niidenkin osalta tahdonvaltaisuus on tavallisempaa kuin kuluttajasopimuksissa. Viime kädessä sopimusaineuksen hyväksyttävyyttä voidaan liikesopimusten osalta kontrolloida OikTL:n 36 §:n sovittelusäännöksen perusteella. Sopimusosapuolten valta muokata itse sopimussuhdettaan sääntelevää normistoa on kuitenkin olennaisesti laajempaa kuin kuluttajasopimuksissa.⁴⁷

3.1 Tulkinnasta

Sopimuksen oikeusvaikutuksia vahvistettaessa joudutaan tulkitsemaan sekä sopimusta että lakia. Tulkintaperiaatteilla on tiettyjä eroja, sen mukaan kummasta edellä mainitusta normilähteestä on kysymys. Sopimuksen sisältö voidaan nähdä osapuolten toisilleen asettamina käyttäytymisvaatimuksina ja tämän vuoksi on Hemmon mukaan luontevaa, että osapuolten yhteiset tarkoitukset saavat merkitystä sopimuksen tulkinnassa.⁴⁸ Saarnilehdon ja Annolan mukaan tulkinnan keskeisenä tavoitteena on selvittää, mitä sopijapuolet ovat tarkoittaneet sopimuksella. Tällöin tulkinnan tuloksena todettu yhteinen tarkoitus syrjäyttää muun tulkinta-aineiston. Sopijapuolten yhteistä tarkoitusta on tällöin pidettävä ratkaisevana sopimuksen sisällön osalta vastoin kirjallista sopimustakin. Määrämuotoistakin sopimusta on mahdollista tulkita vastoin sopimuksen sanamuotoa. Sopimusta tulee tulkita tapauksittain ottamalla huomioon kunkin sopimuksen erityispiirteet. Tämä tarkoittaa sitä, ettei kaikissa tapauksissa sovellettavia aukottomia tulkinoheja voida antaa.⁴⁹

Sopimuksen tulkintatilanteessa kyse onkin usein siitä, kummalla osapuolista on

on kuitenkin ollut myyjien ja ostajien vapaasti sopima eikä ole näytetty, että vastaajat olisivat erehdyttäneet kantajaa kiinteistön arvosta.

⁴⁷ Hemmo 2007, s. 567-568.

⁴⁸ Hemmo 2007, s. 568.

⁴⁹ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

vastuu sopimuksen epäselvyydestä tai kumman osapuolen käsitys sopimuksen sisällöstä saa vahvemman tulkintavaikutuksen.⁵⁰ Sopimuksia tulkittaessa jouduaan tavallisesti valitsemaan osapuolten tulkintaesitysten välillä. Sopimuksen tulkinnasta ei ole Suomessa kuin harvoja lainsäännöksiä. Esimerkkinä voidaan mainita KSL:n 4 luvun 3-4 §:ssä säännelty kuluttajasopimukseen sisältyvän epäselvän vakioehdon tulkinta.⁵¹ Tulkintanormien vähäisyys selittyy muun muassa sillä, että tulkinta on voimakkaasti sidoksissa yksittäisten sopimusten erityispiirteisiin.

Oikeustoimilaki on sopimustyyppikohtaisesti soveltamisalaltaan rajoittamaton yksityisoikeudellinen yleislaki ja se kattaa kaikki varallisuus oikeudelliset sopimukset. Sitä sovelletaan siis liikesopimukseen. Kuten edellä on jo mainittu, liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä ei juuri ole, joten OikTL on suuressa roolissa liikesopimusten tulkinnassa ja arvioinnissa.⁵² Vaikka liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä ei juuri ole, voi lainsäädännössä omaksutuilla ratkaisulla kuitenkin olla merkitystä myös niiden varsinaisen soveltamisalan ulkopuolella. Esimerkiksi silloin, kun arvioitava sopimus on muuten merkittävältä osin samankaltainen kuin lain tarkoittama sopimustyyppi, voidaan lain katsoa ilmentävän sellaisia yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita, jotka vaikuttavat myös näihin reaaliuonteeltaan samankaltaisiin sopimustyyppihin.⁵³ Liikesopimusten osalta vertailukohtana voidaan käyttää kuluttajasopimukseen sovellettavia normeja, vaikka liikesopimukset jäävätkin kuluttajalainsäädännön ulkopuolelle. Vertailu kuluttajasopimukseen voi tulla tarpeelliseksi erityisesti tilanteissa, joissa kyse on pienyrityksen ja suuryrityksen välisestä liikesopimuksesta.

Sopimuksen tulkinnassa myös oikeusperiaatteilla on oma roolinsa. Hemmon ja Hopun mukaan oikeustoimen tulkinnassa on otettava huomioon myös lojaliteettiperiaate. Sopimus on tällöin nähtävä sopimuskumppaneiden vastakkaisista intresseistä huolimatta osapuolten välisen yhteistoiminnan toteuttajana, jolloin

⁵⁰ Hemmo 2007, s. 568.

⁵¹ KSL 4 luku 3 §: ” Jos tässä laissa tarkoitettun sopimuksen ehto on laadittu etukäteen ilman, että kuluttaja on voinut vaikuttaa sen sisältöön, ja ehdon merkityksestä syntyy epätietoisuutta, ehtoa on tulkittava kuluttajan hyväksi.” ja 4 §: ” Jos syntyy erimielisyys siitä, onko kysymyksessä 2 ja 3 §:ssä tarkoitettu etukäteen laadittu sopimusehto, elinkeinonharjoittajan on näytettävä väitteensä toteen.”

⁵² Häyhä 1996, s. 126.

⁵³ Hemmo 2007, s. 571-572.

on otettava tasapuolisesti huomioon molempien oikeus ja etu.⁵⁴ Elinkeinonharjoittajien väliset liikesopimukset ovat usein yhteistyötä edellyttäviä kestosopimuksia. Sopimuskumppaneina elinkeinonharjoittajat oletetaan lähtökohtaisesti tasavertaisiksi, jolloin kummallakin osapuolella on mahdollisuus vaikuttaa asemaansa oikeussuhdetta solmittaessa. Liikesopimuksilla, etenkin kestosopimuksilla, on usein myös huomattavaa taloudellista merkitystä osapuolille, jolloin sopimuksen pysyminen voimassa on usein kummakin osapuolen kannalta järkevää. Arvioitaessa sopimusta esimerkiksi muuttuneiden olosuhteiden kannalta voivat oikeusperiaatteet, kuten lojaliteettiperiaate, saada merkitystä osapuolten uudelleenneuvotteluvollisuuksia määrittävänä tekijänä.

Sopimuksen tulkinta tulee ajankohtaiseksi silloin, kun sopimuksen voidaan katsoa syntyneen asianmukaisella tavalla eikä sopimusta rasita mikään nähtävillä oleva sitovuuden poistava pätemättömyysperuste.⁵⁵ Uudelleenneuvotteluvollisuuden voimassaoloa selvittäessä kiistaa ei usein olekaan siitä, onko sopimus alun perin ollut pätevä, koska osapuolet ovat usein jo noudattaneet sopimusta. Kysymys uudelleenneuvotteluvollisuudesta aktualisoituukin esimerkiksi muuttuneiden olosuhteiden johdosta, jolloin muutoksia on tapahtunut toimintaympäristössä, jossa sopimusta on aikaisemmin sovellettu. Sopimusta tulkittaessa joudutaan usein turvautumaan välillisiin informaatiolähteisiin, kun sopimusosapuolten näkemykset sovitusta ovat ristiriidassa. Etenkin vaativissa tulkintatilanteissa ratkaisevaksi muodostuu eri lähteistä koostuva kokonaiskuva, joten yksittäisiä tulkintalähteitä arvioitaessa on pidettävä mielessä oikeustoimi kokonaisuudessaan ja oikeustoimen taustalla vaikuttava kokonaistilanne. Uudelleenneuvotteluvollisuuden näkökulmasta on huomioitava sopimuksen kielellisen ilmaisun ja yksittäisten ehtojen lisäksi se, että sopimuksen kokonaissisällöllä voi olla vaikutusta siihen, miten yksittäisiä tulkintaongelmia arvioidaan. Tulkinnanvaraiselta vaikuttava sopimuskohta voi saada riidattoman sisällön, kun sitä tarkastellaan sopimuksen muun sisällön valossa.⁵⁶

⁵⁴ Hemmo & Hoppu 2006, luettu 18.4.2014.

⁵⁵ Hemmo 2007, s. 597.

⁵⁶ Hemmo 2007, s. 583-584 & 586-587.

Tulkinta-aineistosta

Tulkinnan kohteena on osapuolten välinen sopimus sellaisenaan. Tulkinnassa nojaututaan epäselvyyden poistamiseksi ensisijaisesti siihen aineistoon, joka liittyy tulkittavan sopimuksen tekemiseen. Tällaista aineistoa ovat esimerkiksi osapuolten väliset aikaisemmat toimet ja sopimuskäytäntö, sopimusneuvottelut, sopimuksen tekemisen aihe, sopimusta tehtäessä vallinneet olosuhteet, sopimuksen sanamuoto, yleinen kielenkäyttö ja ammattisanasto. Jos muuta tulkinta-aineistoa ei ole käytettävissä, joudutaan sopimusta tulkitsemaan pelkästään sen sanamuodon perusteella. On myös mahdollista sopia, että tulkinnassa huomioon otetaan vain sopimuksen sanamuoto.⁵⁷

Toisen sopimuspuolen suojaamiseksi on asetettu sääntö, jonka mukaan osapuoli ei voi vedota hyväkseen seikkoihin, jotka vain hän on tuntenut. Ratkaisevaa tällöin ei ole pelkästään se, mitä toinen sopimuspuoli ei tiennyt, vaan huomioon otetaan myös se, mitä sopimuspuolen olisi pitänyt tällaisissa olosuhteissa tietää.⁵⁸ Saarnilehto ja Annola mainitsevat tästä pääsäännöstä poikkeuksena vastaanottajalle edullisen aineiston, johon vastaanottaja saa vedota, vaikka aineisto ei olisi ollutkaan hänen tiedossaan sopimusta tehtäessä.⁵⁹

Sopimusasiakirja on kirjallisten sopimusten, kuten liikesopimusten, kohdalla tavallisesti keskeisin sopimuksen tulkinnassa huomioon otettava lähde. Sopimusasiakirjan sisällöllä on etulyöntiasema osapuolten välisen sopimussuhteen sisällön selvittämisessä, koska asiakirjan tekstin perusteella selvää tulkintatulosta on vaikea täysin ohittaa muun tulkinta-aineiston perusteella. Voidaan myös ajatella, että huolellisesti harkittu sopimusasiakirja välittää usein oikean kuvan siitä, mitä osapuolet ovat sopimuksella tarkoittaneet.⁶⁰

Liikesopimuksissa osapuolten välisen sopimusasiakirjan sisältö on huomattavasti korostuneemmassa asemassa verrattuna kuluttajasopimuksiin. Tämä johtuu siitä, että osapuolilta voidaan liikesopimuksia solmittaessa edellyttää suurempaa huolellisuutta. Osapuolet oletetaan myös lähtökohtaisesti tasavertaisiksi

⁵⁷ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

⁵⁸ Hemmo & Hoppu, luettu 18.4.2014.

⁵⁹ Saarnilehto & Annola, luettu 18.4.2014.

⁶⁰ Hemmo 2007, s. 584-585.

sopimuskumppaneiksi, toisin kuin kuluttajasopimuksissa, joissa elinkeinonharjoittaja on usein sopimusehtoja laadittaessa huomattavasti vahvemmassa asemassa. Mikäli uudelleenneuvotteluvuorollisuudesta on otettu sopimukseen nimellinen ehto, on tulkinnalla vaikea täysin sivuuttaa edellä mainitun velvollisuuden jonkin asteista olemassaoloa. Ongelmaksi tulkintatilanteissa muodostuu se, kuuluuko käsillä oleva tilanne uudelleenneuvotteluvuorollisuuden piiriin. Selvyyden vuoksi sopimuksissa olisi tärkeää ottaa kantaa niihin tilanteisiin, joissa uudelleenneuvottelulauseketta mahdollisesti tullaan soveltamaan. Tämäkään ei kuitenkaan vielä ratkaise ongelmaa siitä, mihin kaikkeen uudelleenneuvottelulauseke velvoittaa osapuolia kyseessä olevassa oikeussuhteessa.

Sopimuksen tulkinnassa on tärkeää pitää mielessä tulkinnan suhde pakottavaan ja tahdonvaltaiseen lakiperusteiseen normistoon. Kun oikeuskysymys on säännelty pakottavin normein, ei tulkinnalla periaatteessa ole merkitystä. Pakottavat normit sivuuttavat automaattisesti sopimusaineuksen, eikä osapuolilla ole mahdollisuutta saada toisenlaista oikeustilaa aikaan. Tahdonvaltaisten normien kohdalla asia on toisin. Tällöin sopimuksen tulkinnalla pyritään selvittämään, miten osapuolet ovat halunneet järjestää oikeussuhteensa tahdonvaltaisista normeista poiketen. Vaikka osapuolten onkin mahdollista järjestää oikeussuhde tahdonvaltaisista normeista poikkeavalla tavalla, tällaisen sääntelyn ohjaavaa vaikutusta on ryhdytty painottamaan yhä enemmän.⁶¹

3.2 Tulkintamenetelmistä

Hemmon mukaan sopimuksen tulkinnassa käytettävät vaihtoehdot voidaan jakaa kahteen pääryhmään sen mukaan, millaista tulkinta-aineistoa niissä hyödynnetään ja millaisia oikeuspoliittisia päämääriä tulkinnalla edistetään. Ensimmäistä tulkintatapaa Hemmo kutsuu osapuolisuuntautuneeksi tulkinnaksi, jossa tulkinnan lähtökohtana ovat sopimusasiakirjan sanamuoto, muu sopimukseen liittyvä kirjallinen aineisto, osapuolten käyttäytyminen sekä osapuolten tarkoituksista saatava selvitys. Osapuolisuuntautunut tulkinta kohdistuu osapuolten tuottamaan kirjalliseen aineistoon ja oikeudellisesti relevanttiin käytökseen. Tulkinnan tarkoituksena on selvittää disponointitoimien ja niihin verrattavissa ole-

⁶¹ Hemmo 2007, s. 634-635.

van aineiston perusteella se sopimuksen sisältö, jonka osapuolet ovat tarkoittaneet sille antaa. Toisesta tulkintatapavaihtoehdosta Hemmo käyttää nimitystä tavoitteellinen tulkinta. Tavoitteellisen tulkintavaihtoehdon mukaiset tulkintaperusteet sisältävät tietyn toivottavaa sopimussisältöä koskevan kannanoton.⁶²

Saarnilehto ja Annola puolestaan esittävät tulkintamenetelmiksi subjektiivisen ja objektiivisen tulkintamenetelmän. Heidän mukaansa oikeustoimen tai sen ehdon tulkinta voi olla joko subjektiivista tai objektiivista. Subjektiivisessa tulkinnassa pyritään selvittämään oikeustoimen tekijän tarkoitus. Objektiivisen tulkintamenetelmän avulla pyritään puolestaan selvittämään osapuolten käyttämien ilmaisujen normaalisisältö.⁶³

3.2.1 Osapuolisuuntautunut tulkinta ja tavoitteellinen tulkinta

Osapuolisuuntautuneessa tulkinnassa on kaksi vaihtoehtoista tulkintalinjaa. Ensinnäkin tulkinnassa on mahdollista suuntautua siihen, miten sopimuksen osapuolet (tai ainakin toinen osapuolista) ovat tosiasiallisesti ymmärtäneet sopimuksen sisällön. Toinen vaihtoehto on objektiivinen tulkintatapa, jossa pyritään selvittämään osapuolten tuottaman ulkoisesti havaittavan tulkinta-aineiston perusteella, miten rationaalinen tarkastelija sopimuksen sisällön normaalisti käsittäisi. Osapuolisuuntautuneessa tulkintavaihtoehdossa tulkinta kohdistetaan osapuolten käyttäytymiseen ja heidän tuottamaansa aineistoon, jolloin pyritään vahvistamaan sopimukselle osapuolten tarkoitusta vastaava sisältö.⁶⁴

Ellei sopimuksen ulkoiseen muotoon ja osapuolten tarkoituksista saatavaan selvitykseen perustuva tulkinta ratkaise sopimuksen sisältöä, jäljelle jäänyt tulkinnanvaraisuus tulee Hemmon mukaan pyrkiä poistamaan tavoitteellisen tulkinnan avulla. Tällöin on mahdollista ensinnäkin tulkita sopimusta lakiperusteisten normien suuntaisesti. Toiseksi voidaan tulkinnassa apuna käyttää eräitä oikeuspoliittisesti sävyttyneitä tulkintasääntöjä, jotka osoittavat epäselvyyksien ja riskien jakamisessa huomioon otettavia perusteita. Esimerkkejä tällaisista tulkin-

⁶² Hemmo 2007, s. 602-603.

⁶³ Saarnilehto & Annola 2012, luettelu 18.4.2014.

⁶⁴ Hemmo 2007, s. 602-603.

tasäännöistä ovat muun muassa epäselvyysääntö⁶⁵, minimisääntö, tavallisuussääntö ja kohtuussääntö.⁶⁶ Koska uudelleenneuvotteluvollisuudesta ei ole lainsäädäntöä, tulee tulkinnanvaraisuus uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaolosta pyrkiä poistamaan muita keinoja, kuin lakiperusteisten normien mukaista tulkintaa apuna käyttäen.

Hemmon mukaan on ensin yleensä tarkoituksenmukaisinta pyrkiä tulkintatulokseen osapuolisuuntautuneen tulkinnan avulla ja vasta tämän jälkeen arvioida lakiperusteisen tulkinnan mahdollisuutta sekä, jos ehto on toisen sopimuspuolen yksin laatima, epäselvyysäännön vaikutusta. Vasta edellä mainitun jälkeen voidaan ottaa avuksi esimerkiksi kohtuus-, minimi- ja tavallisuussääntöjen mukaiset tulkintaperusteet, jos aikaisemmista tulkintakeinoista ei saada riittävää tukea tulkintatulokselle. Tavoitteellisella tulkinnalla voidaan nähdä olevan yhteyksiä sisältövapautta koskevaan sopimusvapauden rajoittamiseen. Esimerkkinä voidaan mainita heikomman suoja koskevat säännökset, joiden tyypillinen toimintatapa on osapuolten keskinäisiin disponointeihin perustuvan sopimusaineiksen sitovuuden rajoittaminen. Tavoitteellinen tulkinta merkitsee siis myös sitä, että sopimus ei kaikilta osin saa sisältöään osapuolten keskenään vahvistamista sopimusmääräyksistä, vaan lopputulokseen vaikuttavat myös oikeuspoliittisesti värittyneet, osapuolten suhdetta tasapainottavat oikeussäännöt.⁶⁷

Arvioitaessa uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaoloa, tärkein sopimuksen tulkintaperuste lienee osapuolten yhteinen tarkoitus. Sopimuksen tulkinnassa joudutaan tällöin vertaamaan sopimusasiakirjan sisältöä tai muuta so-

⁶⁵ Ks. Hemmo 2007, s.638-640: Epäselvyysääntö on yksi sopimuksen tulkintaa ohjaavista periaatteista. Sen katsotaan soveltuvan erityisesti vakioehtojen tulkintaan, jolloin epäselvää sopimuskohtaa tulkitaan laatijansa vahingoksi. Tulkintaperiaatteen soveltamisala ei rajoitu pelkästään kuluttajasopimuksiin, vaan se pätee myös elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa, jos ehdot on laatinut yksin toinen osapuoli. Epäselvyysäännön soveltamisen yksi perusedellytyksistä on, että tulkittava ehto on yksin toisen osapuolen laatima. Tyypillisin esimerkki onkin tällöin toisen osapuolen yksin laatima vakiosopimus. Epäselvyysääntöä voidaan soveltaa myös yksilölliseen sopimukseen, mikäli toinen osapuolista on yksin laatinut sovellettavat ehdot. Myös KKO on soveltanut epäselvyysääntöä ratkaisuisaan. Esimerkiksi KKO:n ratkaisu 2010:69 perusteluissa kohdassa 11 irtisanomisehdon kannalta merkitystä annettiin sille, että kyseessä olivat toisen sopimuspuolen toimesta yksipuolisesti laaditut vakioehdot. KKO totesi, että mahdollisia epäselvyyksiä on siten tulkittava ehdot laatineen osapuolen vahingoksi. Toisena esimerkkinä voidaan mainita KKO:n ratkaisu 1996:19, jonka perusteluissa todettiin, että sopimusta on vakiintuneen käsityksen mukaisesti epäselviltä osiltaan tulkittava laatijansa vahingoksi

⁶⁶ Hemmo 2007, s. 632.

⁶⁷ Hemmo 2007, s. 633-634.

pimuksen ulkoiseen muotoon luettavaa aineistoa ja osapuolten tarkoituksista saatavaa selvitystä. Tarkoituksen tulkinta-arvoon vaikuttaa erityisesti se, ovatko osapuolet yksimielisiä uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassaolosta vai onko kyse ainoastaan toisen osapuolen sopimukseen liittämästä käsityksestä. Kun tulkinnassa vedotaan sopimuspuolten yhteiseen tarkoitukseen, voidaan tulkintavaikutusta perustella sopimuspuolten lähtökohtaisella vapaudella määrätä itse tekemänsä sopimuksen sisällöstä. Sopimusta voidaan pitää välineenä, jonka avulla osapuolet tavoittelevat päämääriään. Hemmon mukaan sopimuksen ulkoisen muodon poiketessa asianosaisten yhteisistä tarkoituksista, ei ole mitään syytä priorisoida asiakirjan sisältöä yli tämän yhteisen tarkoituksen. Sopimuspuolet eivät ole sidottuja sopimuksen virheelliseen ulkoasuun ja he voivat halutessaan muuttaa sopimuksen sisältöä.⁶⁸

Osapuolen tarkoituksen painoarvoa punnittaessa huomiota tulee kiinnittää vallitseviin olosuhteisiin. Osapuolen tarkoitus on tulkinnan kannalta vaikutukseton silloin, kun se ei ole vallitseviin olosuhteisiin nähden perusteltu. Yksipuolisen tarkoituksen tulkinta-arvoon puolestaan vaikuttaa muun muassa se, ovatko sopimuksen sanamuoto ja tarkoitus ristiriidassa keskenään vai kuuluuko tarkoitus sanamuodon jättämän tulkinnanvaran piiriin. Toisen osapuolen tarkoituksen priorisoiva tulkinta on läheisessä yhteydessä epäselvyyssäännön mukaiseen tulkintaan, jota puolestaan noudatetaan silloin, kun sopimuskumppani on yksin laatinut ehdot.⁶⁹

Tilanteessa, jossa uudelleenneuvotteluvollisuudesta ei ole otettu sopimukseen nimenomaista säännöstä, osapuolet voivat kuitenkin halutessaan toimia uudelleenneuvotteluvollisuuden mukaisesti. Silloin, kun uudelleenneuvotteluvollisuus on vain toisen osapuolen sopimukseen liittämä käsitys, tulee arvioitavaksi, voidaanko uudelleenneuvotteluvollisuutta pitää kyseessä olevassa sopimussuhteessa osapuolia sitovana ilman tätä nimenomaista lauseketta. Eli kyse on siitä, onko uudelleenneuvotteluvollisuus voimassa osapuolten välisessä sopimussuhteessa ilman, että siitä on tarvinnut nimenomaisesti sopia.

⁶⁸ Hemmo 2007, s. 620-621.

⁶⁹ Hemmo 2007, s. 630-631. Ks. KKO:n ratkaisu 1993:137, jossa vakuutusyhtiön korvausvastuun katsottiin määräytyvän sen sopimussisällön mukaan, johon vakuutuksenottaja sopimusta tehdessään perustellusti oli päätenyt tulkinnanvaraisten sopimusasiakirjojen perusteella, kun sopimus oli vakuutusyhtiön yksin laatima eikä se ollut pyrkinyt poistamaan tulkinnanvaraisuutta

3.2.2 Subjektiiivinen ja objektiivinen tulkinta

Hemmosta poiketen Saarnilehto ja Annola ovat esittäneet tulkintamenetelmiksi subjektiiivisen ja objektiivisen tulkintamenetelmän. Subjektiiivinen tulkintamenetelmä soveltuu heidän mukaansa huonosti sopimukseen (erityisesti liikesopimukseen), koska sopimuksissa on mukana yleensä vähintään kaksi osapuolta, jolloin ne eivät ole testamentin kaltaisia yksipuolisia tahdonilmaisuja. Tämä johtaa siihen, että tulkintariidan sattuessa sopimuspuolet eivät ole samaa mieltä sopimusehdon tarkoituksesta.⁷⁰ Subjektiiivinen tulkintamenetelmä on lähellä Hemmon esittämää aikaisemmin selostettua osapuolisuuntautuneen tulkintamenetelmän tulkintatapaa, jossa tavoitteena on selvittää, miten sopimuksen osapuolet (tai ainakin toinen osapuolista) ovat tosiasiallisesti ymmärtäneet sopimuksen sisällön. Hemmo ei näe tässä tulkintamenetelmässä ongelmaa osapuolten tarkoitusta selvittäessä, koska menetelmässä tukeudutaan osapuolten käyttäytymisestä ja heidän tuottamastaan aineistosta saatavaan selvitykseen tarkoituksen selvittämiseksi.⁷¹

Edellä lausutusta johtuen sopimuksen tulkinta on Saarnilehdon ja Annolan mukaan pääsääntöisesti objektiivista. Tällöin tulkinnalla pyritään selvittämään osapuolten käyttämien ilmaisujen normaalisisältö. Lähtökohtana pidetään ilmaisun objektiivista sisällystä sellaisena kuin se tulkitsijalle ilmenee. Jos tahdonilmaisu ja tarkoitus ovat ristiriidassa, tarkoitusta ei oteta huomioon. Tulkintamenetelmän mukaan jokaisen tulee varautua siihen, että hänen sanansa tulkitaan siten kuin ne tavallisesti voidaan ymmärtää.⁷² Saarnilehdon ja Annolan esittämän objektiivisen tulkintamenetelmän lähtökohta on lähes samanlainen Hemmon esittämän osapuolisuuntautuneen objektiivisen tulkintatavan kanssa. Eroavaisuudet liittyvät osapuolten tarkoituksen asemaan, joka Hemmon mukaan on selvitettävissä myös objektiivisen tulkinnan keinoin. Saarnilehto ja Annola puolestaan edellyttävät, että tarkoitus on nimenomaisesti kirjattu sopimukseen tahdonilmaisun ja tarkoituksen ollessa ristiriidassa keskenään. Muutoin tarkoituksen huomioonottaminen jää subjektiiivisen tulkintamenetelmän ominaisuudeksi.

toteamuksella tavoittelemastaan korvausvastuun rajoituksesta.

⁷⁰ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

⁷¹ Hemmo 2007, s. 602-603.

⁷² Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

Saarnilehdon ja Annolan esittämässä objektiivisessa tulkintamenetelmässä osapuolten tarkoitus saa merkitystä, jos siitä otetaan maininta sopimukseen. Tällöin sopijapuolet ovat vahvistaneet sopimuksessa yhteisen tavoitteen, jonka toteuttamiseen he sopimuksella pyrkivät. Tarkoitus ohjaa tällöin tulkintaa niin, että ilmoitettu tavoite tai tarkoitus pyritään mahdollisimman hyvin saavuttamaan. Edellä lausuttu vastaa lähimmin Hemmon käsitystä osapuolisuuntautuneesta tulkintatavasta, jonka lähtökohtana on sen selvittäminen, miten osapuolet ovat ymmärtäneet sopimuksen sisällön. Saarnilehdon ja Annolan mukaan objektiivinen tulkinta voidaan ulottaa varsinaisia tahdonilmaisuja laajemmalle. Sopimuspuolipuoli voi esimerkiksi vaatia, ettei sopimusta tulkita vastoin sitä, mitä toisen sopimuspuolen toiminnasta on ilmennyt. Tulkinnessa voidaan sopimuspuolelle antaa myös vilpittömän mielen suojaa.⁷³

Saarnilehdon ja Annolan esittämä objektiivinen tulkintamenetelmä on ongelmallinen tilanteessa, jossa sopimukseen ei ole otettu nimenomaista uudelleenneuvotteluun velvoittavaa lauseketta. Tällöin sopimuksen ilmaisuista ei suoraan voida johtaa velvollisuutta ryhtyä neuvottelemaan sopimuksen sopeuttamiseksi vastaamaan muuttuneita olosuhteita. Objektiivinen tulkintamenetelmä näyttäisi johtavan tällöin tilanteeseen, jossa uudelleenneuvottelovelvollisuudelle ei voitaisi antaa suurta painoarvoa. Eri asia on, mikäli sopimukseen on otettu erityisiä osapuolten välistä lojaliteettia koskevia ehtoja.

3.3 Täydentämisestä tulkinnan apuna

Sopimuksessa ilmenevien ns. aukkojen osalta on joskus epäselvää, onko aukot täydennettävä ennen vai jälkeen sopimuksen tulkinnan. Mikäli katsotaan, että aukot selviävät vasta tulkinnalla, on sopimusta täydennettävä tulkinnan jälkeen, jotta tulkinnalla löydettäisiin ratkaisu kaikkiin ongelmakohtiin. Jos taas katsotaan, että sopimuskokonaisuuden tulee olla selvillä ennen tulkintaa, on aukkojen täydentäminen tehtävä ennen tulkintaa. Kummankin näkökannan puolesta voidaan esittää perusteluja.⁷⁴

⁷³ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

⁷⁴ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014.

Sopimuksen täydentäminen ei tulkinnan tavoin suuntaudu kyseiselle sopimukselle yksilöllisen ja osapuolten toiminnasta lähtevän aineksen jäljittämiseen, vaan täydentämisen lähtökohtana on sopimustyyppi, jonka perusteella sopimussisältö vahvistetaan siltä osin kuin osapuolet eivät ole asiasta nimenomaisesti sopineet. Hemmon mukaan täydentäminen tapahtuu nimenomaan lakiperusteisten normien avulla, jolloin täydentäminen suuntautuu sopimuksessa olevien aukkojen korjaamiseen. Sopimusta täydennettäessä joudutaan määrittämään, millaisin lakiperusteisin normein tilannetta tulee arvioida, kun osapuolten välisestä sopimuksesta ei löydetä riittävää tukea tietyn oikeuskysymyksen ratkaisemiseksi.⁷⁵

Kun on todettu, ettei osapuolten väliseen sopimukseen ole otettu arvioitavana olevaa erityiskysymystä koskevia ehtoja, suunnataan huomio käsillä olevaan sopimustyyppiin ja selvitetään, millaiset normit tulevat oikeussuhteessa sovellettaviksi. Saarnilehdon ja Annolan mukaan sopimukseen jäänyt aukko on joskus mahdollista täydentää sopimuksen ulkopuolisella aineistolla. Heidän mukaansa sovellettavaksi saattavat tulla sekä pakottavat että dispositiiviset lainsäädännökset. Hemmon mukaan sopimuksen täydentämisessä tulee ottaa huomioon myös sopimustyyppirajat ylittävät yleiset normit. On tavallista, ettei säädetystä laista kaikissa tapauksissa onnistuta löytämään täydentävää normia. Tällöin kysymyksessä voi olla joko kokonaan lailla sääntelemätön sopimustyyppi tai tilanne, jossa erityislakiin ei ole otettu esillä olevaa ongelmaa koskevia säännöksiä. Hemmon mukaan täydentämisessä on seuraavaksi suuntauduttava velvoittavuusjärjestyksessä seuraaviin oikeuslähteisiin (lain esityöt ja KKO:n prejudikaatit). Lain esitöistä ja prejudikaateista voidaan saada hyvinkin täsmällinen vastaus tarkasteltavana olevaan kysymykseen, mutta tavallista on, että niistä saadaan ainoastaan painotuksia ohjaavaa tukea. Täydentäminen voi viimekädessä tapahtua tapauskohtaisten olosuhteiden perusteella. Ilmiötä kutsutaan yksilölliseksi täydentämiseksi. Tällöin sopimuksen yleisen tarkoituksen, taloudellisen sisällön ja intressisuhteiden on esitetty toimivan suuntaviivoina aukkojen täydentämisessä.⁷⁶

⁷⁵ Hemmo 2007, s. 655-659.

⁷⁶ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 18.4.2014 & Hemmo 2007, s. 661-663.

4 Oikeusperiaatteiden asemasta

Voidaan yleisesti sanoa, että oikeusperiaatteiden merkitys on oikeusjärjestelmässä kasvanut 1990-luvulta lähtien. Tähän on useita syitä. Esimerkiksi lisääntyvä sääntely, ulkomaisen (EU:n) oikeuden suoranainen oikeuslähdeopillinen vaikutus, uudet lainsäädäntöpoliittiset tavoitteet (esim. perusoikeuksien merkityksen kasvu ja ympäristönsuojelu) ja uudet oikeusinstituutiot (kuten velkajärjestelylait), ovat luoneet pohjan periaatteiden kasvavalle merkitykselle. Myös säädeltyvä oikeustodellisuus, johon oikeudellisia normeja sovelletaan, on muuttunut voimakkaasti kansainvälistymisen, teknisen kehityksen ja oikeudellisten innovaatioiden myötä.⁷⁷

Perinteinen lainoppi keskittyy tulkitsemaan ja systematisoimaan oikeusnormeja. Oikeusnormeilla tarkoitetaan usein ensisijaisesti kirjoitettua lakia. Tällöin keskeisiä käsitteitä ovat erityisesti velvoittavuus ja voimassaolo sekä niiden välinen riippuvuussuhde. Olemme tottuneet ajattelemaan, että oikeusnormin voimassaolo on riippuvainen tiettyjen ennalta määrättyjen kriteerien täyttymisestä. Tätä varten lainoppi on tarvinnut normatiivista oikeuslähdeoppia, jonka avulla määrittellään oikeuslähteiden etusijajärjestys ja hyväksyttävälle oikeudelliselle argumentaatiolle asetettavat edellytykset. Oikeuslähteiden velvoittavuus rakentuu ensisijassa arvoaltanäkökohtiin. Mähösen mukaan yleisten oikeusperiaatteiden vaikuttavuus johtuu niiden sisällöllisestä painoarvosta. Normatiivista oikeuslähdeoppia on kuitenkin viime aikoina kritisoitu useasta eri näkökulmasta.⁷⁸ Kritiikki on koskenut muun muassa oikeusperiaatteiden roolia voimassa olevassa oikeudessa. Karhun mukaan oikeuslähdeopissa ei oteta huomioon perusoikeuksien, Euroopan unionin oikeuden ja kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden suoraa sovellettavuutta Suomen oikeusjärjestelmässä. Mahdollisuuksia oikeuslähdeopin täydentämiseen tulisi jatkossakin pohtia.⁷⁹

Oikeusperiaatteilla on tärkeä tehtävä jatkuvassa muutostilassa olevien normien ja yhteiskuntatodellisuuden jäsentäjänä. Periaatteet jäsentävät ja formuloivat oikeusajatuksia sekä systematisoivat eri oikeuden alueita. Vaikka periaatteet

⁷⁷ Karhu & Tolonen 2012, luettu 18.4.2014.

⁷⁸ Mähönen 2004, s. 50-51.

⁷⁹ Karhu 2003, s. 794.

ovat tulkinnanvaraisia, niillä on olennainen yhteiskuntamoraalia ohjaava merkitys. Tällöin periaatteet ohjaavat oikeudellisen ratkaisutoiminnan lisäksi kansalaisten käyttäytymistä.⁸⁰ Oikeusperiaatteiden soveltaminen poikkeaa oikeus sääntöjen soveltamisesta. Periaatteet ohjaavat ratkaisua yleisesti ja väljästi. Ne määrittävät ratkaisun lopputuloksen suunta-antavasti. Eroavaisuudet periaatteiden ja sääntöjen soveltamisessa liittyvät niiden sovellettavuuteen ja sovellusalueeseen. Säännöt ovat sovellettavuusalueellaan ehdottomia, kun taas periaatteet kohdistuvat sovellettavuusalueeseensa vaihtelevalla tavalla. Ero johtuu siitä, että periaatteisiin liittyy useita harkinnanvaraisia kriteerejä, jotka vaikuttavat niiden soveltamiseen.⁸¹ Vaikeissa tulkintatilanteissa lainsoveltaja soveltaa sääntöjen ohella oikeusperiaatteita, jotka ohjaavat ratkaisuharkintaa.

Oikeusperiaatteista sopimusoikeudessa

Karhun ja Tolosen mukaan sopimusoikeus on ollut perinteisesti vahvasti periaateohjautunut oikeuden alue.⁸² Sopimusoikeudessa lähtökohtana pidetään sopimusvapautta. Sopimusvapauden näkökulmasta katsottuna onkin helppoa ymmärtää, ettei sopimusoikeudellisten normien perustarkoitus ole säädellä suoraan käytäytymistä samoin, kuin esimerkiksi rikosoikeudellisella normistolla. Sopimusoikeudelliset normit osoittavat ne toimintamahdollisuuksien rajat, joissa sopimuspuolten tulee toiminnassaan pysyä. Sopimusoikeudellisten normien tarkoituksena on pikemminkin säännellä toimintamahdollisuuksia sekä niiden ehtoja.⁸³

Sopimusvapaus on yksi sopimusoikeuden keskeisimmistä periaatteista. Kuitenkin käytännön liiketoiminta on aina ollut enemmän tai vähemmän rajoitettua. Sopimuksia koskeva lainsäädäntö on pääosin dispositiivista eli osapuolilla on mahdollisuus sopia asioista lainsäädännöstä poikkeavalla tavalla. Oikeusjärjestelmän tehtävä on antaa oikeussuojaa sopimuksen sitovuudelle ja täytäntöönpanolle. Sopimusvapauden vallitessa sopimuskumppaneiden voidaan ajatella lähtökohtaisesti toteuttavan vapaata ja tietoista tahtoaan sopimuksia tehdes-

⁸⁰ Karhu & Tolonen 2012, luettu 18.4.2014.

⁸¹ Tolonen 2000, s. 62 ja Karhu & Tolonen 2012, luettu 19.4.2014.

⁸² Karhu & Tolonen 2012, luettu 18.4.2014.

⁸³ Tolonen 2000, s. 58.

sään. Sopimuspuolten tosiasiallisen tahdon toteutumista pyritään toteuttamaan oikeusnormeilla ja niiden tulkinnalla, esimerkiksi kohtuusharkinnalla.⁸⁴

Sopimusvapauden vastakohta *pacta sunt servanda* eli sopimusten sitovuuden periaate on sopimusvapauden ohella yksi sopimusoikeuden keskeisistä periaatteista. Oikeusjärjestys pyrkii takaamaan, että vapaasta tahdosta tehdyt sopimukset pidetään. Sopimusriidat syntyvät usein siitä, että vapaasta tahdosta tehty sopimus osoittautuu jälkikäteen epäselväksi ja aukolliseksi. Osapuolille saattaa olla jopa epäselvää, mistä kaikesta sopimuksessa on sovittu eli mitä sopimus oikeudellisesti tarkoitti. Sopimus ei tällöin ilmennä osapuolten tahtoa.⁸⁵ Kuten edellä on mainittu sopimusvapaus ja sopimusten sitovuuden periaate ovat kumpikin sopimusoikeuden keskeisiä periaatteita. Sopimusoikeudessa sovelletaan kuitenkin monia muitakin periaatteita, kuten tässä tutkielmassa käsiteltäviä lojaliteetti- ja kohtuusperiaatteita.

Pitkäkestoisissa sopimuksissa oikeusperiaatteiden asema korostuu verrattuna kertaluonteisiin sopimuksiin. Oikeusperiaatteita on kuitenkin vaikea laatia sopimusehtojen muotoon, joskus se on lähes mahdotonta (esimerkiksi sopimusvapaus). Oikeusperiaatteet sijoittuvat pääasiassa kirjallisten sopimusten ulkopuolelle ja aktualisoituvat usein tilanteissa, joissa sopimuksessa on aukko tai joissa sopimusehto on tulkinnanvarainen tai sen sovellettavuus joutuu arvioitavaksi muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Sopimusoikeudessa ja pitkäkestoisissa sopimuksissa eri oikeusperiaatteilla on omat funktionsa ja painoarvonsa.⁸⁶

Elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa sopimusvapaudella ja yksityisautonomialla on kiistatta vahva asema. Näissä sopimussuhteissa pakottava lainsäädäntöä on vähän. Elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa sopimuksen sitovuuden ja sopimusvapauden periaatteet ovat kantavia periaatteita. Muodollisten periaatteiden rinnalle on kuitenkin noussut myös aineellisia, sisällöllisiä periaatteita. Keskeisimpiä näistä aineellisista periaatteista Piironen mainitsee lojaliteetti- ja kohtuusperiaatteet. Sopimuksen uudelleen neuvotteluvelvollisuutta voidaan arvioida sekä muodollisten että aineellisten periaatteiden

⁸⁴ Pohjonen 2006, s. 330.

⁸⁵ Pohjonen 2006, s. 330-331.

⁸⁶ Tieva 2006, s. 246.

valossa.⁸⁷ Tässäkin tutkielmassa uudelleenneuvotteluvollisuuden olemassa-oloa tarkastellaan sopimusvapauden, kohtuus- sekä lojaliteettiperiaatteiden näkökulmasta.

Jokaisella oikeusperiaatteella on oma merkityksensä oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa. Sopimusvapaus korostaa osapuolen omavastuuta sopimuksen seuraamuksista, joten sopimusta ja sen sisältöä on punnittava tarkkaan. Kohtuusperiaatteen lähtökohtana on puolestaan sopimusvelvoitteiden tasapaino. Lojaliteettiperiaatteen on yleensä katsottu edellyttävän toisen osapuolen etujen huomioonottamista. Oikeusperiaatteiden soveltamisessa on kyse tasapainosta muodollisten ja aineellisten oikeusperiaatteiden välillä. Kysymys on kokonaisharkinnasta, jossa mukana ovat eri argumentit aina oikeudenmukaisuudesta taloudelliseen tehokkuuteen. Oikeuslähdeopin avautuminen mahdollistaa tällaisten argumenttien käytön.⁸⁸

Tutkielmassa tarkoituksena on selvittää, onko sopimuspuolilla uudelleenneuvotteluvollisuutta ilman nimenomaista uudelleenneuvottelu-ehdotusta. Ajatuksena on, että uudelleenneuvotteluvollisuus voisi seurata tietyissä tilanteissa muuttuneiden olosuhteiden johdosta, jolloin sopimusoikeuden kantavat periaatteet itsessään asettaisivat sopimuspuolille uudelleenneuvotteluvollisuuden, vaikka osapuolet eivät olisi tästä nimenomaisesti sopineet. Koska tutkielmassa käsitellään liike-elämän pitkäkestoisia sopimuksia, ja esimerkiksi kuluttajasopimukset on jätetty pääosin tarkastelun ulkopuolelle, on tutkielman kannalta tarkoituksenmukaisimmiksi oikeusperiaatteiksi valikoitunut sopimusvapaus, lojaliteetti- ja kohtuusperiaate, joita käsitellään seuraavaksi. Periaatteet valikoituivat liike-elämän pitkäkestoisien sopimusten luonteen perusteella. Sopimusvapauden periaate on sopimuksen teon lähtökohta elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa, koska niitä koskevaa pakottavaa lainsäädäntöä on hyvin vähän. Lojaliteettiperiaate painottaa pitkäkestoiisiin liike-elämän sopimuksiin kytkeytyvän intensiteetiltään vahvan yhteistoiminnan ja luottamuksen merkitystä. Kohtuusperiaate puolestaan ilmentää sopimustasapainon vaatimusta.

⁸⁷ Piironen 2006, s. 19.

⁸⁸ Piironen 2006, s. 19-20.

4.1 Sopimusvapaudesta

Kuten aikaisemmin on mainittu, on sopimusvapaus kiistatta yksi sopimusoikeuden keskeisimmistä periaatteista. Ajatus sääntelemättömästä vaihdannasta ja rajoittamattomasta sopimusvapaudesta muodostuu kuitenkin ongelmalliseksi tilanteissa, joissa sopimuspuolet eivät ole tasavertaisia. Sopimusvapauden rajoitukset ovat yhteiskunnallisesti merkittäviä, eikä sopimusvapauden laajuus ole vakio sille rakentuvissa oikeusjärjestyksissäkään. Hemmon mukaan viimeisten vuosikymmenien aikana pohjoismaisessa oikeuskehityksessä on paremminkin voitu nähdä tiettyä siirtymää kohti sopimusvapauden kaventumista. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että sopimusvapaudella on edelleen keskeinen merkitys vaihdantajärjestelmän kulmakivenä. Liberalistisen käsityksen mukainen rajoittamaton sopimusvapaus ei kuitenkaan enää päde varsinkaan asemaltaan epätasa-arvoisten sopimusosapuolten välillä. Sopimusoikeudessa on ryhdytty kiinnittämään huomiota osapuolen tosiasialliseen asemaan sopimussuhteessa. Kuvattu oikeuskehitys on vaikuttanut sopimusvapauden rajoittamiseen erityisesti heikomman osapuolen suojaamisen edistämiseksi. Heikomman suojaamisen lisäksi sopimusvapautta on rajoitettu muun muassa kilpailulainsäädännöllä. Liike-elämän sopimussuhteissa, joissa osapuolet oletetaan lähtökohdaisesti tasavertaisiksi, pakottava sääntely on vastaavasti harvinaista ja sopimusvapaus on vahva pääsääntö.⁸⁹

Sopimusvapauden elementteinä voidaan erottaa 1) päätäntävapaus, 2) sopimuskumppanin valitsemisvapaus, 3) tyyppivapaus, 4) muu sisältövapaus kuin tyyppivapaus, 5) muotovapaus ja 6) purkuvapaus.⁹⁰ Muukkosen jaottelua voidaan pääosin pitää edelleen hyväksyttävänä. Hemmon mukaan purkuvapaus kuitenkin poikkeaa selvästi muista sopimusvapauden elementeistä. Muut sopimusvapauden elementit liittyvät seuraaviin kolmeen kysymyksen: tehdäänkö sopimus (pätäntävapaus), kenen kanssa sopimus tehdään (sopimuskumppanin valintavapaus) sekä millä tavoin ja minkä sisältöisenä (tyyppi-, sisältö- ja muotovapaus). Purkuvapaus on kuitenkin eri tasolla sen vuoksi, että sillä pyri-

⁸⁹ Hemmo 2007, s. 69-73. Ks. Hemmo 2007, s. 73. Hemmon mukaan on huomattava yritysten välisen sopimusten taustana se, että valtaosa sopimustyypeistä on täysin vailla lakiin perustuvaa sääntelyä ja siten sopimusoikeuden yleisten periaatteiden varassa. Silloinkin, kun lakiin perustuvaa sääntelyä on, se on harvoin kuitenkaan pakottavaa.

⁹⁰ Muukkonen, s. 607-608 & Hemmo 2003, s. 75.

tään jo päätetyn sopimuksen mukaisten oikeuksien toteuttamiseen tai sopimuksesta vapautumiseen. Sopimusvapauteen tehdyt rajoitukset ovat pääasiassa koskeneet puuttumista sopimusten sisältövauteen. Epätavallisempaa on rajoittaa osapuolen sopimusvapautta sopimuspakkoa koskevin säännöksiin. Rajoituksista huolimatta sopimusvapaudella on edelleen presumtiivinen asema. Voidaan siis lähteä ajatuksesta, jonka mukaisesti sopimusmääräyksiä voidaan pitää sitovina ja velkojan oikeussuojakeinot legitimoivina, ellei voida osoittaa perusteita oikeustoimen muunlaiseen arviointiin.⁹¹ Sopimusvapauden korrelaatti on periaate sopimusten sitovasta vaikutuksesta (*pacta sunt servanda*).⁹²

Sopimusvapauden periaate on perinteisesti ollut merkittävämmässä roolissa varallisuus oikeudessa, kuin esimerkiksi perheoikeudessa, jossa sopimusvapautta on rajoitettu nimenomaisin lainsäännöksiin.⁹³ Kuten aikaisemmin on mainittu, on oikeuskehitys johtanut sopimusvapauden kaventumiseen varallisuus oikeudessa muun muassa heikomman suojaamista koskevan sääntelyn lisääntymisenä. Perheoikeuden alalla puolestaan KKO:n ratkaisu 2000:100 muutti aikaisemmin vallinnutta käsitystä avioehtosopimuksen pätevydestä sopimusvapautta korostavaksi. Sopimusvapaudenperiaatteen voima ilmenee havainnollisesti KKO:n ratkaisun perusteluista.

KKO 2000:100: Tapauksessa puoliso oli tuomittu avioeroon. Puolisoiden välisessä avioehtosopimuksessa oli sovittu, että avioliiton purkautuessa avioeron vuoksi kummallakaan puolisoilla ei ollut avio-oikeutta toisen omaisuuteen ja että avioliiton purkautuessa toisen puolison kuoleman johdosta leskellä oli avio-oikeus kuolleen puolison omaisuuteen. Avioehtosopimus katsottiin päteväksi. KKO:n mukaan asiassa oli kysymys ensi sijassa siitä, onko tämän sisältöistä vain avioeroperusteiseen ositukseen vaikuttavaa avioehtosopimusta pidettävä pätevänä.⁹⁴

⁹¹ Hemmo 2007, s. 75-77 & Wilhelmsson 2008, s. 10.

⁹² Wilhelmsson 2008, s. 2.

⁹³ Esimerkiksi AL 2 luvussa säädetään avioliiton esteistä. Tästä johtuen avioliitosta ei voida sopia vastoin avioliiton esteitä koskevia säännöksiä. Toinen esimerkki sopimusvapauden rajoituksesta perheoikeuden alalla löytyy ElatusL:n 3 luvusta, jossa muun muassa säädetään rajoituksia lapsen elatuksesta sopimiseen. Esimerkkinä voidaan mainita ElatusL:n 3 luvun 7.3 §, jonka mukaan sopimus, jossa lapsen puolesta on luovuttu oikeudesta saada elatusapua vastaisuudessa, on mitätön.

⁹⁴ KKO 2000:100.

KKO:n mukaan avioehtosopimusta harkittaessa avio-oikeuden rajoittaminen nähdään usein aiheelliseksi ennen muuta avioeron varalta. Kyseisen sisältöisen avioehtojärjestelyn sallimiselle on siten perusteltua käytännöllistä tarvetta. Asiallisia syitä, jotka edelleen puhuisivat sen puolesta, että puolisoiden sopimusvapaus tulisi katsoa nyt esitetyin tavoin rajoitetuksi, ei ole.⁹⁵

KKO:n tapauksessa 2000:100 kannan muutosta perusteltiin tällaisia sopimusjärjestelyjä koskevalla käytännöllisellä tarpeella. KKO katsoi, ettei asiallisia syitä sopimusvapauden rajoittamiseen enää ollut. Hemmon mukaan tämä ilmentää sopimusvapauden presumtiivista asemaa, jolloin voidaan lähteä ajatuksesta, jonka mukaan sopimusvapauden rajoitukseen vetoavalla on argumentaatiotaakka rajoituksen tarkoituksenmukaisuudesta.⁹⁶

Sopimusvapaudenperiaate on ollut vakiintunut osa oikeusjärjestelmäämme jo pitkään. Periaatteen suuri painoarvo on tunnustettu myös kansainvälisesti ja se ilmenee myös eurooppalaisista sopimusoikeusperiaatteista (Principles of European Contract Law, PECL) sekä UNIDROIT'n (International Institute for the Unification of Private Law) periaatteista, jotka on laadittu erityisesti kansainvälistä kauppaa harjoittavien osapuolten sopimussuhteita silmällä pitäen.⁹⁷

4.2 Lojaliteettiperiaatteesta

Tilanteita, joissa osapuolilta voidaan vaatia toistensa etujen huomioonottamista ilman, että tätä vaatimusta voitaisiin palauttaa minkään muun erityisen velvoitteen piiriin, voidaan lähestyä lojaliteettikäsitteen avulla. Lojaliteettiperiaatteen sisällön määrittäminen ei ole kuitenkaan ongelmantonta. Tievan mukaan lojaliteettivelvollisuudella on sopimusoikeudessamme tarkoitettu velvollisuutta ottaa vastapuolen edut huomioon kohtuullisissa määrin ilman, että sopimuksesta ai-

⁹⁵ KKO 2000:100.

⁹⁶ KKO 2000:100 & Hemmo 2007, s. 70.

⁹⁷ PECL 1999, Chapter 1 Section 1 Article 1:102 & UNIDROIT 2010, Chapter 1 Article 1.1. Esimerkiksi sopimusvapautta koskeva PECL-periaatteiden artikla on seuraavanlainen: "Freedom of Contract: (1) Parties are free to enter into a contract and to determine its contents, subject to the requirements of good faith and fair dealing, and the mandatory rules established by these Principles. (2) The parties may exclude the application of any of the Principles or derogate from or vary their effects, except as otherwise provided by these Principles."

heutuvat omat oikeudet vaarantuvat kohtuuttomasti.⁹⁸ Karhun mukaan sopimusoikeudellinen lojaliteettiperiaate tulee ymmärtää väljästi. Tällä Karhu tarkoittaa, että lojaliteetti merkitsee väljästi ymmärrettynä erilaisia ja erivahvuisia velvollisuuksia ottaa omassa toiminnassa huomioon toisten intressejä. Karhun mukaan lojaliteetin luonnehtimista pelkästään velvollisuudeksi ottaa vastapuolen edut huomioon, ei voida pitää riittävänä. Tällöin lojaliteetti jää välttämättä epämääräiseksi ja alustavaksi, sillä tällainen luonnehdinta ei kykene täyttämään hyvälle määritelmille analyyttisessä tieteenfilosofiassa asetettuja tarkkarajaisuuden, poissulkevyyden ja tyhjentävyyden vaatimuksia. Liikesuhteissa sopimuspuolilla on sopimusvapauden puitteissa oikeus edistää omaa etuaan. Lojaliteettivelvollisuus ei siksi voi tarkoittaa yleistä velvollisuutta asettaa vastapuolen edut omien edelle.⁹⁹ Taxellin mukaan lojaliteettivelvollisuutta tulee soveltaa laajasti ja sen vaikutus tulee ulottaa sopimusneuvotteluihin, osapuolten toimintaan sopimusrikkomustilanteissa (reklamaatio, vahingon rajoittaminen) sekä muutteiden olosuhteiden aiheuttamiin tilanteisiin. Taxellin mukaan lojaliteettivelvollisuus kattaa laajasti osapuolten toiminnan sopimussuhteen aikana. Lojaliteettivelvollisuuden vahvuus kuitenkin vaihtelee sopimustyyppistä riippuen.¹⁰⁰

Lojaliteettivelvollisuuden katsotan ilmenevän eri tavoin sopimusten eri vaiheissa. Tässä mielessä se on jaettu sopimuksen tekovaihetta¹⁰¹ koskevaksi ja sopimuksen syntymisen jälkeistä aikaa koskevaksi.¹⁰² Sopimusneuvottelun aikana on tavallista, että osapuolet ajavat pääsääntöisesti vain omaa etuaan. Sopimusta tehtäessä ja sen ollessa voimassa lojaliteettiperiaatteen merkitys kuitenkin korostuu. Lojaliteettiperiaate ei kuitenkaan missään vaiheessa estä osapuolta

⁹⁸ Tieva 2006, s. 246.

⁹⁹ Karhu 2008.

¹⁰⁰ Taxell 1977, s. 149-151. Taxellin mukaan lojaliteettivelvollisuus ilmenee sopimussuhteessa seuraavasti: "Parterna inte ensidigt får driva sina intressen till förfång för varandra. Part är inom vissa gränser skyldig att beakta sin motparts rätt och intresse."

¹⁰¹ KKO 1984 II 181. Tapauksessa A, joka aikoi rakennuttaa teollisuushallin, oli hankkimatta tarjouspyyntöön yleensä liitettäviä rakennussuunnitelma-asiakirjoja ryhtynyt neuvottelemaan B:n kanssa rakennushankkeen toteuttamisesta kokonaishintaurakkana. B oli tiennyt hankkeen toteutumisen riippuvan Kehitysaluerahastolta saatavasta rahoituksesta. B:n hankittua omalla kustannuksellaan tarjouksen antamista ja myös rakennusluvan hakemista varten tarvittavat piirustukset ja muut rakennussuunnitelma-asiakirjat A oli, Kehitysaluerahaston evättyä siltä anotun lainan, luopunut rakennushankkeen toteuttamisesta. Kun rakennuttajan hyväksi tapahtuneen suunnittelun kustannukset yleensä eivät jää suunnittelijan tai urakoitsijan vastuulle, mutta B ammattimaisena rakentajana ei hankkeen toteuttamiseen liittyvästä riskistä huolimatta ollut huolehtinut siitä, että yksityiskohtaisen suunnittelun kustannuksista olisi sovittu etukäteen, nämä kustannukset jaettiin asianosaisten kesken. Tapauksesta ilmenee hyvin sopimuksen tekovaihetta koskevan lojaliteettivelvollisuuden painottuvan ns. enemmän tietävämmälle osapuolelle.

¹⁰² Tieva 2006, s. 246.

vetoamasta esimerkiksi sopimusrikkomukseen.¹⁰³ Luonnollisesti uudelleenneuvotteluvollisuutta koskevat kysymykset voivat sijoittua sekä sopimuksen tekovaiheeseen että sopimuksen syntymisen jälkeiseen aikaan. Tekovaiheessa saatetaan sopimusneuvotteluissa päätyä ottamaan sopimukseen nimenomainen uudelleenneuvotteluun velvoittava sopimusehto. Sopimuksen syntymisen jälkeisenä aikana muuttuneet olosuhteet puolestaan saattavat vaikuttaa osapuolten velvollisuuksiin tarkistaa sopimusta.

Karhun mukaan lojaliteettiperiaate on vahvistumassa yhdeksi sopimusoikeuden kantavista periaatteista.¹⁰⁴ Lojaliteettivelvollisuus oikeusperiaatteena korostuu liike-elämän pitkäkestoisissa sopimuksissa. Tievan mukaan tämä linkittyy sopimuksen dynaamiseen luonteeseen. Sopimuskäsityksen muuttuessa joustavammaksi ja pitkäkestoisten sopimusten yleistyessä, myös Tieva näkee lojaliteettivelvollisuuden merkityksen kasvaneen ja vahvistuneen. Sopimustyypillä on vaikutusta myös lojaliteettivelvollisuuteen. Voidaan ajatella, että kohtuullisen lojaliteetin vaatimus käy aina ankarammaksi, mitä enemmän sopimussuhde edellyttää osapuolten välistä yhteistoimintaa ja luottamusta.¹⁰⁵

Lojaliteettiperiaate ilmentää yleistä luottamuksensuojaperiaatetta, jonka ydinideana on, että johdonmukaisesti noudatetut toimintalinjat luovat toiminnassa mukana oleville tahoille perusteltuja odotuksia suhteessa muihin toiminnassa mukana oleviin tahoihin. Luottamuksen suojassa ja lojaliteettiperiaatteessa on kyse muustakin kuin vain tietoisuustilaan viittaavasta vilpittömästä mielestä. Kysymys onkin osapuolten perustelluista odotuksista, jolloin varallisuusoikeudelliseen arviointiin saadaan mukaan voimakkuudeltaan soveltamistilanteittain joustavasti vaihteleva näkökohta. Punnittaessa periaatteen painoarvoa kyseessä olevassa tilanteessa painoarvoa annetaan portaittain kunkin tahon informaatioasemalle sen mukaan, miten voimakkaita perusteltuja odotuksia tuossa asemassa tehty toiminta synnyttää muissa toimijoissa.¹⁰⁶

¹⁰³ Jaakkola & Sorsa 2005, s. 45-46.

¹⁰⁴ Karhu 2008. Karhun mukaan lojaliteettiperiaatteen asemaa sopimusoikeuden kantava periaatteena on jo pitkään ilmentänyt OikTL:n 33 §:ään sisältyvä yleinen kunnian ja luottamuksen vaatimus.

¹⁰⁵ Tieva 2006, s. 247.

¹⁰⁶ Pöyhönen 2003, s. 116-117.

Lojaliteettivelvollisuus on saanut ongelmia jäsentävän tehtävän ajateltaessa pitkäkestoisia liike-elämän sopimuksia. Esimerkiksi muuttuneet olosuhteet ja osapuolten muuttuneet tarpeet tulisi kyetä ottamaan sopimusoikeudellisesti paremmin huomioon, jotta osapuolten sopimukseen perustuva yhteistyö voisi jatkua ongelmitta. Tähän vastauksena nähdään sopimusoikeudellinen lojaliteettivelvollisuus. Lojaliteettivelvollisuus on nähty käyttökelpoiseksi tilanteissa, joissa olosuhteet ovat sopimussuhteen aikana muuttuneet siten, ettei muutosta ole osattu ennakoida sopimusta tehtäessä. Lojaliteettivelvollisuuden avulla voidaan tehdä ymmärrettäväksi, että sopimusehtojen ja suoritusvelvollisuudesta vapauttavien velvoiteoikeuden periaatteiden väliin sijoittuu alue, jolla on mahdollista operoida sopimusoikeudellisesti tehokkaita oikeusvaikutuksia tuottavasti. Lojaliteettivelvollisuus suuntaa mielenkiinnon nimenomaisten sopimusehtojen ulkopuolelle. Voidaan katsoa, että se konkretisoituu tilanteissa, joihin osapuolet eivät ole varautuneet sopimusehtoja laatiessaan ja oikeusasemaansa muodostaessaan. Tämä puolestaan merkitsee, ettei sopimusta ympäröivä tila olekaan ennakkoinnin kannalta tyhjä. Ennakkoinnin perusta ei ole vain sopimuksessa, vaan myös sitä ympäröivä lojaliteettivelvollisuuden rajaama alue voi olla perustana sopimusoikeudellisesti suojatuille odotuksille.¹⁰⁷

Luottamuksensuojaa on jo pitkään pidetty keskeisenä sopimusta koskevana ideana, jonka ilmentymä myös lojaliteettiperiaate on. Pöyhösen mukaan sopimukset sekä perustuvat luottamukseen että luovat, korvaavat ja vahvistavat toimijoiden luottamusta toisiinsa. Luottamuksen osapuolten välillä tulee olla vastavuoroista, mutta ennen kaikkea sen tulee olla perusteltua. Lojaliteetin intensiteetti määrittyy vastavuoroisuuden intensiteetin mukaan. Mitä merkityksellisemmistä toisen osapuolen oikeusasemaan vaikuttavista toimenpiteistä on kyse, sitä vahvempaa oikeudellista merkitystä saa osapuolten välinen lojaliteettivelvollisuus. Sopimusten voidaan katsoa sitovan osapuolia sitä voimakkaammin, mitä pitemmälle ne ovat osapuolten välisen luottamuksen suuntaisia ja vahvistavat osapuolten välistä luottamusta. Pöyhösen mukaan sopimuksen tekeminen merkitsee juuri sitä, että sopimuspuolet altistavat itsensä vastavuoroisesti sille, että sopimuskumppanin toimet saavat korostuneemman merkityksen sopimuspuolen omiin toimintamahdollisuuksiin puuttumisena.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Tieva 2006, s. 248.

¹⁰⁸ Pöyhönen 2003, s. 118-119.

Lojaliteettivelvollisuuden painoarvoa arvioitaessa on syytä muistaa, ettei lojaliteetin olemassaolo perustu yhteenkään nimenomaiseen lainsäädännökseen. Lojaliteettiperiaate saa kuitenkin institutionaalista tukea oikeuskirjallisuudesta, oikeuskäytännöstä ja lainvalmisteluaineistoista.¹⁰⁹ Esimerkkinä lainvalmisteluaineistosta, josta lojaliteettivelvollisuus nimenomaisesti ilmenee, voidaan mainita Hallituksen esitys Eduskunnalle työ sopimuslaiksi. Perusteluissa viitataan suoraan lojaliteettivelvollisuuteen¹¹⁰:

”Irtisanomisperusteen riittävyyden harkinnassa jouduttaisiin yleensä arvioimaan, aiheuttaako esimerkiksi työntekijän *lojaliteettivelvoitteisiin* kuuluvien liikesalaisuuden paljastaminen, kilpailevan toiminnan kiellon tai työturvallisuusvelvoitteen rikkominen sellaisen luottamuspuolan, että edellytyksiä työsuhteen jatkamiselle ei enää ole.”

Kuten edellä on jo mainittu, saa lojaliteettiperiaate institutionaalista tukea myös oikeuskäytännöstä. KKO on ratkaisuisaan käsitellyt lojaliteettivelvollisuutta¹¹¹:

KKO 1993:130: Tapauksessa oli kyse syvälaiturin suunnittelemisesta ja rakentamisesta Hangon kaupungille. ”Rakennuttaja oli sopimusneuvottelujen aikana tehnyt alkuperäisiin rakennussuunnitelmiin muutoksia, jotka urakoitsijan tietten johtivat siihen, ettei rakennushanke toteutettuna täyttänyt sille suunnittelussa asetettuja tavoitteita. Kun urakoitsija huomauttamatta tästä rakennuttajalle oli sitoutunut työurakkaan kokonaisvastuurakentamisen mukaisin ehdoin, urakoitsija oli vastuussa rakennuttajalle laiminlyönnistään aiheutuneista vahingoista.”¹¹²

KKO 2007:72: ”Tapauksessa pankki oli järjestänyt ostajalle rahoituksen kiinteistöosakeyhtiön osakkeiden kaupassa. Kysymys pankin lojaliteettivelvollisuudesta ostajaa kohtaan, kun pankilla oli vakuutena myyjän veloista kiinteistöosakeyhtiön kiinteistöön kiinnitetty

¹⁰⁹ Muukkonen 1993, s. 1034. Ks myös Kiiha 2002, s. 28. Esimerkkinä lainvalmisteluaineistosta Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sijoituspalveluyrityksistä annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 56/1988 vp. s.11).

¹¹⁰ HE 157/2000 vp, Yksityiskohtaiset perustelut 7 luku 2 §.

¹¹¹ KKO 1993:130, 2007:72. Ks. myös KKO 2008:91.

¹¹² KKO 1993:130.

haltijavelkakirja.”¹¹³

Ns. Hangon-satama ratkaisussa KKO katsoi urakoitsijan satamarakentamisen asiantuntijana rikkoneen lojaliteettivelvollisuuttaan rakennuttajaa kohtaan. Tapauksessa KKO ulotti lojaliteettivelvollisuuteen viitaten kirjallisesti sopimuksessa sovitun huomautuksetekovelvollisuutta vastaavan velvollisuuden myös sopimusneuvotteluihin. Kun kysymys on informaatiosta, jonka nojalla vastapuoli saa oikean kuvan siitä, ettei neuvotellulla hankkeella voida toteuttaa tavoiteltuja päämääriä, ilmenee lojaliteettivelvollisuus liikesuhteissa Karhun mukaan informaatiota koskevana huomautusvelvollisuutena.¹¹⁴

Uudemmassa pankin lojaliteettivelvollisuutta koskevassa ratkaisussa KKO on kiinnittänyt huomiota ensinnäkin siihen, että pankki oli tietoinen asiakasyrityksensä kokonaissuunnitelmista ja ko. kaupan merkityksestä suunnitelmien toteuttamisessa. KKO totesi myös pankin rahoitusalan ammattilaisena täytyneen olla selvillä asiakkaansa puuttuvasta asiantuntemuksesta. Tapauksessa erityisen olennaista on pankin asema osana kokonaisjärjestelyä. Tapauksessa pankki oli osaltaan myötävaikuttanut osakekaupan syntymiseen, jolloin siitä oli tullut kokonaisjärjestelyn osapuoli ja yksi intressitahoista. Pankin kokonaisjärjestelystä saama hyöty perustui sen asemaan kiinnityksenhaltijana. Lisäksi voidaan pitää itsestään selvänä, että tieto kaupankohteen kauppahintaan verrattuna huomattavasta yhtiön tontinvuokraoikeutta ja rakennuksia rasittavasta kiinnityksestä olisi vaikuttanut osakkeiden ostajan harkintaan.¹¹⁵

Tapauksessa kuvatuissa olosuhteissa pankilla oli asiakkaaseensa, osakkeiden ostajaan kohdistuva lojaliteettivelvollisuus. Pankin olisi tullut huolehtia, että sen omien etujen ohella myös ostajan keskeiset edut olisivat tulleet huomioon otetuiksi. Pankin olisi tullut kiinnittää ostajan huomiota siihen, että tällä olisi ollut riittävä selvitys rahoitettavan hankkeen riskeistä. KKO 2007:72 on merkittävä prejudikaatti lojaliteettiperiaatteen näkökulmasta erityisesti sen vuoksi, että äänestyksessä vähemmistöön jäänyt oikeusneuvos olisi vedonnut argumentoinnissaan vielä suoraviivaisemmin lojaliteettiperiaatteeseen.¹¹⁶

¹¹³ KKO 2007:72.

¹¹⁴ Karhu 2008.

¹¹⁵ KKO 2007:72 & Karhu 2008.

¹¹⁶ KKO 2007:72 & Karhu 2008.

Edellä esitetyn perusteella voidaankin sanoa, että lojaliteettiperiaate on osa oikeusjärjestystämme. Lojaliteettivelvollisuudella on oma tehtävänsä Suomen sopimusoikeudessa ja sen merkitys korostuu erityisesti pitkäkestoisten yhteistyösopimusten yhteydessä. Se on oikeusperiaatteen luonteinen velvollisuus, joka konkretisoituessaan voi aiheuttaa oikeudellisia seuraamuksia sopimussuhteen eri vaiheissa. Vaikka lojaliteettivelvollisuudesta ei ole olemassa lainsäädäntöä, oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus ovat vakiinnuttaneet sen aseman painavana oikeusperiaatteena osaksi sopimusoikeutta.¹¹⁷ Muukkonen on lisäksi esittänyt, että periaatteen voimassaoloa voidaan edellä mainittujen oikeusläheteiden lisäksi perustella sopimuskäytännöllä.¹¹⁸

Lojaliteettivelvollisuutta lähes vastaava periaate käy ilmi myös eurooppalaisten sopimusoikeusperiaatteiden 1:201 artiklasta sekä UNIDROIT'n periaatteiden 1.7 artiklasta. Periaatekokoelmissa käytetään ilmaisua ”good faith and fair dealing”.¹¹⁹ Kuten seuraavasta huomataan, edellä mainitut artiklat ovat lähes identtiset:

“PECL Article 1:201: Good Faith and Fair Dealing

(1) Each party must act in accordance with good faith and fair dealing.

(2) The parties may not exclude or limit this duty.”¹²⁰

“UNIDROIT Chapter 1 Article 1.7: Good Faith and Fair Dealing

(1) Each party must act in accordance with good faith and fair dealing in international trade.

(2) The parties may not exclude or limit this duty.”¹²¹

Periaatteiden mukaan osapuolten on kansainvälisessä kaupassa toimittava lojalisuuden ja hyvän liiketavan mukaisesti. Osapuolet eivät voi myöskään sulkea pois tai rajoittaa tätä velvollisuutta sopimussuhteessaan. Periaatekokoelmissa käytetyn ilmaisun on katsottu ilmentävän Suomen oikeusjärjestelmän mukaista lojaliteettiperiaatetta.

¹¹⁷ Tieva 2006, s. 251.

¹¹⁸ Muukkonen 1993, s. 1035.

¹¹⁹ PECL 1999, Chapter 1 Section 2 Article 1:201 & UNIDROIT 2010, Chapter 1 Article 1.7.

¹²⁰ PECL 1999, Chapter 1 Section 2 Article 1:201.

¹²¹ UNIDROIT 2010, Chapter 1 Article 1.7.

4.3 Kohtuudesta sopimusoikeudessa

Suomalaisessa sopimusoikeudessa huomionarvoinen suuntaus on sosiaalinen siviilioikeus, jonka juuret ovat vahvasti sidoksissa hyvinvointivaltioideologiaan. Kiihan mukaan sosiaalisessa siviilioikeudessa katsotaan heikomman osapuolen hyvittämisen merkitsevän sopimuksen kohtuullistamista, joka käytännössä ilmenee heikomman suosimisena.¹²² Ajatus heikomman suosimisesta ei ole ongelmattomasti yhdistettävissä liikesopimuksiin. Pöyhösen mukaan liike- elämän sopimuksissa kohtuusperiaatteen ydinsisältönä voidaan paremminkin pitää sopimustasapainoa, joka ilmenee vastavuoroisten suoritusten yhtäläisenä suuruutena.¹²³ Sopimustasapaino onkin yritysten välisissä sopimuksissa heikomman hyvittämistä helpommin asetettavissa kohtuullisuuden mittariksi. Hyvittäminen kohtuuden mittarina puolestaan tulee usein kysymykseen yrityksen ja kuluttajan välisissä kuluttajasopimuksissa. Mähösen mukaan kohtuusperiaatteen käsitettä on käytetty kuvaamaan sovittelusäännöksiin sisältyvää yleistä oikeustoimien ja vahingonkorvausvastuun kohtuullisuusedellytystä ja kohtuusperiaatetta. Kohtuusperiaate ilmentää Mähösen mukaan poikkeusta sopimuksen sitovuuden periaatteeseen ja siinä on viime kädessä kysymys sopimustasapainon ylläpitämisestä.¹²⁴

Wilhelmssonin mukaan kohtuusperiaatteen painoarvo on kasvanut nykyisessä sopimusoikeudessa. Hänen mukaansa kohtuusperiaatteen leviämisestä on puhuttu sen kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin on pidetty silmällä sitä seikkaa, että sopimussuhteen sääntelyssä on turvauduttu yleislausekkeisiin, jolloin tuomioistuimet ovat joutuneet tapauskohtaisesti sovittelemaan kohtuuttomia sopimuksia tai muut viranomaiset ovat saaneet mahdollisuuden puuttua kohtuuttomiin sopimuksiin. Näin ajateltaessa käsitetään kohtuusperiaatteen kasvaneen merkityksen samalla merkitsevän tuomioistuinten ja muiden viranomaisten lisääntyneitä mahdollisuuksia joustavan kohtuusharkinnan keinoin puuttua kohtuuttomiin sopimusehtoihin. Tällöin kohtuus merkitsee Wilhelmssonin mukaan sopimusehtojen joustavan valvonnan mahdollisuutta. Wilhelmssonin mukaan toinen lähestymistapa kohtuusperiaatteeseen on nähdä periaate sopimusten

¹²² Kiiha 2002, s. 23.

¹²³ Pöyhönen 1988 s. 191-196.

¹²⁴ Mähönen 2012, luettu 19.4.2014.

sitovuudenperiaatteen jäykän soveltamisen vastakohtana. Tällöin kohtuusperiaate voidaan nähdä kaikkien niiden sopimusvapauden rajoitusten yhteisnimityksenä, joita on toteutettu sekä pakottavan lainsäädännön avulla että yleislausekkein ja joiden avulla on pyritty suojelemaan toista sopimuspuolta. Näin laajassa merkityksessä käsitettynä kohtuusperiaate on sosiaalisen siviilioikeuden ilmaus.¹²⁵

Wilhelmsson toteaa, ettei pidä odottaa, että voitaisiin löytää jokin yhtenäinen kohtuuskäsite, joka olisi Suomen sopimusoikeuden kehityksen taustalla. Kohtuusperiaate ei rakennu millekään johdonmukaiselle moraaliteorialle, joka antaisi aina viimekätisen oikeutuksen sopimusvapauden puuttumiselle, vaan periaatetta on toteutettu eri aikoina ja eri aloilla erivahvuisesti ja erisuuntaisesti. Tämä ei kuitenkaan pois sulje mahdollisuutta yrittää etsiä sovittelu- ja sääntelyratkaisuista ja pakottavasta lainsäädännöstä sellaisia sosiaalisia arvoja, joiden vuoksi Suomen sopimusoikeuden kohtuusperiaatteen voidaan katsoa rakentuvan. Wilhelmsson listaa tällaisiksi arvoiksi sopimustasapainon, turvallisuuden, itsenäisyyden, vapauden, yksityisyyden, oikeudenmukaiset seuraamukset, vastuun, oikeudellisten keinojen käyttömahdollisuudet sekä tasa-arvon.¹²⁶

Liike-elämän sopimusten kohtuullistaminen tapahtuu OikTL:n 36 §:n nojalla.¹²⁷ Yrittäjien välisissä sopimussuhteissa sovittelukynnys on kuitenkin suhteellisen korkea, koska liiketoiminnassa on lähtökohtaisesti kyse taloudellisesta riskinotosta. Häyhän mukaan kohtuullisuutta tulisi sovittelutilanteissa arvioida sen mukaan, mitä osapuolet tai osapuoli ovat saattaneet odottaa.¹²⁸ Tällä ajattelulla voidaan nähdä olevan yhtymäkohtia lojaliteettiperiaatteeseen. Karhu näkee kohtuudessa ja lojaliteetissa on paljon samansuuntaisuutta. Esimerkkinä tästä Karhu mainitsee pohjoismaisiin sopimuslakeihin sisältyvän yleisen sovittelu-

¹²⁵ Wilhelmsson 2008, s. 207-208.

¹²⁶ Wilhelmsson 2008, s. 208-217. Erityisen merkittävänä arvona Wilhelmsson mainitsee sopimustasapainon. Viimekädessä tämän voidaan nähdä ilmentävän periaatetta, jonka mukaan toisen sopimuspuolen ei pidä antaa kohtuuttomasti rikastua toisen sopimuspuolen kustannuksella. Wilhelmssonin mukaan tämä tarkoittaa, että sopimussuhteen suorituksen ja vastasuorituksen välillä tulisi vallita tietty tasapaino. Tämä kuvastaa Pöyhösen määritelmää liikesopimukseen sovellettavan kohtuusperiaatteen sisällöstä.

¹²⁷ OikTL 3 luku 36.1 §: ”Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovittaa tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.”

¹²⁸ Häyhä 1996, s. 103.

säännöksen. Suomessa kyse on juurikin edellä mainitusta OikTL:n 36 §:stä, jonka taustalla vaikuttaa näkemys sopimuspuolten lojaliteettivelvollisuuksista toisiaan kohtaan.¹²⁹ Myös Mähönen näkee kohtuusperiaatteen liittyvän heikkomman suojaa läheisemmin sopimusosapuolten väliseen lojaliteettivelvollisuuteen.¹³⁰ Tällöin on kyse siitä, että aidosti onnistunut vaihdanta hyödyttää molempia sopimuspuolia.¹³¹ Sovittelulla ei ole tarkoitus tehdä tyhjäksi toisen sopimusosapuolen onnistuneesta taloudellisesta riskinotosta saamaa hyötyä, sovittelemalla se kohtuuttomana sovittelua vaatineelle osapuolelle. Sovittelun puolesta saattavat kuitenkin puhua toisen osapuolen heikompi asema ja sidonnaisuus sopimuskumppaniinsa, jolloin sallittu riskinotto sopimussuhteessa rajautuu edellä mainittujen ehtojen mukaiseksi.¹³²

Arvioitaessa liike-elämän sopimussuhteissa toisen osapuolen heikompaa asemaa huomioon voidaan ottaa muun muassa yrityksen koko, henkilöstön määrä ja liikevaihto. Sopimusta saatetaan joutua kohtuullistamaan, mikäli katsotaan, että sen noudattaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. KKO on ratkaisussaan 1982 II 141 sovitellut elinkeinonharjoittajien välisen sopimuksen ehtoa.

KKO 1982 II 141: Tapauksessa maitojauheen myyjä oli sitoutunut toimittamaan maitojauhetta 3,50 mk kilohintaan mutta raaka-ainekustannusten noustua valtiovallan toimenpiteiden johdosta ylittäen 1,81 mk:sta 4,17 mk:aan kilolta kieltäytynyt toimittamasta osaa sovitusta erästä. Ehdon kohtuuttomuus johtui osapuolten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta ennakoimattomasta tekijästä. KKO katsoi sopimuksen hintaehdon soveltamisen näissä olosuhteissa ilmeisen kohtuuttomaksi, joten ostajan kateoston perusteella tekemää vahingonkorvausvaatimusta soviteltiin.¹³³

KKO:n tapaus 1996:27 on toinen esimerkki, jossa oikeustoimilain 36 §:ään on vedottu elinkeinonharjoittajien välisen sopimuksen sovittelemiseksi:

¹²⁹ Karhu 2008.

¹³⁰ Mähönen 2012, luettu 19.4.2014.

¹³¹ Pöyhönen 1988, s. 272.

¹³² Kiiha 202, s. 31.

¹³³ KKO 1982 II 141.

KKO 1996:27: Tapauksessa oli kyse OikTL:n 36 §:n soveltamisesta välityslausekkeeseen franchising-sopimuksessa. Tapauksessa S on pitänyt hänen ja R Oy:n väliseen yhteistoimintasopimukseen otettua välityslauseketta kohtuuttomana ja vaatinut, että lauseksen vuoksi jätettäisiin OikTL:n 36 §:n nojalla huomioon ottamatta. S:n mukaan hän oli sopimusta tehtäessä ollut heikommassa asemassa kuin toinen sopijapuoli eikä hänellä ollut mahdollisuutta vaikuttaa sopimuksen vakioehtoihin. Hän ei sopimusta solmiessaan ollut ymmärtänyt välityslausekkeen soveltamisen johtavan kohtuuttomuuteen siinä tapauksessa, ettei hänellä olisi taloudellisia mahdollisuuksia saattaa vaatimuksiaan ratkaistavaksi välimiesoikeudessa.¹³⁴

Ratkaisussa KKO ei sovitellut yhteistoimintasopimusta, vaikka sopimusosapuolet eivät olleet keskenään tasavertaisessa asemassa sopimusta solmiessaan. Lisäksi KKO piti todennäköisenä, ettei sovittelua vaatinut osapuoli voinut sanotavasti vaikuttaa sopimuksen sisältöön, jolloin tämä joutui hyväksymään toisen osapuolen laatimat sopimusehdot lähes sellaisinaan. KKO:n mukaan olennaista tapauksessa kuitenkin oli, että sovittelua vaatinut osapuoli oli ollut taloudellisesti riippumaton toisesta osapuolesta. Tällöin osapuolella on ollut mahdollisuus vapaasti päättää, halusiko hän sitoutua tarjotuilla ehdoilla yhteistoimintasopimukseen.¹³⁵ KKO on kuitenkin tämän jälkeen muuttanut kantaansa ratkaisussaan KKO 2003:60:

KKO 2003:60: Tapauksessa on niin ikään kysymys OikTL:n 36 §:n soveltamisesta välityslausekkeeseen elinkeinonharjoittajien välisessä sopimuksessa. O Oy vaati K:hon kohdistamassaan kanteessa suoritusta korkoineen asianosaisten välisen sijoituspalvelusopimuksen perusteella. K myönsi O Oy:n vaatimukset oikeiksi perusteiltaan ja määrältään, mutta vaati O Oy:hyn kohdistamansa vastakanteen käsittelemistä samassa oikeudenkäynnissä. O Oy vaati vastakanteen jättämistä tutkimatta, koska vastakanteen perusteena olevassa sopimuksessa oli välityslauseke eikä ollut edellytyksiä tut-

¹³⁴ KKO 1996:27.

¹³⁵ KKO 1996:27.

kia kannetta vastakanteena sen perustuessa eri sopimukseen kuin O Oy:n selvä ja riidaton saatava. Toissijaisesti O Oy vaati kanteen hylkäämistä perusteettomana. K vaati välityslausekkeen huomiotta jättämistä OikTL:n 36§:n nojalla. Vaatimuksen perusteeksi K vetosi siihen, ettei hänellä ollut taloudellisia mahdollisuuksia saada asiansa välimiesmenettelyssä tutkittavaksi.¹³⁶

VälimenL:n 46 §:n 1 momentin mukaan, mikäli muuta ei ole sovittu tai määrätty, asianosaiset ovat yhteisvastuullisesti velvolliset suorittamaan välimiehille korvauksen heidän työstään ja kustannuksistaan. VälimenL:n 46 §:n 3 momentin mukaan välimiehillä on oikeus vaatia asianosaisilta ennakko tai vakuus heille tulevasta korvauksesta. KKO:n mukaan olennaista oli, että K:n mahdollisuus saada kanne tutkituksi välimiesmenettelyssä estyi hänen varattomuutensa johdosta täysin jo sen vuoksi, ettei hän olisi pystynyt maksamaan vaadittavaa ennakkoa tai vakuutta. Tällöin menettely yleensä keskeytetään. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että K saisi kanteensa tutkituksi yleisessä tuomioistuimessa välityslausekkeen estämättä. Lisäksi varattomuus estää ammattitaitoisen avustajan palkkaamisen välimiesmenettelyä varten, sillä maksutonta oikeudenkäyntiä ei voida määrätä koskemaan välimiesmenettelyä. Tämän seurauksena KKO katsoi välityslausekkeen soveltamisen johtavan tapauksessa kohtuuttomuuteen. KKO jätti OikTL:n 36 §:n nojalla välityslausekkeen huomioon ottamatta.¹³⁷

KKO:n ratkaisujen 1996:27 ja 2003:60 välissä tapahtuneen kannan muutoksen perusteella voidaan sanoa, ettei elinkeinonharjoittajien välisten sopimusten sovittelua pidetä enää täysin poikkeuksellisena. Sovittelu on mahdollista silloin, kun ratkaisu ilman sovittelua johtaisi kohtuuttomuuteen. Merkitystä annetaan siis tosiasiallisesti kohtuuttomuuteen johtaville seikoille. Tapauksessa KKO 2003:60 katsottiin, että K:n varattomuus olisi johtanut kohtuuttomuuteen, sillä K:lla ei olisi ollut tällöin käytössään keinoja oikeussuojan saamiseksi. Kohtuusperiaatteen sisältönä on kuitenkin tällöinkin pidettävä edellä kerrotuin tavoin sopimustasapainoa, joka ilmenee vastavuoroisten suoritusten yhtäläisenä suuruutena sopimussuhteessa.

¹³⁶ KKO 2003:60.

¹³⁷ VälimenL 46.1 § ja 46.3 § & KKO 2003:60.

5 Uudelleenneuvotteluvollisuudesta ja -lausekkeista

Globalisaatio ja kansainvälinen kilpailu edellyttävät liiketoiminnalta tehokkuutta ja tuottavuuden kasvua. Yritystoimintaa voidaan harjoittaa joko hierarkkisesti omassa organisaatiossa tai tekemällä yhteistoimintasopimuksia yrityksen ulkopuolisten tahojen kanssa. Yhteistoimintasopimukset ovat luonteeltaan pitkäkestoisia, jolloin ongelmana on usein se, miten yhteistoimintasuhde sopeutuu ulkopuolelta tuleviin muutospaineisiin. Osa muutoksista on sellaisia, jotka osapuolet ovat voineet huomioida sopimusta tehdessään, mutta osa on sellaisia, joita ei ole voitu ennakoita. Tästä käytännön sopimustoiminnan edellyttävästä joustavuudesta muodostuu jännite sopimuksen ennakoitavuuden ja varmuuden välille. Ongelmana on se, miten hallitaan sopimukseen sen ulkopuolelta kohdistuvaa epävarmuutta.¹³⁸

Sopimusoikeuden muuttuminen staattisesta dynaamisempaan suuntaan ilmenee sopimusosapuolten mahdollisuutena saada aikaan joustavia muutoksia pitkäaikaisissakin sopimussuhteissa. Tämä on mahdollista vain, mikäli sopimus nähdään ajan kuluessa kehittyvänä prosessina, joka ei ole sidottu ainoastaan sopimuksentekohetkellä vallinneisiin seikkoihin ja olosuhteisiin.¹³⁹ Sopimusoikeudellisia keinoja sopimusten joustavoittamiseksi ovat muun muassa sopimuksen sovittelu ja uudelleenneuvottelulausekkeet.

Kuten tutkielman alussa on jo kerrottu mielenkiinnonkohteena tässä tutkielmassa ovat erityisesti tilanteet, joissa sopimukseen ei ole otettu nimenomaista uudelleenneuvottelua koskevaa sopimusehtoa. Uudelleenneuvotteluvollisuus, mikäli sellaisen voidaan katsoa vallitsevan, aktualisoituu usein juuri muuttuneiden olosuhteiden seurauksena. Muuttuneiden olosuhteiden vaikutuksia sopimussuhteessa käsitellään tutkielman luvussa 6. Muuttuneita olosuhteita käsittelevässä luvussa käsitellään myös tilanteita, joissa muuttuneiden olosuhteiden seurauksena uudelleenneuvotteluvollisuus voisi mahdollisesti ajankohtaistua. Ennen tätä on syytä käydä läpi uudelleenneuvotteluvollisuutta ja sen sisältöä tilanteissa, joissa sopimukseen on otettu nimenomainen uudelleenneuvotteluun velvoittava lauseke. Järjestyksen tarkoituksena on selvittää ensin velvollisuuden

¹³⁸ Piironen 2006, s. 19.

¹³⁹ Kiiha 2002, s. 26.

sisältöä. Lisäksi halutaan selvittää se, mitä uudelleenneuvottelulauseketta laadittaessa tulee huomioida. Pohdittaessa muuttuneiden olosuhteiden vaikutuksia pystytään tällöin paremmin hahmottamaan sitä, voisiko olosuhdemuutoksen seurauksena olla uudelleenneuvotteluvelvollisuus ilman nimenomaista ehtoa.

Uudelleenneuvotteluvelvollisuuden sisällöstä

Liike-elämän pitkäkestoisissa sopimuksissa pyritään usein jo ennalta varautumaan sopimuksen toteuttamista häiritseviin olosuhteisiin sekä muuttuneisiin olosuhteisiin nimenomaisin sopimusehdoin. Näitä jälkikäteisten olosuhdemuutosten vaikutuksia korjaavia sopimusehtoja on kansainvälisissä sopimuksissa kutsuttu hardship-ehdoiksi. Hardship-ehdoilla voidaan määritellä sopimussuhteessa esimerkiksi luontoissuoritus- tai vahingonkorvausvastuusta vapauttavat suoritusesteet. Edellä mainittujen oikeusvaikutusten lisäksi erityisesti kansainvälisissä liike-elämän sopimuksissa varsin tavallinen oikeusvaikutus on velvollisuus ryhtyä neuvottelemaan sopimuksen muuttamisen tarpeellisuudesta muuttuneiden olosuhteiden tai suoritusesteiden johdosta. Tästä sopimusehdosta käytetään kuvaavasti nimeä uudelleenneuvottelu- eli renegotiations-ehto.¹⁴⁰ Saarnilehdon ja Annolan näkemyksen mukaan renegotiations-ehto ei yleensä velvoita osapuolta suostumaan uuteen sopimusehtoon tai ehdon muuttamiseen. Heidän mukaansa ehdon ongelmana on, että lopputulos on olosuhdemuutoksen vaikutuksista neuvottelunvarainen ja epäselvä.¹⁴¹

Liike-elämän sopimukset ovat usein pitkäkestoisia ja sopimusosapuolten tarkoituksena onkin usein laatia sopimus, jota ei tarvitse jatkuvasti tarkistaa pienten olosuhdemuutosten vuoksi. Pirosen mukaan keskeinen tavoite uudelleenneuvottelussa on yhteistoiminnan sopeuttaminen toimintaympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Hemmon mukaan uudelleenneuvotteluehdon tarkoituksena onkin tuoda sopimussuhteeseen joustavuutta, jolloin sopimuksen sisältö muotoutuu vastaamaan sopimuksen täyttämisympäristössä tapahtuvia olosuhdemuutoksia. Uudelleenneuvotteluehdolla pyritään siis siihen, ettei sopimus lukkiudu lopullisesti sopimuksen päätäntähetken ehtojen mukaiseksi, vaan mukautuu tulevai-

¹⁴⁰ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014 & Hemmo 2009, s. 364.

¹⁴¹ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014.

suudessa mahdollisesti muuttuviin olosuhteisiin.¹⁴²

Hemmon mukaa uudelleenneuvotteluehdon tehokkuus riippuu kuitenkin hyvin pitkälle sopimusosapuolten kompromissivalmiudesta, joka on muuttuneissa olosuhteissa usein onnistuneiden sopimusneuvottelujen edellytys. Kompromissivalmiutta voi heikentää muun muassa se, että osapuolten yhteistoiminta on muutoinkin loppumassa taikka se, että sopimuksen muuttamisesta aiheutuneet varallisuuden menetykset nousevat suuremmiksi kuin liikesuhteen katkeamisesta aiheutuvat menetykset. Pirosen mukaan uudelleenneuvottelun edellytyksenä on, että kumpikin osapuoli on riippuvainen toisesta osapuolesta ja sopimussuhteen lakkaaminen aiheuttaa kummallekin menetyksiä.¹⁴³

Edellä lausutusta johtuen uudelleenneuvotteluelvöllisyyden merkitys korostuu sopimussuhteissa, joiden jatkaminen on osapuolille tärkeää. Mikäli sopimuksen muuttamismekanismia tai vaadittavaa neuvottelukäyttäytymistä ja niihin liittyviä sanktioita ei vahvisteta sopimuksessa, jää uudelleenneuvotteluehdon merkitys Hemmon mukaan enemmän periaatteelliseksi kuin juridiseksi. Uudelleenneuvotteluehdon merkitys on kuitenkin rajallista tilanteissa, joissa toinen sopimus-kumppani vaatii alkuperäisessä sopimuksessa pitäytymistä. Joskus ehdolla voidaan katsoa sopimusosapuolten tarkoittaneen laajentaa vastuusta vapauttavien suoritusesteiden joukkoa. Hemmon mukaan uudelleenneuvotteluehdon voidaan katsoa tarkoittavan myös osapuolten välistä lojaaliteettivelvollisuutta, jolloin osapuolten tulee häiriötilanteessa toimia lojaalisti toisiaan kohtaan. Hemmon mukaan uudelleenneuvotteluelvöllisyydellä saattaa olla myös rajoitettua merkitystä sovellettaessa tilannetta koskevia vahingonkorvaus-, irtisanomis-, purkamis- tai muita vastaavia ehtoja.¹⁴⁴

Perinteisen sopimuskäsityksen mukaisesti kumpikin osapuoli joutuisi kärsimään itselleen muuttuneiden olosuhteiden johdosta aiheutuneen tappion. Uudelleenneuvottelulausekkeen avulla sopimusosapuolet voivat ennakolta sopia muuttuneiden olosuhteiden seurauksena aiheutuneen tappion jakamisesta osittain kummankin osalle.¹⁴⁵ Uudelleenneuvottelulauseke sopimuksessa velvoittaa

¹⁴² Hemmo 2009, 365 & Piironen 2006, s. 20.

¹⁴³ Hemmo 2009, 365 & Piironen 2006, s. 21.

¹⁴⁴ Hemmo 2009, s. 365.

¹⁴⁵ Kiiha 2002, s. 111 & Lehrberg 1998, 273-274.

osapuolet vain neuvottelemaan muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Lauseke ei velvoita osapuolia pääsemään neuvotteluissa yhteisymmärrykseen. Usein kuitenkin yhteisymmärrykseen pääseminen ja sopimuksessa pysyminen on osapuolille tärkeää ja heidän etunsa mukaista. Kuitenkin voi käydä niin, että muuttuneet olosuhteet ovat tehneet sopimuksen toiselle osapuolelle tarpeettomaksi tai mahdottomaksi. Tällöin pelkkä uudelleenneuvottelulauseke voi jäädä merkityksettömäksi, jos neuvotteluissa käy selväksi, ettei edellytyksiä sopimuksessa pysymiseksi enää ole. Uudelleenneuvottelulausekkeessa voidaan kuitenkin varautua, siihen etteivät osapuolet pääse yksimielisyyteen. Lausekkeessa voidaan sopia, että sopimusta sovittaan ennalta sovittujen ehtojen mukaisesti tai annetaan ulkopuolisen tahon päättää uusista ehdoista.¹⁴⁶

Lehrbergin mukaan toinen sopimusosapuoli, joka on selkeästi vahvemmassa asemassa, voi pyrkiä uudelleenneuvottelulauseketta hyväksi käyttäen saamaan sovittua sopimusehdot itselleen edullisemmiksi.¹⁴⁷ Kiihan mukaan riski edellä kuvattuun opportunistiseen käyttäytymiseen on pienempi, mikäli sopimusosapuolet ovat sitoutuneet sopimukseen myös taloudellisesti, esimerkiksi molempipuolisten investointien kautta. Sopimussuhteen jatkuvuus on tällöin osapuolille tärkeää ja uudelleenneuvottelu on usein ilman nimenomaista sopimusmääräystäkin ensisijainen ratkaisu.¹⁴⁸

Lausekkeen sisällöstä

Monissa oikeusjärjestyksissä ei tunneta uudelleenneuvotteluuehtoa, joten jo siitä syystä ehdon sisällyttäminen sopimukseen voi olla kannattavaa. Uudelleenneuvotteluelvollisuudesta voidaan sopia esimerkiksi sen varalta, että toinen sopimuspuoli saisi ennakoimatonta voittoa toisen kustannuksella. Kun sopimukseen laaditaan uudelleenneuvotteluelvollisuusehtoa, tulee huomiota kiinnittää erityisesti seuraaviin seikkoihin. Sopimuksessa on ensinnäkin ilmaistava tarkasti se tapahtumajoukko, joka laukaisee uudelleenneuvotteluelvollisuuden. Tällöin on asetettava tarkat kriteerit, kuten tapahtuman ennakoimattomuus tai voittamattomuus. Tapahtumista on mahdollista laatia myös esimerkkilista. Lisäksi on tar-

¹⁴⁶ Kiiha 2002, s. 111 & Lehrberg 1998, s. 273-274.

¹⁴⁷ Lehrberg 1998, s. 273-274.

¹⁴⁸ Kiiha 2002, s. 112.

kistettava, mitä sopimukseen soveltuvassa laissa säännellään välitystuomioistuimen muuttaman sopimuksen pätevydestä. Lopuksi on ennakoitava ja määriteltävä ne kriteerit, joiden mukaan välitystuomioistuin viime kädessä voi muuttaa sopimusta.¹⁴⁹

Kun liikesopimukseen otetaan ehto uudelleenneuvottelusta, on pidettävä mielessä, että velvollisuus neuvotella ei ole sama asia kuin yksimielisyyden saavuttaminen saati sopimuksen muuttaminen olosuhteita vastaavaksi. On mahdollista, että osapuolet eivät löydä ratkaisua muuttuneista olosuhteista aiheutuneeseen ongelmaan, vaikka he ryhtyisivätkin uudelleenneuvotteluihin. Uudelleenneuvotteluehdon tehokkuus tulisi varmistaa lisäämällä siihen määräys siitä, miten menetellään, jos neuvottelut osoittautuvat tuloksettomiksi. Tästä sopimuksessa erityisesti määräämällä osapuolet voivat välttää tuloksettomien neuvottelujen aiheuttaman umpikujan. Uudelleenneuvotteluehtoon tulisi vielä liittää sanktioita umpikujatilanteiden varalta. Tämä edellyttää myös, että sanktion laukaisevat tapahtumat on kirjattava erityisen tarkasti liikesopimukseen. Näin toimimalla varmistetaan osapuolten mahdollisuudet vedota sanktioihin umpikujatilanteessa. Jos sopimukseen ei ole sisällytetty määräystä siltä varalta, että osapuolet eivät pääse neuvotteluissaan ratkaisuun, säilyy sopimus tuloksettomien neuvottelujen jälkeen entisen sisältöisenä.¹⁵⁰

Tilanteissa joissa uudelleenneuvottelu ei tuota tulosta, pyrkii toinen sopijapuoli todennäköisesti edelleen sopimuksen muuttamiseen, jolloin hänen lähes ainoa mahdollisuutensa Suomen oikeusjärjestelmän piirissä on ajaa kannetta oikeustoimilain 36 §:n sovittelumahdollisuuden perusteella. Yrityksen liiketoiminnan kannalta tuomioistuinkäsittely aiheuttaa ainoastaan prosessin pitkittymisen, lisäkustannuksia, voimavarojen menetystä sekä vaikuttaa sopijapuolten yhteistyömahdollisuuksiin tulevaisuudessa. Sovitteluvaatimuksen esittäminen on yrityksen kannalta usein epämieluisaa, sillä tuomioiden lopputuloksia on vaikea ennustaa.¹⁵¹

Uudelleenneuvottelulausekkeessa on sovittava sopimuksen mukaisen olosuh-

¹⁴⁹ Siro 2012.

¹⁵⁰ Siro 2012 & Hemmo 2009, s. 365.

¹⁵¹ Siro 2012 & Hemmo 2007, s. 567-568.

demuutoksen seurauksista. Luonnollinen seuraamus on ensinnäkin sopijapuolten velvollisuus neuvotella keskenään uudesta tilanteesta ja pyrkiä näin molempia sopijapuolia tyydyttävään ratkaisuun. Sopimuksessa on määrättävä myös tästä niin sanotusta "välitilasta" eli ajasta, jolloin neuvotteluja käydään. Osapuolet voivat esimerkiksi sopia, että sopimusta noudatetaan myös tämän ajan tai sopimuspuolet voivat sopia, että sopimuksen mukaisista suorituksista pidättäytyään neuvottelujen ajan. Uudelleenneuvottelulausekkeessa voidaan sopia myös seuraamuksista, mikäli neuvottelut eivät johda toivottuun tulokseen. Lausekkeessa voidaan esimerkiksi sopia, että neuvottelujen epäonnistuessa sopijapuolella on oikeus purkaa sopimus jäljellä olevien suoritusten osalta. Purkamisehto voi kannustaa osapuolia yhteisen ratkaisun löytämiseen, mikäli sopimuksen jatkuvuus on edelleen molempien intressissä.¹⁵²

Uudelleenneuvotteluvelvollisuus on oikein käytettynä hyödyllinen joustavuutta luova elementti erityisesti pitkäkestoisissa liike-elämän sopimuksissa. Liikesopimuksen uudelleenneuvotteluehto, joka on muotoiltu epätäydellisesti, toisinaan ehdossa ei ole määritelty sanktioita tuloksettomien neuvottelujen varalta, on kuitenkin usein tulokseton ja lisäksi vaikeasti tulkittavissa.¹⁵³

¹⁵² Siro 2012.

¹⁵³ Siro 2012 ja Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014.

6 Muuttuneet olosuhteet

Monissa liike-elämän sopimusriidoissa on kyse muuttuneiden olosuhteiden vaikutuksesta sopimuksen toteuttamiseen. Olosuhteiden muutos saattaa johtaa esimerkiksi siihen, ettei sopimus enää ole hyödyllinen toiselle osapuolelle tai se on ainakin muuttunut alkuperäistä epäedullisemmaksi. Saarnilehdon ja Annolan mukaan sopimus sitoo lähtökohtaisesti osapuolia muutoksista huolimatta. Heidän mukaansa sopimuksen sitovuuden kannalta ratkaisevia ovat yleensä sopimuksen solmimisajankohdan mukaiset olosuhteet. Tästä seuraa, että sopimus sitoo osapuolia, vaikka tapahtumat etenevät toisin kuin sopimusta solmittaessa oli kuviteltu. Saarnilehto ja Annola painottavat osapuolten mahdollisuuksia varautua muutoksiin nimenomaisin sopimusehdoin.¹⁵⁴

Muuttuneiden olosuhteiden sopimusoikeudellisen merkityksen on kuitenkin nykyisin katsottu vahvistuvan pitkäkestoisissa sopimussuhteissa. Olosuhteiden muuttuminen on useisiin sopimusoikeudellisiin kysymyksiin liittyvä ongelma-alue. Muutoksen vaikutus on Hemmon mukaan merkillepantava nimenomaan silloin, kun se vaikeuttaa toisen osapuolen velvoitteiden täyttämistä tai muuttaa alkuperäisten suoritusvelvoitteiden tasapainoa.¹⁵⁵ Ennakoitavuus yleisesti katsoen liittyy omalla tavallaan aina olosuhdemuutoksiin. Tähän liittyen on esitetty, että ongelmien ennakoitavuus vähenisi sitä mukaan, mitä pidempi ajanjakso kulloinkin sopimuksen osalta on kyseessä. Teknisesti vaikeimmin ratkaistavat olosuhdemuutokset liittyvät ennalta arvaamattomiin, olennaisiin, pysyviin ja pitkävaikutteisiin muutoksiin, jotka vaikuttavat merkittävästi joko alkuperäiseen kustannusrakenteeseen tai tulonmuodostukseen.¹⁵⁶ Ulkoiset, sopimuspuolten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevat seikat, kuten lainsäädännön ja viranomaiskäytäntöjen muutokset voivat saada aikaan automaattisen sopimusmuutoksen niin, että uuden sopimussisällön vahvistaminen ei ole osapuolten harkinnassa. Tällöin etenkin vakiintuneen käytännön muutos saattaa vaikuttaa ennakoimattomalla tavalla sopimuksen toteuttamisedellytyksiin.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014.

¹⁵⁵ Hemmo 2003, s. 26.

¹⁵⁶ Tieva 2009, s. 122-123.

¹⁵⁷ Hemmo 2003, s. 30. Kuten jo aikaisemmin kohtuusperiaatteen yhteydessä käsitellystä KKO:n tapauksesta 1982 II 141 ilmenee voidaan sopimusta kohtuullistaa, mikäli kohtuuttomuuteen johtaneet olosuhdemuutokset ovat aiheutuneet osapuolten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevista seikoista.

Hemmon mukaan olosuhteiden muutokselle tulee antaa merkitystä, kun muutos on riittävän vaikutuksellinen ja muut sen huomioon ottamista koskevat edellytykset täyttyvät (esimerkiksi ennakoimattomuus, voittamattomuus ja tuottamuksettomuus). Tällöin useat oikeusvaikutukset voivat olla mahdollisia. Olosuhteiden muutos voi muun muassa lakkauttaa velallisen luontoissuoritusvelvollisuuden, poistaa vahingonkorvausvastuun tai sopimus voi lakata kokonaan olemasta voimassa, jolloin molemmat osapuolet vapautuvat sopimussidonnaisuudesta. Sopimuksen sisällön muuttuminen on myös mahdollista.¹⁵⁸

Tutkielmassa on aikaisemmin kerrottu sopimuksen luonteen muutoksesta pistekäsityksestä kohti prosessikäsitystä. Pistekäsitys edellyttää selkeitä rajanvetoja asteittaisien ja portaattomien muutosten sijaan. Karhun mukaan pistekäsitykseen sisältyy ajatus siitä, että sopimus luo ja vahvistaa omat rajansa. Tämän ajatuksen mukaisesti sopimuksen ainesosat koostuvat juuri siitä, että sopimuksessa ja sopimuksella nimetään sopimuspuolet, päätetään sopimuksen voimassaoloajasta ja määrätään sopimusehdoin osapuolten sopimukseen perustuvat oikeudet ja velvollisuudet. Pistekäsityksen mukaisesti sopimus vetää rajan sisäisten ja ulkoisten seikkojen välille, jolloin olosuhteet jäsentyvät sopimuksen ulkoisiksi seikoiksi. Tällöin ulkoiset seikat voisivat tulla sopimuksellisiksi vain itse sopimuksen välittäminä.¹⁵⁹ Tällöin uudelleenneuvotteluvollisuuden voimassaolon edellytyksenä pidettäisiin Saarnilehdon ja Annolan näkemyksen mukaisesti nimenomaista sopimusmääräystä, sillä uudelleenneuvotteluvollisuuden painoarvoa arvioitaessa on syytä muistaa, ettei sen olemassaolo perustu yhteenkään nimenomaiseen lainsäännökseen. Myöskään sen saama instituutionaalinen tuki oikeuskirjallisuudesta tai oikeuskäytännöstä, ei ole verrattavissa esimerkiksi lojaliteettiperiaatteen saamaan asemaan.

Karhun mukaan olosuhteiden muuttumisen merkitystä koskevat sitkeät pohdinnat ovat merkki siitä, että sopimuksen pistekäsityksen mukainen ajattelutapa on sittenkin joiltain osin pulmallinen. Siirtyminen aikaisemmin luvussa 2 kuvatusta

¹⁵⁸ Hemmo 2003, s. 26-27. Luontoissuoritusvelvollisuuden osalta tulee huomata, että velvollisuus poistuu yleensä vain olosuhdemuutoksen aiheuttaman esteen kestoajaksi, joten luontoissuoritusvelvollisuus vallitsee jälleen esteen mahdollisesti lakattua. Mikäli este ei kuitenkaan olosuhteet huomioon ottaen kohtuullisessa ajassa lakkaa, sopimus raukeaa.

¹⁵⁹ Karhu 2004, s.1450.

sopimuksen pistekäsityksestä sopimuksen prosessikäsitykseen mahdollistaa myös muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamisen osapuolten oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttavana tekijänä. Prosessikäsityksen mukaan sopimuksen sitovuus ei ole itsenäinen asia, vaan sitovuus on pääteltävissä aina vasta kulloisessakin tilanteessa. Voidaan sanoa, että sopimuksenulkoiiset ja -sisäiset seikat lomittuvat toisiinsa. Prosessikäsityksen mukaan sopimusvelvoitteiden sisältö muuttuu ja muuntuu jatkuvasti samassakin sopimussuhteessa, vaikka sopimusasiakirja säilyisi muuttumattomana. Tämä johtuu siitä, ettei sopimusta sääntelyvälineenä pidetä enää jäykkänä vaan joustavana ja dynaamisena, jonka johdosta sopimus mukautuu tarvittaessa uusiin olosuhteisiin. Olosuhteiden muutos aiheuttaa jatkuvan muutoksen myös sopimussuhteeseen, jolloin sopimuksen sitovuus ja olosuhteiden muutos ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tällöin ennakoitavuus syntyy niistä suuntaviivoista, joiden varassa tämä sopimuksen sitovuuden ja olosuhteiden muutoksen välinen vuorovaikutus saa juridista merkitystä.¹⁶⁰

Sopimuksen pistekäsitys hyväksyy muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamisen vain poikkeuksellisissa tilanteissa, jolloin huomioonottamista voidaan perustella esimerkiksi suoritusesteiden ylivoimaisuudella (*force majeure*). Tällä oikeutetaan puuttuminen sopimuksen sitovuuteen. Karhun mukaan sopimuksen prosessikäsitys siirtää olosuhteiden muutoksen merkityksen arvioinnin poikkeustilanteista pääsäännöksi, jolloin tilanteiden erityispiirteiden sijasta huomio suuntautuu siihen, miten normaalitilanteissa voidaan tehdä päätelmiä sopimuksen ja sen osien sitovuuden asteesta. Olosuhteiden muutos säilyy haasteena sopimusten sitovuudelle. Haaste on mahdollista kuitenkin nähdä uhan sijasta mahdollisuutena kehittää uudenlaista oppia muuttuvista olosuhteista. Tunnistamalla sopimusten sitovuutta ylläpitävän yhteisöllisen käytännön keskeiset toimintalinjat saadaan pohja tarkemmalle arvioinnille. Arvioinnin pohjana ovat osapuolille syntyneet odotukset ja erityisesti syntyneiden odotusten legitiimisyys. Kysymys on siis luottamuksensuojasta ja sen asteesta.¹⁶¹

Kuten nykyaikaisen sopimuskäsityksen ominaispiirteitä kuvaavassa jaksossa on

¹⁶⁰ Karhu 2004, s. 1451-1452.

¹⁶¹ Karhu 2004, s. 1452-1453.

todettu, sopimus nähdään nykyaikaisessa sopimusoikeudessa yhteistoiminnan välineenä, jota sopimuspuolet käyttävät yhteistoimintansa toteuttamiseen. Yhteistoiminnallisuutta voidaan sopimusoikeuden normijärjestelmän lähtökohtana jaotella kahdella tavalla. Normijärjestelmän perustarkoituksena voidaan ensinnäkin katsoa olevan juuri luottamuksen turvaaminen. Luottamus synnyttää perusteltuja odotuksia, joka johtaa tehokkaaseen oikeussuojaan. Toiseksi, jos lähtökohtana pidettäisiin luottamuksen sijasta epäluottamusta, voitaisiin yhteistoiminnallisuutta turvata sopimusnormistolla. Sopimusnormisto nähdään tällöin keinona estää toisen sopimuspuolen egoistinen opportunisti. Karhun mukaan näistä perusvalinnoista on aiheutumassa oikeuden maailman uusi kahtiajako. Tällöin kysymys ei enää olisi tapauspohjaisen common law -oikeusjärjestelmän ja mannermaisen säädännäisen oikeuden järjestelmän eroavaisuuksista. Karhun mukaan järjestelmien sisällä tärkeämmäksi on muodostumassa rajanveto luottamukselle rakentaviin ja epäluottamukselle rakentaviin järjestelmiin. Oikeustaloustieteen näkökulmasta eroavaisuudet vaikuttavat suoraan sopimusten varautumis- ja valvontakustannuksiin.¹⁶²

Sopimuksen pistekäsitys sopii yhteen epäluottamukselle pohjautuvan normiston kanssa, jolloin jokaista kannustetaan pitämään huolta omasta asemastaan jättämällä yleinen luottamus vaille tehokasta suojaa. Vastaavasti sopimuksen prosessikäsityksen mukainen idea joustavasta ja jatkuvasti muuttuvasta sopimuksesta liittyy luottamuksen pohjalle rakentuvaan sopimusnormistoon. Samalla luottamuksensuoja yhdistää sopimusoikeutta muihin oikeudenaloihin perusoikeusjärjestelmän toimiessa oikeudenalaja yhdistävä kiinnekohtana.¹⁶³

Muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamista koskeva periaate ilmenee myös eurooppalaisista sopimusoikeusperiaatteista ja UNIDROIT'n periaatteista. UNIDROIT'n periaatteissa painopiste on oikeusvaikutusten osalta osapuolten välisessä uudelleen neuvottelussa sovittelun sijaan.¹⁶⁴ Edellä mainittuja periaatteita käsitellään vielä jäljempänä force majeure- ja hardship-tilanteita käsittelevässä jaksossa.

¹⁶² Karhu 2004, s. 1453-1454.

¹⁶³ Karhu 2004, s. 1454. Perusoikeusjärjestelmän merkityksestä varallisuusosoikeudessa on kirjoittanut kattavasti Pöyhönen (Uusivarallisuusosoikeus 2003).

¹⁶⁴ PECL 1999, Chapter 6 Article 6:111 & UNIDROIT 2010, Chapter 6 Section 2 Articles 6.2.2 ja 6.2.3.

Uudelleenneuvotteluvollisuuden voidaan katsoa liittyvän ennen muuta olosuhteisiin, joissa sopimuspuolten välinen suhde on kohtuuttomasti muuttunut.¹⁶⁵ Kuten edellä luvussa 5 on kerrottu, olosuhteiden muutoksiin voidaan pyrkiä varautumaan myös nimenomaisin sopimusehdoin, joissa sopimuksen vahvistetaan muuttuvan tietyin tavoin muuttuneiden olosuhteiden seurauksena. Uudelleenneuvottelulausekkeen ottaminen sopimukseen on yksi mahdollisuus pyrkiä varautumaan muuttuneisiin olosuhteisiin. Usein kuitenkin käy niin, ettei nimenomaista uudelleenneuvottelulauseketta tai muutakaan vastaavanlaista sopimusehtoa ole otettu sopimukseen. Esimerkiksi tilanteessa, jossa olosuhteiden muutos koskee ainoastaan sopimuksen osaa niin, ettei tiettyjä velallisen veloituksia voida panna täytäntöön, arvioitavaksi tulee jäljelle jäävien sopimusveloitteiden asema. Tällöin sopimuksen voidaan katsoa pysyvän tältä osin voimassa, mikäli sopimuksen muun osan toteuttaminen on suoritusten laatu ja osapuolten intressit huomioon ottaen järkevää ja tarkoituksenmukaista.¹⁶⁶

Kuten aikaisemminkin on jo kerrottu, mielenkiinnonkohteena tässä tutkielmassa ovat erityisesti tilanteet, joissa sopimukseen ei ole otettu nimenomaista uudelleenneuvottelua koskevaa sopimusehtoa. Uudelleenneuvotteluvollisuus, mikäli sellaisen voidaan katsoa vallitsevan, aktualisoituu usein juuri muuttuneiden olosuhteiden seurauksena. Seuraavaksi käsittelen tilanteita, joissa muuttuneet olosuhteet voivat vaikuttaa sopimussuhteeseen siten, ettei sopimuksen noudattaminen enää sellaisenaan välttämättä ole tarkoituksenmukaista. Joskus muuttuneet olosuhteet voivat tehdä sopimuksen noudattamisen jopa mahdottomaksi. Tarkoituksena on pohtia voisiko osapuolilla olla uudelleenneuvotteluvollisuus muuttuneiden olosuhteiden seurauksena.

6.1 Force majeure ja hardship

Kuten aikaisemmin on jo todettu, sopimuksen pistekäsitys hyväksyy muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamisen vain poikkeuksellisissa tilanteissa, jolloin huomioonottamista voidaan perustella esimerkiksi suoritusesteen ylivoimaisuudella (*force majeure*). Tällä oikeutetaan puuttuminen sopimuksen sitovuuteen.

¹⁶⁵ Siro 2012.

¹⁶⁶ Hemmo 2003, s. 27.

Lienee siis kiistatonta, että olosuhdemuutoksen seurauksena aiheutunut suoritusesteestä ylivoimaisuus tulee ottaa huomioon sopimuksen jatkamisen edellytyksiä ja sopimuspuolten vahingonkorvausvelvollisuutta harkittaessa. Ylivoimaiseen esteeseen keskeisenä ideana on, että suoritusesteestä on oltava siihen vetoavan sopimuspuolen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. Ylivoimaisen esteeseen tulee olla myös sellainen, ettei siihen ole voitu varautua sopimusta solmittaessa. Oikeuskäytännössäkin on arvioitu ylivoimaisen esteen olemassaoloa. Aina kokonaisarviointi ei puolla olosuhteiden muutoksien katsomista sillä tavoin ylivoimaisiksi, että se oikeuttaisi puuttumisen sopimuksen sitovuuteen.

KKO 1927 II 108: ”Tapauksessa myllyn omistajan katsottiin vapautuneen jauhatussopimuksesta sillä perusteella, että myllylaitokseen kuuluvat makasiini ja elevaattorirakennus olivat tulipalossa tuhoutuneet myllyn koneineen jäädessä vahingoittumatta.”¹⁶⁷

KKO 1989:98: ”Tapauksessa luottokorttiyhteisö oli luottokorttiohjelmansa käyttöehdoissa sitoutunut toimimaan niin, että luottokorttia voitiin käyttää maksuvälineenä. Ehtojen mukaan yhteisö ei vastannut niin sanottujen force majeure-tekijöiden sen toiminnalle aiheuttamista häiriöistä. Yhteisön jäsenyritys oli kieltäytynyt hyväksymästä asiakkaan luottokorttia maksuvälineenä, koska yritys tietoliikenteessä selvittämättömästä syystä sattuneen tilapäisen häiriön vuoksi ei ollut saanut tarkistetuksi kortinhaltijan luottorajan enimmäismäärää. Häiriötä ei pidetty ylivoimaisena esteenä. Luottokorttiyhteisö veloitettiin korvaamaan kortinhaltijalle kortin käytön estymisestä aiheutunut vahinko.”¹⁶⁸

Ensiksi kuvatussa vanhassa KKO:n tapauksessa (1927 II 108) tulipalon aiheuttama suorituseste on muuttanut sopimussuhteen olosuhteita alkuperäisestä siten, että sopimuksen noudattaminen on käynyt mahdottomaksi. Toisessa KKO:n tapauksessa (1989:98) puolestaan katsottiin, ettei tietoliikenteessä sattunutta tilapäistä häiriötä voitu pitää sillä tavoin ylivoimaisena esteenä, että so-

¹⁶⁷ KKO 1927 II 108.

¹⁶⁸ KKO 1989:98

pimuksessa pysyminen olisi käynyt mahdottomaksi.¹⁶⁹ Uudelleenneuvotteluvollisuuden olomassaolon kannalta mielenkiintoisia ovat tilanteet, joissa suoritusestettä ei voida pitää sillä tavoin ylivoimaisena, että se oikeuttaisi sopimussuhteen keskeyttämiseen tai päättämiseen. Tämänkaltaisista tilanteista käytetään nimitystä taloudellinen liikavaikeus eli *hardship*.¹⁷⁰ Keskeisin ero *force majeure*-tilanteen ja *hardship*-tilanteen välillä on se, että *force majeure*-tilanteessa suoritus on mahdoton, ainakin väliaikaisesti, kun taas *hardship*-tilanteessa suoritus on mahdollista toteuttaa, mutta siitä on tullut aikaisempaa vaikeampaa. Lisäksi *hardship*-tilanteessa osapuolten tavoitteena on sopimussuhteen säilyminen ja jatkuminen, kun *force majeure*-tilanteissa puolestaan tähdätään usein sopimussuhteen päättämiseen.¹⁷¹

Kuten on todettu, sopimukseen voidaan ottaa ehto, jolla pyritään varautumaan muuttuviin olosuhteisiin. Uudelleenneuvottelulauseke on yksi esimerkki edellä mainitusta *hardship*-ehdosta, mutta ehdot voivat suuntautua yhtä hyvin esimerkiksi luontoissuoritus- ja tai vahingonkorvausvastuusta vapauttavien suoritusesteiden määrittelyyn.¹⁷² Uudelleenneuvotteluvollisuuden kannalta ns. *hardship*-tilanteet ovat merkityksellisiä juuri sen vuoksi, että sopimuksen solmimisen jälkeen olosuhteet ovat muuttuneet siten, että sopimuksen noudattaminen on muuttunut huomattavasti raskaammaksi toiselle osapuolelle. Säännöksiä sopimuksen uudelleenneuvottelusta löytyy sekä UNIDROIT'n periaatteista että eurooppalaisista sopimusoikeusperiaatteista (Principles of European Contract Law, PECL).

UNIDROIT'n säännökset kytkeytyvät nimenomaisesti *hardship*-tilanteisiin. Taloudellinen liikavaikeus (*hardship*) määritellään UNIDROIT'n periaatteiden mukaan seuraavasti:

"There is hardship where the occurrence of events fundamentally alters the equilibrium of the contract either because the cost of a

¹⁶⁹ KKO 1927 II 108 & KKO 1989:98.

¹⁷⁰ Piironen 2006, s. 21. KauppaL 23 §:n mukaan myyjä ei ole velvollinen täyttämään sopimusta, jos sille on olemassa este, jota myyjä ei voi voittaa, tai jos sopimuksen täyttäminen edellyttäisi uhrauksia, jotka ovat kohtuuttomia verrattuna ostajalle siitä koituvaan etuun. Mähösen mukaan tällaista tilannetta on kutsuttu taloudelliseksi liikavaikeudeksi (*hardship*). Mähönen ei kuitenkaan pidä suomalaista termiä täysin vakiintuneena. Ks. Mähönen 2012.

¹⁷¹ Rimke 1999, s. viitattu 18.3.2014.

¹⁷² Hemmo 2003, s. 30-31.

party's performance has increased or because the value of the performance a party receives has diminished, and

- (a) the events occur or become known to the disadvantaged party after the conclusion of the contract;
- (b) the events could not reasonably have been taken into account by the disadvantaged party at the time of the conclusion of the contract;
- (c) the events are beyond the control of the disadvantaged party; and
- (d) the risk of the events was not assumed by the disadvantaged party."¹⁷³

Tarkoituksena on sopeuttaa sopimussuhde muuttuneisiin olosuhteisiin siten, että mahdollisuudet sopimussuhteen jatkamiseen säilyisivät. UNIDROIT'n periaatteet ottavat kantaa myös hardship -tilanteen oikeusvaikutuksiin, jotka ilmevät 6.2.3 artiklasta seuraavasti:

" (1) In case of hardship the disadvantaged party is entitled to request renegotiations. The request shall be made without undue delay and shall indicate the grounds on which it is based.

(2) The request for renegotiation does not in itself entitle the disadvantaged party to withhold the performance.

(3) Upon failure to reach agreement within a reasonable time either party may resort to the court.

(4) If the court finds hardship it may, if reasonable,

- (a) terminate the contract at a date and on terms to be fixed, or
- (b) adapt the contract with a view to restoring its equilibrium."¹⁷⁴

UNIDROIT'n periaatteiden mukaisesti uudelleen neuvottelut seurasivat automaattisesti hardship-tilannetta, mikäli taloudelliseen liikavaikeuteen joutunut sopimuspuoli tätä pyytää. Periaatteet ovat kuitenkin *soft law* tyyppistä oikeutta¹⁷⁵, joten ne eivät myöskään ole suoraan oikeudellisesti sitovia tai täytäntöönpanokelpoisia. Lisäksi tulee huomata, että periaatteet sitovat sopimuspuolia vain, mikäli osapuolet ovat sopimuksessa nimenomaisesti sopineet periaatteiden tulevan osaksi solmittavaa sopimusta. Kuten aikaisemmin on jo mainittu, UNIDROIT'n periaatteet on tarkoitettu lähtökohtaisesti sovellettavaksi kansainvälisiin kaupallisiin sopimuksiin. Periaatteiden tärkeimpiä funktioita on toimia

¹⁷³ UNIDROIT 2010, Chapter 6 Section 2 Article 6.2.2: "In either case, the court may award damages for the loss suffered through a party refusing to negotiate or breaking off negotiations contrary to good faith and fair dealing."

¹⁷⁴ UNIDROIT 2010, Chapter 6 Section 2 Article 6.2.3.

¹⁷⁵ UNIDROIT periaatteiden *soft law* luonteesta maininta esimerkiksi Bonellin artikkelissa UNIDROIT Principles 2004 – The New Edition of the Principles of International Commercial Contracts adopted by the International Institute for the Unification of Private Law.

kansainvälisten säännösten täydentäjinä ja tulkinta-apuna.¹⁷⁶

Eurooppalaisten sopimusoikeusperiaatteiden muuttuneita olosuhteita koskeva artikla 6:111 on UNIDROIT'n periaatteisiin verrattuna enemmän sopimuksen sovittelua painottava. Kuitenkin muuttuneita olosuhteita koskevan artiklan mukaisesti uudelleenneuvottelovelvollisuus on olosuhteiden muutoksen vuoksi kohtuuttomuuden aiheuttaneen sopimushäiriön ensisijainen oikeusseuraamus.

”PECL Article 6:111 Change of Circumstances

(1) A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished.

(2) If, however, performance of the contract becomes excessively onerous because of a change of circumstances, the parties are bound to enter into negotiations with a view to adapting the contract or terminating it, provided that:

(a) the change of circumstances occurred after the time of conclusion of the contract,

(b) the possibility of a change of circumstances was not one which could reasonably have been taken into account at the time of conclusion of the contract, and

(c) the risk of the change of circumstances is not one which, according to the contract, the party affected should be required to bear.

(3) If the parties fail to reach agreement within a reasonable period, the court may:

(a) end the contract at a date and on terms to be determined by the court ; or

(b) adapt the contract in order to distribute between the parties in a just and equitable manner the losses and gains resulting from the change of circumstances.”¹⁷⁷

Eurooppalaisten sopimusoikeusperiaatteiden osalta huomionarvoista puolestaan on, että periaatteet on tarkoitettu sovellettaviksi Euroopan unionissa yleisinä sopimusoikeudellisina normeina. Kuten UNIDROIT'n periaatteet myös eurooppalaiset sopimusoikeusperiaatteet tulee ottaa osaksi sopimusta, jos halutaan saada aikaan periaatteiden sitova vaikutus.¹⁷⁸

¹⁷⁶ UNIDROIT 2010, s. 1.

¹⁷⁷ PECL 1999 Chapter 6 Article 6:111.

¹⁷⁸ PECL 1999, Chapter 1 Section 1 Article 1:101: "(1) These Principles are intended to be applied as general rules of contract law in the European Union. (2) These Principles will apply when the parties have agreed to incorporate them into their contract or that their contract is to be governed by them. (3) These Principles may be applied when the parties: (a) have agreed that their contract is to be governed by "general principles of law", the "lex mercatoria" or the

Kuten jakson alussa jo todettiin, *force majeure* on osa voimassa olevaa oikeuttamme. Sen asema on tunnustettu jokaisessa oikeusjärjestelmässä. *Hardship* sen sijaan ei ole saavuttanut yhtä vakiintunutta asemaa. Useat mannermaiset oikeusjärjestelmät, kuten Saksan, Hollannin, Portugalin, Itävallan, Italian, Kreikan ja Skandinavian maiden oikeusjärjestelmät tunnustavat *hardship*-tilanteet. Kuitenkin esimerkiksi Ranskassa muuttuneita olosuhteita koskevat *hardship*-tilanteet on rajattu vain hallinnollisia sopimuksia koskeviksi (*the theory of imprévision*). Erityisesti Englannin oikeusjärjestelmä tuntuu hylkäävän kaikki muuttuneita olosuhteita koskevat ajatukset, mikäli olosuhteiden muutos ei johda mahdottomuuteen. Poikkeus sallitaan kuitenkin tilanteissa, joissa sopimus muuttuneiden olosuhteiden johdosta käy hyödyttämäksi (*the frustration of contract*). Yhdysvalloissa puolestaan sovelletaan yleistä doktriinia sopimuksen epä-tarkoituksenmukaisuudesta (*the general doctrine of impracticability*).¹⁷⁹

6.2 Oikeudet ja velvollisuudet muuttuneissa olosuhteissa

Sopimussuhteen kestäessä pitkään olosuhdemuutokset ovat tavallisia. Muutoksia voi tapahtua esimerkiksi toimintaympäristössä, jossa liiketoimintaa harjoitetaan. Tällöin sopimussuhteen jatkaminen sellaisenaan voi muodostua toiselle sopimuspuolelle epämieluisaksi ja sopimuksesta saatetaan yrittää irtautua. Tavallisesti itse sopimuksessa säännellään tilanteista, jotka oikeuttavat sopimuksen välittömään purkamiseen sopimusrikkomuksen johdosta tai sopimuksen irtisanomiseen irtisanomisaikaa noudattaen. Usein ei kuitenkaan ole selvää, mitkä olosuhdemuutokset oikeuttavat sopimuksessa mainittujen irtisanomisperusteiden käyttämisen. Seuraavaksi käsiteltävässä KKO:n ratkaisussa 2010:69 on käsitelty sopimuksen irtisanomista, kun kyseessä on ollut toistaiseksi voimassa olleet pitkäkestoisiksi tarkoitettut ja intensiteetiltään vahvat yhteistoimintasopimukset.

KKO 2010:69: ”Tapauksessa A ja H olivat tehneet perustettavan kommandiittiyhtiön lukuun, myöhemmin A & H Korpinen Ky, Kesoil

like; or (b) have not chosen any system or rules of law to govern their contract. (4) These Principles may provide a solution to the issue raised where the system or rules of law applicable do not do so.”

¹⁷⁹ Schwenzler 2008, s. 710-711.

Oy:n (jäljempänä Kesoil) kanssa 4.12.1987 yhteistoiminta- ja markkinointisopimuksen Tampereen kaupungin Hervannassa sijaitsevan Kesoil-huoltoaseman kautta tapahtuvasta Kesoilin markkinoimien tuotteiden myynnistä sekä kauppiaan toiminnasta sanotulla huoltoasemalla liiketoimintaa harjoittavana itsenäisenä yrittäjänä. Lisäksi A & H Korpinen Ky ja Kesoil olivat 10.7.1989 tehneet yhteistoimintasopimuksen, jonka perusteella kauppias itsenäisenä yrittäjänä omaan lukuunsa hoiti alueella sijainnutta kahvilaa ja harjoitti siellä liiketoimintaa sopimuksessa mainituin ehdoin.”¹⁸⁰

”Neste Markkinointi Oy (jäljempänä Neste), jolle Kesoilin toiminta oli siirtynyt, oli irtisanonut 29.4.2004 päivätyllä ilmoituksella yhteistoimintasopimukset päättymään 2.5.2005. Irtisanomisen syyksi oli ilmoitettu ketjuliiketoiminnan uudelleen organisointi, jonka mukaan Neste-huoltamot toimivat konseptoidussa liiketoimintamallissa eivätkä olleet enää kauppiasvetoisia, vaan jatkossa toiminnasta vastasi Ruokakesko Oy:n ja Neste Oy:n yhteisyritys Pikoil Oy. Neste oli 30.9.2005 myynyt osuutensa Pikoil Oy:stä Ruokakesko Oy:lle.”¹⁸¹

”Tapauksessa kommandiittiyhtiö ja Kesoil Oy olivat tehneet 4.12.1987 ja 10.7.1989 yhteistoimintasopimukset Kesoil-huoltoaseman ja kahvilan pidosta. Sopimusten mukaan Kesoil Oy voi irtisanoa sopimuksen ainoastaan, jos siihen oli pätevä syy, kuten toiminnan kannattamattomuus tai se, ettei sopimuksen tarkoitusta saavuteta. Korkein oikeus katsoi, ettei Neste Markkinointi Oy:llä ollut ollut sopimuksissa tarkoitettua pätevää syytä toistaiseksi voimassa olleiden sopimusten irtisanomiseen.”¹⁸²

Edellä selostettu KKO:n tapaus on valittu käsiteltäväksi tutkielmassa, koska tapauksessa on kyse nimenomaan liike-elämän pitkäkestoisista sopimuksista. KKO:n perusteluiden mukaan kommandiittiyhtiö toimi itsenäisenä yrittäjänä, mutta taloudellisessa yhteistoiminnassa Kesoilin ja toisten Kesoil-kauppiaiden

¹⁸⁰ KKO 2010:69.

¹⁸¹ KKO 2010:69.

¹⁸² KKO 2010:69.

kanssa, joten kyse oli kahden elinkeinonharjoittajan välisestä sopimuksesta. Yhteistoimintasopimuksen tarkoituksena oli huoltoaseman tuottavuuden ja sen toiminnan turvaaminen kumpaakin sopijapuolta hyödyttävällä tavalla. Sopimuspuolilla oli sopimukseen kirjatun tarkoituksen mukainen yhteinen päämäärä, johon sopijapuolet pyrkivät keskinäisellä yhteistyöllä sekä yhteiset edut huomioon ottaen.¹⁸³ Sopimuspuolten tulisi lojaliteettiperiaatteen mukaisesti ottaa huomioon toistensa etu. Lojaliteettiperiaatteen merkitys korostuu erityisesti silloin, kun sopimussuhde edellyttää osapuolten välistä yhteistoimintaa ja luottamusta. Periaatteen tarkoituksena on suojata osapuolten perusteltuja odotuksia, kuten kyseessä olevassa tapauksessa sopimuksen jatkuvuutta, koska sopimukset oli tarkoitettu pitkäkestoisiksi. Tätä tukee myös se, että yhteistoimintasopimuksen päättyminen oli viime kädessä liitetty kauppiaan saamaan yrittäjäeläkkeeseen.¹⁸⁴

KKO toteaa perusteluissa, että sopimukset on pääsääntöisesti täytettävä ehtojensa ja tarkoituksensa mukaisesti, jolloin oikeutta irtisanoa sopimussuhde voidaan pitää poikkeustilanteena. Kuten jo aikaisemmin sopimusvapautta koskevassa jaksossa on todettu, liike-elämän sopimuksissa sopimusvapaus on vahva pääsääntö. Sopimusten sitovuuden ei puolestaan voida katsoa tarkoittavan, että osapuoli olisi pysyvästi ja peruuttamattomasti sidottu tekemäänsä sopimukseen määräämättömäksi ajaksi. KKO toteaaakin, että sopimussidonnaisuus on yleensä päätettävissä irtisanomalla, jolloin sopimussidonnaisuus päättyy irtisanomisen jälkeen kohtuullisen irtisanomisajan kuluttua.¹⁸⁵

Tapauksessa yhteistyösopimukseen oli otettu nimenomaiset ehdot irtisanomisen varalta, jolloin irtisanomisoikeutta tuli arvioida sopimusehtojen nojalla. Huomioon arvioinnissa tuli ottaa myös sopimuksen tarkoitus. Yhteistyösopimuksen mukaan sopimus oli voimassa toistaiseksi ja kummallakin sopijapuolella oli oikeus irtisanomalla saada sopimus päätymään. Sopimuksissa Kesoilin irtisanomisoikeus oli kuitenkin rajoitettu koskemaan tilanteita, milloin irtisanomiseen voitiin katsoa olevan pätevä syy. Tällaisena syynä voitiin sopimuksien mukaan

¹⁸³ KKO 2010:69. Ks. tapauksen perustelut kohta 1.

¹⁸⁴ KKO 2010:69. Ks. perustelut kohta 4: ”Yhteistoimintasopimus päättyi viimeistään kauppiaan alkaessa saada yrittäjäeläkettä.”

¹⁸⁵ KKO 2010:69. Vrt. sopimusvapauden asemaa liike-elämän sopimusten ja kuluttajasopimusten välillä.

pitää muun muassa huoltoaseman toiminnan kannattamattomuutta sekä sitä, ettei sopimuksen tarkoitusta saavuteta. KKO painotti perusteluissa osapuolten velvollisuutta varautua kohtuudella olosuhteiden mahdolliseen muuttumiseen liittyviin riskeihin. KKO:n mukaan irtisanomiskynnystä ei tule alentaa pelkästään sen perusteella, että kysymyksessä on kestosopimus, mikäli osapuolet ovat sopimussuhteeseen sitoutuessaan nimenomaisesti tarkoittaneet sopimuksen pitkäkestoiseksi.¹⁸⁶

Tapauksessa Neste on irtisanomisoikeuden perusteeksi vedonnut liiketoimintaympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin, joiden johdosta huoltoasemaliiketoiminta tulee uudelleen organisoida siten, ettei toimintaa enää harjoiteta kauppiasvetoisesti. Nesteen tarkoituksena on ollut irtautua muusta kuin polttoaineiden jakelua koskevasta liiketoiminnasta. Neste on perustellut uutta liiketoimintamalliaan polttoaineiden jakelumarkkinoilla tapahtuneella rakennemuutoksella ja tiukentuneella kilpailutilanteella. Sopimuksissa edellä mainitun kaltaisista irtisanomisperusteista ei ole nimenomaista mainintaa. Tapauksessa irtisanomisoikeuden kannalta huomionarvoista on myös se, että kyseessä olivat Kesoilin yksipuolisesti laatimat vakioehdot. Tällöin mahdollisia epäselvyyksiä on tulkittava aikaisemmin jo selostetun epäselvyyssäännön mukaisesti Nesteen vahingoksi. KKO:n mukaan sopimuksessa nimenomaisesti mainitut irtisanomiseen oikeuttavat tilanteet on ymmärrettävä vain esimerkkeinä irtisanomiseen oikeuttavista painavista syistä. Tämä ei kuitenkaan anna Nesteellä oikeutta irtisanomiseen pelkästään minkä tahansa päteväksi katsomansa syyn perusteella. Vaikka kyse oli elinkeinonharjoittajien välisistä sopimuksista, on KKO kuitenkin erikseen perusteluissaan todennut, ettei irtisanomisperusteita ole syytä tulkita laaventavasti senkään vuoksi, että huoltoasemayrittäjä oli katsottava sopimussuhteessa heikommaksi osapuoleksi.¹⁸⁷

Lähtökohtaisesti sopimuksen osapuolet kärsivät itse riskin siitä, että olosuhteet sopimussuhteen aikana muuttuvat. Kuten jo aikaisemminkin on todettu sopimuksen pitkäkestoisuus lisää tyypillisesti riskiä siitä, ettei olosuhdemuutoksia pystytä sopimukseen sitouduttaessa ottamaan huomioon, jolloin edellytykset täyttää sopimuksen tarkoitus saattaa vaarantua. Vaikka muuttuneille olosuhteil-

¹⁸⁶ KKO 2010:69.

¹⁸⁷ KKO 2010:69.

le voidaankin antaa huomattavaa painoarvoa sopimuksen sitovuutta arvioitaessa, on liiketoiminnan strategiavalinnat ensisijaisesti sopeutettava osapuolta sitovien sopimusten rajaamiin puitteisiin eikä päinvastoin. Nyt kyseessä olevassa tapauksessa sopimuspuolet ovat vielä nimenomaisin sopimusehdoin korostaneet liiketoiminnan tuottavuuden turvaamista yhteistyössä kumpaakin osapuolta hyödyttäen. KKO:n mukaan tällainen sopimus pohja velvoittaa osapuolia etsimään muuttuneissa oloissa mahdollisuuksia jatkaa yhteistyötä markkinatilanteeseen paremmin soveltuvassa muodossa, jolloin ensisijaisena vaihtoehtona ei voida pitää sopimuksen irtisanomista.¹⁸⁸

Oikeusvelvollisuusnormi

Yhteistoimintasopimukset ovat hyvä esimerkki sopimussuhteista, jotka ilmentävät voimakkaasti vastavuoroisuudenperiaatetta. Pöyhösen mukaan vastavuoroisuus on yksi perusoikeusjärjestelmää koossapitävistä sidosperiaatteista. Vastavuoroisuuden perusideana on, että vetoamalla omiin oikeuksiinsa henkilö tulee aina samalla yleisesti tunnustaneeksi ja hyväksyneeksi sen, että muilla samankaltaisilla voi olla häneen kohdistuvia vastaavia oikeuksia. Kysymys on oikeuksien ja velvollisuuksien vuorottelusta toistensa kanssa vuorovaikutuksessa toimivien toimijoiden välillä, jolloin vastavuoroisuus ilmenee keskinäisenä riippuvuutena ja keskinäisessä riippuvuudessa.¹⁸⁹

Pöyhösen mukaan vastavuoroisuutta ilmentävät varallisuusosoikeuden normistossa havainnollisesti ns. *kaksoisvaikutteiset oikeusvelvollisuusnormit*. Oikeusvelvollisuusnormeilla tarkoitetaan oikeusnormeja, joiden toteutuminen on kaksiulotteista siten, että oikeus ja velvollisuus toteutuvat samalla toiminnalla ja samassa toiminnassa. Tilanteessa, jossa pystytään normiston pohjalta hahmottamaan tietyn tahon oikeus (toimintavapaus), kaksoisvaikutteisuus ilmenee siten, että tuo taho samalla toteuttaessaan oikeuttaan tulee samalla täyttäneeksi velvollisuutensa. Velvollisuuksien toteuttamisen näkökulmasta puolestaan velvollisuusnormeja noudattamalla taho samanaikaisesti toteuttaa (vahvistaa) omaa oikeusasemaansa. Voidaankin tiivistetysti todeta, että osapuoli omaa oikeuttaan

¹⁸⁸Tieva 2009, s. 122-123 & KKO 2010:69.

¹⁸⁹Pöyhönen 2003, s. 72.

käyttämällä samalla täyttää tai tulee täyttäneeksi velvollisuutensa. Taustasyynä oikeusvelvollisuusnormien kaksoisvaikutteisuuteen on se, että normit ottavat samanaikaisesti huomioon sekä yhteisölliset (esimerkiksi kokonaistaloudelliset näkökohdat) että toiminnassa mukana olevien osapuolten oikeussuojan tarpeet. Kaksoisvaikutteisuuden pohja on siten kulloiseenkin toimintaan yhteisöllisenä vuorovaikutuksena sisältyvä vastavuoroisuus. Oikeusvelvollisuusnormeissa kuvastuvat toiminnan osapuolia yhdenvertaisesti koskevat reunaehdot, jolloin normeihin sisältyvä yhteisöllinen vastavuoroisuus määrittää sisältäpäin oikeuksien ja velvollisuuksien luonnolliset rajat.¹⁹⁰

Pöyhösen mukaan uudelleenneuvottelovelvollisuus on myös yksi esimerkki oikeusvelvollisuusnormista. Uudelleenneuvottelovelvollisuus nähdään tällöin keskeisenä sidonnaisuuden muotona, eikä vain poikkeuksellisesti ajankohtaistuvana velvollisuutena. Pöyhösen mukaan riskipositio on se välitön pohja, jolle uudelleenneuvottelovelvollisuuskin rakentuu. Tällä tarkoitetaan sitä, että ymmärrettäessä sopimus prosessikäsityksen mukaisesti perustuu varallisuusoikeudellinen sidonnaisuus tällöin tiettyyn positioon ja sen mukaiseen vastuu- ja oikeusasemaan. Osapuolten välistä sidonnaisuutta ei siis enää nähtäisi sidonnaisuutena johonkin pistemäisesti täsmentyneeseen ja valmiiksi muodostuneeseen oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuuteen.¹⁹¹

Edellä kuvattu ajattelutapa sopii hyvin juuri pitkäkestoisten ja intensiteetiltään vahvojen yhteistoimintasopimusten ymmärtämiseen. Aikaisemmin käsitellyssä KKO:n ratkaisussa 2010:69 sopimuspuolten kannalta tarkoituksenmukaista olisi ollut sopimusta laadittaessa sisällyttää sopimukseen uudelleenneuvottelulausekke. Lausekkeessa olisi voitu huomioida esimerkiksi Nesteen irtisanomisperusteena käyttämät muutokset liiketoimintaympäristössä ja kilpailutilanteessa, jolloin edellä mainitut muutokset olisivat voineet antaa aiheen uudelleenneuvottelulle. Vaikka lauseketta ei sopimukseen ole otettu, olisi KKO:n mukaan osapuolten tullut etsiä muuttuneissa oloissa mahdollisuuksia jatkaa yhteistyötä markkinatilanteeseen paremmin soveltuvassa muodossa. Edellä mainitun perusteella voitaisiin ajatella KKO:n käytännössä tarkoittaneen osapuolten välisiä neuvotte-

¹⁹⁰ Pöyhönen 2003, s. 74-76 & 105. Pöyhönen mainitsee esimerkkeinä oikeusvelvollisuusnormeista kaupan häiriötilanteisiin liittyvät normit ja liikennesäännöt.

¹⁹¹ Pöyhönen 2003, s. 179.

luita siitä, miten olemassa olevaa sopimusta muutetaan vastaamaan muuttuneita olosuhteita siten, että yhteistyö mahdollisesti jatkuisi. Tätä puoltaa myös KKO:n toteamus siitä, että liiketoiminnan strategiavalinnat on ensisijaisesti sopeutettava osapuolta sitovien sopimusten rajaamiin puitteisiin eikä päinvastoin. Kiristynyt kilpailutilanne ei siis automaattisesti voi tarkoittaa oikeutta sopimuksen päättämiseen, vaan osapuolten tulee yhdessä pyrkiä sopeuttamaan jo voimassaoleva sopimus muuttuneeseen liiketoimintaympäristöön.

Mikäli uudelleenneuvotteluvollisuus ymmärretään oikeusvelvollisuusnormina, tulisi sopimuspuolella olla mahdollisuus vedota tähän oikeuteensa muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Vastaavasti sopimuspuolilla tulee tällöin olla velvollisuus muuttuneissa olosuhteissa ryhtyä ensisijaisesti neuvottelemaan sopimussuhteen jatkamismahdollisuuksista sen sijaan, että harkittaisiin sopimussuhteen päättämistä. Vedotessaan uudelleenneuvotteluvollisuuteen osapuoli samanaikaisesti vahvistaa omaa oikeusasemaansa täyttämällä velvollisuutensa selvittää keinoja sopimuksen sopeuttamiseksi muuttuneisiin olosuhteisiin. Ongelmallista on kuitenkin se, hyväksytäänkö uudelleenneuvotteluvollisuus yleisesti oikeusvelvollisuusnormiksi, johon osapuolella on oikeus vedota muuttuneiden olosuhteiden johdosta, vaikka sopimukseen ei olisi otettu nimenomaista uudelleenneuvottelulauseketta.

7 Johtopäätökset

7.1 Sopimuksesta

Perinteisen sopimusoikeuden mukainen sopimusvastuun pistekäsitys perustuu näkemykseen siitä, että täyden sopimusvastuun katsotaan syntyvän tietyssä ajankohtana ja säilyvän sellaisenaan tietyn ajan, kunnes se lakkaa tietyssä määrättyä hetkenä.¹⁹² Sopimuksen prosessikäsityksen mukaan sopimuksille (erityisesti liike-elämän pitkäkestoisille sopimuksille) on ominaista asteittainen muotoutuvuus ja muuttuvuus. Prosessikäsityksen mukaan sopimus ei pistekäsityksen mukaisesti synny tietyssä hetkenä, vaan sopimusvastuun katsotaan syntyvän ja lakkaavan vaiheittain. Prosessikäsitystä voidaan pitää vaihtoehtona pistekäsitykselle. Prosessikäsityksen mukaan sopimuksen sitovuus ei perustu enää pelkästään tietyn tunnusmerkistön täyttymiseen tietyllä hetkellä, vaan huomio kiinnittyy sopimuspuolten väliseen jatkuvaan vuorovaikutukseen.¹⁹³ Taloudellisen toiminnan monimuotoistuksessa pohdittavaksi on tullut, miten sopimuksin pystytään varautumaan yhä monimutkaisempiin ja monisyisempiin osapuolten välistä yhteistyötä edellyttäviin taloudellisen toiminnan muotoihin. Prosessikäsityksen yleinen tunnustaminen tarkoittaa sitä, ettei sopimusta voida enää kaikissa olosuhteissa ymmärtää pistekäsityksen mukaisena ajallisesti ja asiallisesti rajautuneena osapuolten suoritusvelvollisuudet täsmällisesti määrittävänä oikeustoimena.

Liiketoiminnassa esiintyy käytännössä paljon sellaisia sopimustyyppisiä, joita koskeva lainsäädäntö on kokonaan tai pääosin tahdonvaltaista. Tahdonvaltaisuus koskee myös elinkeinonharjoittajien välisten liike-elämän sopimusten sääntelyä, joihin ei lähtökohtaisesti liity samanlaista heikomman suojaamisen tarvetta kuin kuluttajasopimuksiin. Tällöin osapuolet sopivat keskenään halumistaan ehdoista ja muutoin sopimussuhteessa noudatetaan tahdonvaltaisia lain säännöksiä. Kauppalaki yritysten välisen irtaimen kaupan sääntelijänä on hyvä esimerkki tahdonvaltaisesta sääntelystä.¹⁹⁴

¹⁹² Pöyhönen 1988, s. 211-212.

¹⁹³ Pöyhönen 1988, s. 215 & 217.

¹⁹⁴ Jaakkola & Sorsa 2005, s. 60. Ks. Kauppalaki 27.3.1987/355. Kauppal:n 1 luvun 3 §:n mukaan "lain säännöksiä ei sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytän-

Solmittaessa pitkäkestoiseksi tarkoitettuja liikesopimuksia osapuolten määrämällä sopimusaineksella on keskeinen asema normilähteenä. Liikesopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ole lainkaan. Tällöin ollaan tilanteessa, jossa sopimustyyppiä sääntelevää kirjoitettuun lakiin perustuvaa normistoa ei ole. Säädettyyn lakiin rinnastuvia normeja, jotka perustuvat oikeuskäytäntöön ja muihin oikeuslähteisiin luonnollisesti tunnetaan, mutta niidenkin osalta tahdonvaltaisuus on tavallisempaa kuin kuluttajasopimuksissa.¹⁹⁵

Nykyaikaisen sopimuksen yhtenä ominaisuutena pidetään dynaamisuutta. Tämä kuvastaakin hyvin erityisesti liike-elämässä käytettävien sopimusten luonnetta. Sopimusoikeuden muuttuminen dynaamisemmaksi mahdollistaa joustavien muutoksien aikaan saamisen pitkissä sopimussuhteissa. Kun sopimus nähdään joustavana olosuhteisiin mukautumiskykyisenä prosessina, osapuolten välisellä luottamussuhteella on suora vaikutus esimerkiksi sopimuksen neuvottelukustannuksiin. Dynaamisuus on yhteydessä edellä kuvattuun sopimuksen prosessikäsitteeseen, jolloin ei keskitytä vain sopimuksentekohetkellä vallinneisiin olosuhteisiin vaan huomiota kiinnitetään koko sopimussuhteen aikana tapahtuvaan yhteistoimintaan.¹⁹⁶ Tällöin on kyse sopimuksen täydentämisestä sopimuskaudella eri tilanteiden pohjalta. Lähestymistapa, joka mahdollistaa tietoisesti sopimuksen sisällön avoimeksi jättämisen tietyiltä osin myöhempiä tilanteita ajatellen, vaatii osapuolilta ensinnäkin taitoa sopimussuunnittelussa, mutta yhtälailla vahvaa keskinäistä luottamusta.¹⁹⁷

Yhteistoimintaa edellyttävä sopimus edellyttääkin toimiakseen osapuolten luottamusta siihen, että kumpikin sopimuspuoli työskentelee yhteisen päämäärän hyväksi. Tällöin ei useinkaan ole tarpeen sopia jokaisesta asiasta yksityiskohdittaisesti, vaan sopimuksen tulkintatilanteissa tukeudutaan muun muassa sopimusoikeudellisiin periaatteisiin tai osapuolten aikaisempaan toimintaan sopimussuhteen aikana. Kun osa tilanteista on tietoisesti (tai tiedostamatta) jätetty sopimuksessa sääntelemättä joudutaan sopimuksen tulkinnan ja täydentämisen

nöstä taikka kauppataivasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta.”

¹⁹⁵ Hemmo 2007, s. 567-568.

¹⁹⁶ Kiiha 2002, s. 26.

¹⁹⁷ Tieva 2006, s. 250.

keinoin etsimään ratkaisua tilanteeseen. Viime kädessä sopimusaineksen hyväksyttävyyttä voidaan liikesopimusten osalta kontrolloida OikTL:n 36 §:n sovitteelusäännöksen perusteella.

Sopimuksen laatu punnitaan usein vasta ristiriitatilanteessa ja silloin jälkikäteen joudutaan selvittämään, mitä on sopimusta solmittaessa sovittu. Liikesopimuksia tulkittaessa lähtökohdaksi tulee ottaa sopimuspuolten tarkoitus¹⁹⁸, koska pakottavaa elinkeinonharjoittajien välisiä sopimuksia koskevaa lainsäädäntöä on vähän. Tarkoitusta selvitettyä lähtökohdaksi ongelmaa ratkaistaessa otetaan osapuolten välinen sopimus. Jos sopimuksessa ei ole selvästi sovittu vastuunjakautumisesta osapuolten välillä, asiaa joudutaan selvittämään niin sanottujen oletusnormien avulla.¹⁹⁹ Tulkinnassa suuri merkitys on tällöin sillä, onko sopimukseen otettu nimenomainen uudelleenneuvotteluun velvoittava lauseke vai onko kyseessä ns. sopimuksessa sääntelemätön tilanne. Uudelleenneuvottelulausekkeen puuttuessa tulkinta-apua ei saada myöskään lainsäädännönsistä. Tällöin sopimuksen tulkintatilanteissa voidaan tukeutua esimerkiksi sopimusoi-keudellisiin periaatteisiin, kuten tässä tutkielmassa on tehty. Mikäli sopimukseen on otettu uudelleenneuvottelulauseke, on tulkinnalla vaikea täysin sivuuttaa edellä mainitun velvollisuuden olemassaoloa. Ongelmaksi tulkintatilanteissa muodostuu tällöin se, kuuluuko käsillä oleva tilanne uudelleenneuvotteluelvollisuuden piiriin. Selvyyden vuoksi sopimuksissa on tärkeää ottaa kantaa niihin tilanteisiin, joissa uudelleenneuvotteluelvollisuutta mahdollisesti tullaan sovel-
tamaan.

Sopimusta tulkittaessa uudelleenneuvotteluelvollisuuden näkökulmasta on huomioitava sopimuksen kielellisen ilmaisun ja yksittäisten ehtojen lisäksi myös se, että sopimuksen kokonaissisällöllä voi olla vaikutusta siihen, miten yksittäisiä tulkintaongelmia arvioidaan. Tulkinnanvaraiselta vaikuttava sopimuskohta voi saada riidattoman sisällön, kun sitä tarkastellaan sopimuksen muun sisällön valossa.²⁰⁰ Tulkintatilanteissa merkitystä voi saada myös osapuolten aikaisem-

¹⁹⁸ KKO:n ratkaisun 2010:69 perusteluissa (kohta 10) oli annettu painoarvoa sille seikalla, että osapuolet ovat sopimussuhteeseen sitoutuessaan nimenomaisesti tarkoittaneet sopimuksen pitkäkestoiseksi. KKO:n mukaan osapuolten tulee tällaiseen sopimussuhteeseen velvoittautu-
essaan varautua kohtuudella olosuhteiden mahdolliseen muuttumiseen liittyviin riskeihin.

¹⁹⁹ Jaakkola & Sorsa 2005, s. 119-120.

²⁰⁰ Hemmo 2007, s. 586-587. Ks. sopimuksen tulkinta-aineiston rajoittamisesta esimerkiksi Hemmo 2007, s. 599-600. Mikäli sopimusosapuolet ovat halunneet rajoittaa sopimuksen tulkin-

pi sopimuskäytäntö. Aikaisemmalla sopimuskäytännöllä voi kuitenkin käytännössä olla merkitystä vain silloin, kun sopimukset ovat riittävissä määrin samankaltaisia ja niillä on läheinen ajallinen yhteys. Epäselvän sopimuskohdan sisältöä määritettäessä merkitystä voi olla sillä, millainen käytäntö kyseisellä elinkeinoalalla tai vastaavissa sopimussuhteissa vallitsee.²⁰¹

7.2 Periaatteiden asemasta pitkäkestoisissa liike-elämän sopimuksissa

Vaikka elinkeinonharjoittajien väliset sopimussuhteet perustuvat pääosin tahdonvaltaiseen sääntelyyn ja pakottavaa sääntelyä on vähän, ei osapuolten ole tarkoituksenmukaista pyrkiä ns. täydellisten sopimusten solmimiseen. Nykyaikainen sopimusoikeus tunnustaa tarpeen ymmärtää sopimus joustavana yhteistoiminnan välineenä, joka ei lukitse osapuolten välistä suhdetta sopimusta solmittaessa vallinneisiin olosuhteisiin. Tällöin sopimusoikeudelliset periaatteet saavat myös suuremman roolin sopimuksen sisällön määrittämisessä.

Pitkäkestoisissa sopimuksissa oikeusperiaatteiden asema korostuu verrattuna kertaluonteisiin sopimuksiin. Oikeusperiaatteet sijoittuvat pääasiassa kirjallisten sopimusten ulkopuolelle ja aktualisoituvat usein tilanteissa, joissa sopimuksessa on aukko tai joissa sopimusehto on tulkinnanvarainen tai sen sovellettavuus joutuu arvioitavaksi muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Sopimusoikeudessa ja pitkäkestoisissa sopimuksissa eri oikeusperiaatteilla on omat funktionsa ja painoarvonsa.²⁰² Aukollisella tilanteella voidaan käsittää esimerkiksi uudelleenneu-

ta-aineistoa, on tämä mahdollista esimerkiksi käyttämällä nimenomaista integraatiolauseketta (integration clause, merger clause), jonka mukaisesti sopimusehdot määritetään kaikilta osin sopimusasiakirjassa, eikä siinä mainitsemattomiin ehtoihin voi vedota. Integraatiolauseke vaikuttaa sopimusasiakirjan ulkopuolelle jäävän tulkinta-aineiston painoarvoa vähentävästi. Se ei kuitenkaan välttämättä kokonaan poista mahdollisuutta tukeutua epäselvän sopimusehdon tulkinnassa esimerkiksi sopimusneuvotteluista saataviin tietoihin. Ehtona kuitenkin on, että sopimusasiakirja jättää arvioitavana olevan kysymyksen epäselväksi. Mikäli sopimusasiakirjan perusteella tulkintatuloksena on selvä ja sopimus sisältää edellä kuvatun integraatiolausekkeen, estää lauseke huomioonottamasta sopimuksen ulkopuolista selvitystä siitä, mitä osapuolet ovat tosiasiassa sopineet. Uudelleenneuvotteluvollisuutta koskevan lausekkeen puuttuessa osapuolten sopimusasiakirjasta, jossa on sovittu nimenomainen tulkinta-aineiston rajoitus integraatiolausekkeen avulla, on toisen osapuolen erittäin vaikeaa näyttää toteen velvollisuuden olemassaolo.

²⁰¹ Hemmo 2007, s. 591-592.

²⁰² Tieva 2006, s. 246.

votteluun velvoittavan lausekkeen puuttumista sopimuksesta, kun tarkastellaan toimintamahdollisuuksia muuttuneiden olosuhteiden seurauksena.

Kaikki kolme tutkielmassa tarkasteltua sopimusoikeuden periaatetta saavat kiistatta merkitystä määritettäessä sopimuspuolten välisiä oikeuksia ja velvollisuuksia. Jokaisella oikeusperiaatteella on oma merkityksensä oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa. Elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa sopimusvapaudella ja sopimustensitovuuudella on suuri merkitys. Sopimusvapaus korostaa osapuolen omavastuuta sopimuksen seuraamuksista, joten sopimusta ja sen sisältöä on punnittava tarkkaan. Tämä lähtökohta asettaa osapuolille oikeuksia ja velvollisuuksia jo sopimusta laadittaessa. Kohtuusperiaatteen lähtökohtana on puolestaan sopimusvelvoitteiden tasapaino. Kohtuusperiaate ohjaa harkintaa viime kädessä sopimuksen kohtuullistamista sääntelevien normien avulla. Kohtuullistamisessakin tulee huomioida osapuolten välinen lojaliteetti. Lojaliteettiperiaate puolestaan edellyttää toisen osapuolen etujen huomioonottamista. Lojaliteettiperiaatteen merkitys korostuu erityisesti pitkäkestoisissa yhteistyösopimuksissa. Oikeusperiaatteiden soveltamisessa on kyse tasapainosta muodollisten ja aineellisten oikeusperiaatteiden välillä. Kysymys on kokonaisharkinnasta, jossa mukana ovat eri argumentit aina oikeudenmukaisuudesta taloudelliseen tehokkuuteen.²⁰³

Sopimuskäsityksen muuttuessa joustavammaksi ja pitkäkestoisten sopimusten yleistyessä erityisesti lojaliteettivelvollisuuden merkitys on kasvanut ja vahvistunut. Koska uudelleenneuvotteluvollisuus ajankohtaistuu tavallisesti muuttuneiden olosuhteiden seurauksena, on lojaliteettiperiaatteen merkitys erityisen suuri pohdittaessa velvollisuuden olemassaoloa. Kyse on siitä, miten pitkälle menevä velvollisuus sopimuspuolella on huomioida toisen osapuolen edut. Voidaan ajatella, että kohtuullisen lojaliteetin vaatimus käy aina ankarammaksi, mitä enemmän sopimussuhde edellyttää osapuolten välistä yhteistoimintaa ja luottamusta.²⁰⁴ Lojaliteettivelvollisuus on nähty käyttökelpoiseksi tilanteissa, joissa olosuhteet ovat sopimussuhteen aikana muuttuneet siten, ettei muutosta ole osattu ennakoida sopimusta tehtäessä. Lojaliteettivelvollisuuden avulla voidaan tehdä ymmärrettäväksi, että sopimusehtojen ja suoritusvelvollisuudesta

²⁰³ Piironen 2006, s. 19-20.

²⁰⁴ Tieva 2006, s. 247.

vapauttavien velvoiteoikeuden periaatteiden väliin sijoittuu alue, jolla on mahdollista operoida sopimusoikeudellisesti tehokkaita oikeusvaikutuksia tuottavasti. Voidaan katsoa, että se konkretisoituu tilanteissa, joihin osapuolet eivät ole varautuneet sopimusehtoja laatiessaan ja oikeusasemaansa muodostaessaan. Tämä puolestaan merkitsee, ettei sopimusta ympäröivä tila olekaan ennakoinnin kannalta tyhjä. Ennakoinnin perusta ei ole vain sopimuksessa, vaan myös sitä ympäröivä lojaliteettivelvollisuuden rajaama alue voi olla perustana sopimusoikeudellisesti suojatuille odotuksille.²⁰⁵

7.3 Muuttuneista olosuhteista

Usein liike-elämän sopimusriidoissa on kyse muuttuneiden olosuhteiden vaikutuksesta sopimuksen toteuttamiseen. Muuttuneiden olosuhteiden sopimusoikeudellinen merkitys vahvistuu erityisesti pitkäkestoisissa sopimussuhteissa.²⁰⁶ Muuttuneet olosuhteet ovat pitkään olleet ns. ongelma-alue pohdittaessa sopimuksen sitovuutta sekä osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia. Muutoksen vaikutus on merkillepantava nimenomaan silloin, kun se vaikeuttaa toisen osapuolen velvoitteiden täyttämistä tai muuttaa alkuperäisten suoritusvelvoitteiden tasapainoa.²⁰⁷ Jotta olosuhteiden muutos olisi vaikutuksellinen, se ei saa olla osapuolten ennakoitavissa. Olosuhteiden muutokset voivat koskea myös täysin osapuolten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevia seikkoja, kuten lainsäädännön muutoksia.

Sopimuksen pistekäsitys jättää olosuhteiden muutokset sopimuksen ulkopuolelle. Pistekäsitys hyväksyy muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamisen vain poikkeuksellisissa tilanteissa, jolloin huomioonottamista voidaan perustella esimerkiksi suoritusesteen ylivoimaisuudella (*force majeure*).²⁰⁸ Pitkäkestoisiin ja intensiteetiltään voimakkaisiin liike-elämän sopimukseen sovellettava sopimuksen prosessikäsitys puolestaan antaa sijaa olosuhteiden muutoksille. Siirtymi-

²⁰⁵ Tieva 2006, s. 248. Tutkielmassa käsitellyssä KKO tapauksessa 2010:69 voidaan katsoa olleen kyse myös lojaliteettiperiaatteen mukaisten perusteltujen odotusten suojaamisesta. Koska sopimukset oli tapauksessa alun perin tarkoitettu pitkäkestoisiksi, suojattiin toisen sopimuspuolen perusteltuja odotuksia sopimussuhteen pysyvyydestä.

²⁰⁶ Tieva 2009, s. 122.

²⁰⁷ Hemmo 2003, s. 26.

²⁰⁸ Karhu 2004, s. 1452-1453.

nen sopimuksen pistekäsityksestä sopimuksen prosessikäsitykseen mahdollistaa muuttuneiden olosuhteiden huomioonottamisen osapuolten oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttavana tekijänä. Prosessikäsityksen mukaan sopimusvelvoitteiden sisältö muuttuu ja muuntuu jatkuvasti samassakin sopimussuhteessa, vaikka sopimusasiakirja säilyisi muuttumattomana. Tämä johtuu siitä, ettei sopimusta sääntelyvälineenä pidetä enää jäykkänä vaan joustavana ja dynaamisena, jonka johdosta sopimus mukautuu tarvittaessa uusiin olosuhteisiin. Olosuhteiden muutos aiheuttaa jatkuvan muutoksen myös sopimussuhteeseen, jolloin sopimuksen sitovuus ja olosuhteiden muutos ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.²⁰⁹

Pistekäsityksen mukaan muuttuneiden olosuhteiden huomioonottaminen on edellä kuvatulla tavalla poikkeuksellista. Sopimuksen prosessikäsitys siirtää olosuhteiden muutoksen merkityksen arvioinnin poikkeustilanteista pääsäännöksi, jolloin tilanteiden erityispiirteiden sijasta huomio suuntautuu siihen, miten normaalitilanteissa voidaan tehdä päätelmiä sopimuksen ja sen osien sitovuu- den asteesta. Olosuhdemuutosten vaikutuksellisuutta arvioidaan osapuolille syntyneiden perusteltujen odotusten pohjalta. Kysymys on siis luottamuksen- suojasta ja sen asteesta.²¹⁰ Lojaliteettiperiaate on yksi luottamuksensuojan ilmentymistä, jonka avulla voidaan pyrkiä suojaamaan osapuolen perusteltuja odotuksia muuttuvissa olosuhteissa.

Force majeure ja hardship

Uudelleenneuvotteluvollisuus aktualisoituu tavallisimmin muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Ylivoimaisen esteen tilanteissa (*force majeure*) muuttuneet olosuhteet saavat kiistatta merkitystä. Lisäksi merkityksellisiä ovat ns. taloudellisen liikavaikeuden tilanteet (*hardship*). Uudelleenneuvottelulauseke on yksi esimerkki hardship-ehdosta, jolla pyritään jälkikäteiseen olosuhdemuutosten korjaamiseen.²¹¹ Uudelleenneuvotteluvollisuuden kannalta ns. hardship-tilanteet ovat merkityksellisiä juuri sen vuoksi, että sopimuksen solmimisen jälke- keen olosuhteet ovat muuttuneet siten, että sopimuksen noudattaminen on

²⁰⁹ Karhu 2004, s. 1451-1452.

²¹⁰ Karhu 2004, s. 1452-1453.

²¹¹ Hemmo 2003, s. 30-31.

muuttunut huomattavasti raskaammaksi toiselle osapuolelle. Säännöksiä sopimuksen uudelleen neuvottelusta löytyy sekä UNIDROIT'n periaatteista että eurooppalaisista sopimusoikeusperiaatteista (Principles of European Contract Law, PECL).

PECL-periaatteet ja UNIDROIT'n periaatteet ovat kuitenkin soft law tyyppistä oikeutta, joten ne eivät ole suoraan oikeudellisesti sitovia tai täytäntöönpanokelpoisia. Lisäksi tulee huomata, että periaatteet sitovat sopimuspuolia vain, mikäli osapuolet ovat sopimuksessa nimenomaisesti sopineet periaatteiden tulevan osaksi solmittavaa sopimusta. Periaatteiden tärkeimpiä funktioita on toimia kansainvälisten säännösten täydentäjinä ja tulkinta-apuna. UNIDROIT'n periaatteet on tarkoitettu lähtökohtaisesti sovellettavaksi kansainvälisiin kaupallisiin sopimuksiin. PECL-periaatteet puolestaan on tarkoitettu sovellettaviksi Euroopan unionissa yleisinä sopimusoikeudellisina normeina.²¹²

Vaikka edellä mainitut kansainvälistä kauppaa koskevat periaatteet eivät tule sovellettavaksi sopimukseen ilman nimenomaista tahdonilmaisua, merkitystä voidaan antaa periaatteiden mukaisille oikeusseuraamuksille. UNIDROIT'n periaatteiden mukaisesti uudelleen neuvottelut seuraavat automaattisesti hardship-tilannetta, mikäli taloudelliseen liikavaikeuteen joutunut sopimuspuoli tätä pyytää. Myös PECL-periaatteiden muuttuneita olosuhteita koskevan artiklan mukaan uudelleen neuvotteluelvöllisyys on olosuhteiden muutoksen vuoksi kohtuuttomuuden aiheuttaneen sopimushäiriön ensisijainen oikeusseuraamus. Mietittäessä uudelleen neuvotteluelvöllisyyden itsenäistä voimassaoloa ilman nimenomaista lauseketta, huomiota voidaan kiinnittää muun muassa siihen, että kansainväliset sopimusoikeuden periaatteet tunnustavat uudelleen neuvotteluelvöllisyyden muuttuneiden olosuhteiden johdosta ajankohtaistuvaksi ensisijaiseksi oikeusseuraamukseksi. Saarnilehdon ja Annolan mukaan uudelleen neuvotteluelvöllisyys voikin tulevaisuudessa saada lisää merkitystä juuri edellä mainittujen UNIDROIT-periaatteiden ja PECL -periaatteiden vaikutuksesta.²¹³

Kuten jakson alussa jo todettiin, force majeure on osa voimassa olevaa oikeuttamme. Sen asema on tunnustettu jokaisessa oikeusjärjestelmässä. Hardship

²¹² Bonell 2004; UNIDROIT 2010, s. 1 & PECL 1999, Chapter 1 Section 1 Article 1:101

²¹³ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014.

sen sijaan ei ole saavuttanut yhtä vakiintunutta asemaa. Useat mannermaiset oikeusjärjestelmät tunnustavat hardship-tilanteet. Kuitenkin esimerkiksi Ranskassa ja erityisesti Englannissa muuttuneet olosuhteet tunnustetaan vaikutukselliseksi vain poikkeuksellisissa tilanteissa.²¹⁴

Oikeusvelvollisuusnormi

Sopimuksen edellyttäessä yhteistoimintaa osapuolten välillä, tulevat sopimuspuolet omia oikeuksiaan käyttäessään vastavuoroisuuden periaatteen mukaisesti samanaikaisesti tunnustaneeksi myös toisen sopimuspuolen oikeudet ja vastaavasti velvollisuudet. Oikeusvelvollisuusnormeissa kuvastuvat toiminnan osapuolia yhdenvertaisesti koskevat reunaehdot, jolloin normeihin sisältyvä yhteisöllinen vastavuoroisuus määrittää sisältäpäin oikeuksien ja velvollisuuksien luonnolliset rajat.²¹⁵

Pöyhösen mukaan uudelleenneuvotteluelvollisuus on myös yksi esimerkki oikeusvelvollisuusnormista. Uudelleenneuvotteluelvollisuutta pidetään tällöin keskeisenä sidonnaisuuden muotona, eikä vain poikkeuksellisesti ajankohtais-
tuvana velvollisuutena. Uudelleenneuvotteluelvollisuus rakentuu tällöin riskiposition idealle. Tällä tarkoitetaan sitä, että ymmärrettäessä sopimus prosessikäsit-
tyksen mukaisesti varallisuusoikeudellinen sidonnaisuus perustuu tiettyyn posi-
tion ja sen mukaiseen vastuu- ja oikeusasemaan. Osapuolten välistä sidon-
naisuutta ei siis enää nähdä sidonnaisuutena johonkin pistemäisesti täsmenty-
neeseen ja valmiiksi muodostuneeseen oikeuksien ja velvollisuuksien kokonai-
suuteen.²¹⁶

Ymmärrettäessä uudelleenneuvotteluelvollisuus oikeusvelvollisuusnormina, tulee sopimuspuolella olla mahdollisuus vedota sopimussuhteessa uudelleen-
neuvotteluelvollisuuteen muuttuneiden olosuhteiden johdosta. Vastaavasti so-
pimuspuolilla on tällöin velvollisuus ryhtyä ensisijaisesti neuvottelemaan sopi-
mussuhteen jatkamismahdollisuuksista sen sijaan, että harkittaisiin sopimus-
suhteen päättämistä. Vedotessaan uudelleenneuvotteluelvollisuuteen osapuoli

²¹⁴ Schwenger 2008, s. 710-711.

²¹⁵ Pöyhönen 2003, s. 74 & 76.

²¹⁶ Pöyhönen 2003, s. 179.

samanaikaisesti vahvistaa omaa oikeusasemaansa täyttämällä velvollisuutensa selvittää keinot sopimuksen sopeuttamiseksi muuttuneisiin olosuhteisiin.

Aikaisemmin käsitellyssä KKO:n ratkaisussa 2010:69 yhteistoimintasopimukseen ei sisältynyt uudelleenneuvotteluun velvoittavaa lauseketta. Vaikka lauseketta ei sopimukseen ollut otettu, olisi KKO:n mukaan osapuolten tullut etsiä muuttuneissa oloissa mahdollisuuksia jatkaa yhteistyötä markkinatilanteeseen paremmin soveltuvassa muodossa. Voitaisiin ajatella KKO:n käytännössä tarkoittaneen osapuolten välisiä neuvotteluita siitä, miten olemassa olevaa sopimusta muutetaan vastaamaan muuttuneita olosuhteita siten, että yhteistyö mahdollisesti jatkuisi. Mikäli uudelleenneuvottelovelvollisuus olisi nähty tapauksessa oikeusvelvollisuusnormina, olisi velvollisuus ryhtyä uudelleenneuvotteluihin seurannut automaattisesti muuttuneista olosuhteista johtuvaa häiriötilannetta.

7.4 Uudelleenneuvottelulausekkeen sitovuudesta ja velvoitteista

Kuten on kerrottu, muuttuneisiin olosuhteisiin voidaan yrittää varautua ennakolta sopimukseen otettavin uudelleenneuvotteluun velvoittavin lausekkein. Kun kyseessä on pitkäkestoiseksi tarkoitettu sopimus, on tarkoituksenmukaista laatia se siten, ettei sopimusta tarvitse jatkuvasti tarkistaa pienten olosuhdemuutosten vuoksi. Uudelleenneuvotteluehdon tarkoituksena onkin tuoda sopimussuhteeseen joustavuutta, jolloin sopimuksen sisältö muotoutuu vastaamaan sopimuksen täyttämisympäristössä tapahtuvia olosuhdemuutoksia. Uudelleenneuvotteluehdolla pyritään siihen, ettei sopimus lukkiudu lopullisesti sopimuksen päätäntähetken ehtojen mukaiseksi, vaan mukautuu tulevaisuudessa mahdollisesti muuttuviin olosuhteisiin.²¹⁷

Uudelleenneuvottelovelvollisuuden merkitys korostuu sopimussuhteissa, joiden jatkaminen on osapuolille tärkeää. Mikäli sopimuksen muuttamismekanismia tai vaadittavaa neuvottelukäyttäytymistä ja niihin liittyviä sanktioita ei vahvisteta sopimuksessa, jää uudelleenneuvotteluehdon merkitys Hemmon mukaan

²¹⁷ Hemmo 2009, s. 365.

enemmän periaatteelliseksi kuin juridiseksi. Uudelleenneuvotteluehdon tehokkuus riippuu kuitenkin hyvin pitkälle sopimusosapuolten kompromissivalmiudesta, joka on muuttuneissa olosuhteissa usein onnistuneiden sopimusneuvottelujen edellytys. Kompromissivalmiutta voi heikentää muun muassa se, että osapuolten yhteistoiminta on muutoinkin loppumassa taikka se, että sopimuksen muuttamisesta aiheutuneet varallisuuden menetykset nousevat suuremmiksi kuin liikesuhteen katkeamisesta aiheutuvat menetykset.²¹⁸

Edellä lausutusta seuraa, että laadittaessa uudelleenneuvottelulauseketta riittävänä ei voida pitää sopimusehtoa, jossa on vain todettu velvollisuuden olemassa olo muuttuneiden olosuhteiden seurauksena. Lausekkeessa tulee ensinnäkin tarkasti määrittellä ne olosuhdemuutokset, jotka velvoittavat neuvotteluun. Lisäksi tulee määrittää olosuhdemuutoksen seuraamukset eli neuvotteluihin ryhtyminen ja vaadittava neuvottelukäyttäytyminen. Seuraavaksi lausekkeeseen tulee sisällyttää myös määräykset siitä, miten menetellään tilanteissa, joissa neuvottelut päättyvät tuloksettomina. Tämä tarkoittaa käytännössä sanktioiden määrittelyä umpikujatilanteiden varalle. Jotta osapuoli voisi tehokkaasti vedota sanktioihin toista sopimuspuolta vastaan, tulee lisäksi määrittää ne tapahtumat, jotka oikeuttavat sanktioihin vetoamiseen. Tarkoituksenmukaista on sisällyttää lausekkeeseen vielä määräykset siitä, miten sopimusta sovelletaan aikana jona neuvotteluja käydään. Tällöin epäselväksi ei jää se, miten neuvottelujen aikana toimitaan.

Uudelleenneuvottelulauseke on oikein laadittuna hyödyllinen sopimussuhdetta joustavoittava elementti. Uudelleenneuvottelu on usein ilman nimenomaista sopimusmääräystäkin ensisijainen ratkaisu olosuhteiden muuttuessa sellaisiksi, ettei sopimuksen noudattaminen sellaisenaan ole enää tarkoituksenmukaista.²¹⁹ Huolellisesti muotoillun lausekkeen sopimukseen sisällyttämällä osapuolet voivat varmistaa haluttujen oikeusseuraamusten syntymisen.

²¹⁸ Hemmo 2009, s. 365.

²¹⁹ Kiiha 2002, s. 112.

7.5 Uudelleenneuvotteluvollisuuden itsenäinen voimassaolo

Muuttuneet olosuhteet ja uudelleenneuvottelu on jännitteisessä suhteessa sen perinteisen sopimusoikeuden näkökulman kanssa, jonka mukaisesti sopimuspuolten oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät yhdellä tietyllä hetkellä valmiiksi laaditun sopimuksen perusteella. Pistekäsityksen mukaan sopimuspuolten oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät edellä sanotuin tavoin. Sopimuksen prosessikäsitys on kuitenkin avannut mahdollisuuden nähdä sopimus aikaisemmin kerrotuin tavoin sopimuspuolten vuorovaikutuksen ja yhteistyön toteuttamisen välineenä.

Pitkäkestoisille sopimuksille on ominaista, että olosuhteet muuttuvat sopimus-suhteen aikana. Kuten on jo kerrottu, muuttuneille olosuhteille annetaan useissa tilanteissa merkitystä sopimuksen sitovuutta arvioitaessa. Uudelleenneuvotteluvollisuudesta ei ole nimenomaista lainsäädännöstä oikeusjärjestelmässämme, mutta se on mainittu ensisijaisena oikeusseuraamuksena kansainvälistä kauppaa varten laadituissa sopimusoikeusperiaatteissa. Sama koskee myös lojaliteettiperiaatetta, mutta sen saama institutionaalinen tuki muun muassa oikeuskirjallisuudesta ja oikeuskäytännöstä on huomattavasti voimakkaampaa. Uudelleenneuvotteluvollisuudella voisi edellä sanotun perusteella olla mahdollisuudet tulevaisuudessa kehittyä lojaliteettiperiaatteen kaltaiseksi velvollisuuden luoteiseksi oikeusperiaatteen. Se saisi tällöin merkitystä juurikin pitkäkestoisissa yhteistyötä edellyttävissä elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa. Kuluttajasopimukseen sen soveltaminen olisi ongelmallista jo senkin vuoksi, että elinkeinonharjoittaja olisi neuvottelutilanteessa kuluttajaa vahvemmassa asemassa.

Vaikka uudelleenneuvotteluvollisuus ei saisi oikeusperiaatteen asemaa, voi se saada vakiintuneen aseman oikeusvelvollisuusnormina. Tällöin uudelleenneuvotteluvollisuus tulee nähdä Pöyhösen tavoin keskeisenä sidonnaisuuden muotona, eikä vain poikkeuksellisesti ajankohtaistuvana velvollisuutena.²²⁰ Mikäli uudelleenneuvotteluvollisuus vakiinnuttaa asemansa oikeusvelvollisuusnormina, sopimuspuolella on oikeus vedota muuttuneiden olosuhteiden

²²⁰ Pöyhönen 2003, s. 179.

johdosta tähän velvollisuuteen, vaikka sopimukseen ei olisi otettu nimenomaista uudelleenneuvottelulauseketta. Viitteitä tästä antaa jo mainittu KKO:n toteamus ratkaisun 2010:69 perusteluissa, jonka mukaisesti KKO olisi edellyttänyt osapuolten välisiä neuvotteluita siitä, miten olemassa olevaa sopimusta muutetaan vastaamaan muuttuneita olosuhteita siten, että yhteistyö mahdollisesti jatkuisi.

Näkemykset uudelleenneuvotteluelvöllisyyden itsenäisestä olemassa olosta vaihtelevat. Kuten kerrottiin, Pöyhösen mukaan uudelleenneuvotteluelvöllisyys tulee ymmärtää oikeusvelvollisuusnormina, jolloin sitä voidaan pitää keskeisenä sopimussidonnaisuuden muotona.²²¹ Kiiha puolestaan perustelee näkemystään nimenomaisen uudelleenneuvotteluelvöllisyyttä koskevan normin puuttumisella oikeusjärjestelmästä. Kiihan mukaan voimassa olevan oikeuden nojalla ei voida asettaa osapuolille uudelleenneuvotteluelvöllisyyttä sopimustoiminnassa muotoutuneiden käytäntöjen nojalla, ellei velvollisuudesta ole otettu sopimukseen nimenomaista määräystä.²²² Hemmon mukaan uudelleenneuvotteluehdon voidaan katsoa tarkoittavan myös osapuolten välistä lojaliteettivelvollisuutta, jolloin osapuolten tulee häiriötilanteessa toimia lojalisti toisiaan kohtaan. Hemmo näyttää sinänsä hyväksyvän ajatuksen uudelleenneuvotteluelvöllisyydestä Kiihaa paremmin, mutta näkee samalla kuitenkin ongelmalliseksi velvollisuuden toteuttamisen käytännössä ilman nimenomaista uudelleenneuvottelulauseketta. Hemmon mukaan uudelleenneuvotteluehdon merkitys jää enemmän periaatteelliseksi kuin juridiseksi, mikäli sopimuksen muuttamismekanismia tai vaadittavaa neuvottelukäyttäytymistä ja niihin liittyviä sanktioita ei vahvisteta sopimuksessa.²²³

Saarnilehto ja Annola pitävät mahdollisena ajatusta, jonka mukaan osapuolet olisivat ilman erityistä ehtoakin olosuhteiden muuttuessa velvollisia neuvottelemaan siitä, millaisin ehdoin sopimussuhdetta jatketaan. He kuitenkin pitävät uudelleenneuvotteluelvöllisyyden sisällön määrittämistä tällaisissa tilanteissa ongelmallisena, sillä ilman sopimusehtoa osapuolten ratkaistavaksi tulee se, milloin ja millä edellytyksin on ryhdyttävä sopimaan uudelleen ehtojen sisällöstä. Saarnilehto ja Annola kuitenkin uskovat uudelleenneuvotteluelvöllisyyden

²²¹ Pöyhönen 2003, s. 179.

²²² Kiiha 2002, s. 26.

²²³ Hemmo 2009, s. 365.

merkityksen lisääntyvän tulevaisuudessa UNIDROIT- ja PECL-periaatteiden myötä.²²⁴

Elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa sopimusvapauden periaate on se lähtökohta, jota vasten sopimuksia on totuttu arvioimaan. On totta, että sopimuspuolilla on mahdollisuus sisällyttää sopimukseen uudelleenneuvottelulauseke, mikäli kumpikin osapuoli tämän hyväksyy. Lojaliteettiperiaatteen saama suuri merkitys erityisesti pitkäkestoisten yhteistyösopimusten osalta antaa kuitenkin aihetta pohdinnoille. Kuten Hemmokin on todennut, uudelleenneuvottelovelvollisuuden voidaan katsoa tarkoittavan osapuolten välistä lojaliteettivelvollisuutta. Tämän voi ymmärtää tarkoittavan sitä, että uudelleenneuvottelovelvollisuus kuuluu lojaliteettiperiaatteen piiriin. Tällöin sopimuspuolten tulee tarvittaessa ryhtyä uudelleenneuvotteluihin muuttuneiden olosuhteiden johdosta, mikäli toisen osapuolen etujen huomioon ottaminen tätä vaatii.

7.6 Yhteenveto

Lopuksi voidaan todeta, että sopimusoikeuden muuttuminen yhä joustavamaksi on sopimuksen prosessikäsitteiden ja periaatteiden painoarvon lisääntymisen myötä avannut uusia mahdollisuuksia sopimussuunnittelulle. Enää ei ole tarkoituksenmukaista pyrkiä laatimaan ns. täydellisiä sopimuksia. Sopimusoikeudellisia keinoja sopimusten joustavoittamiseksi ovat esimerkiksi tutkielmassa käsitellyt uudelleenneuvottelulausekkeet sekä mahdollisuus sopimuksen soviteluun ja kohtuullistamiseen.

Jotta periaatteet olisivat riittävän vaikutuksellisia, niiden saaman institutionaalisen tuen tulee olla riittävän vahvaa. Sopimusvapaus, lojaliteettiperiaate ja kohtuusperiaate ovat kiistatta osa voimassa olevaa oikeuttamme. Sama koskee uudelleenneuvottelulausekettä, mikäli sellainen on sopimukseen otettu. Kysymys uudelleenneuvottelovelvollisuuden itsenäisestä olemassa olostä on kuitenkin edelleen hyvin kiistanalainen. Tutkielmaa laatiessa huomasin, ettei aihetta ole kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa laajasti pohdittu. Useimmat sopimusoikeudelliset kirjoitukset sisältävät kannanottoja tilanteisiin, joissa on laadittu ni-

²²⁴ Saarnilehto & Annola 2012, luettu 19.4.2014.

menomainen uudelleenneuvotteluun velvoittava lauseke. Kysymys uudelleen-
neuvotteluvollisuuden itsenäisestä olemassaolosta on vielä hyvin epäselvä jo
senkin puolesta, miten velvollisuus nähdään. Voisiko se tulevaisuudessa saada
esimerkiksi oikeusperiaatteisiin rinnastettavan aseman vai onko kyseessä oike-
usvelvollisuusnormi? Mahdollista lienee myös nähdä uudelleenneuvotteluvol-
lisuus osana lojaliteettiperiaatetta. Myös kansainvälistä kauppaa koskevien pe-
riaatekokoelmien kasvava merkitys käytännön sopimustoiminnassa tulee to-
dennäköisesti lisäämään uudelleenneuvotteluvollisuuden merkitystä tulevai-
suudessa.